

plutarh

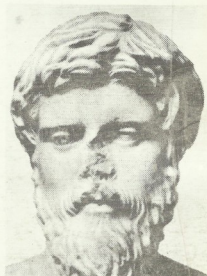
1413

plutarh

VIETI PARALELE

demetrios și antoniu

ISBN 973-21-0189-x

1413

Lei 1500

T.L. 30

Total lei 1530

editura minerva

«Am început să scriu *Viețile*... cu gândul la folosul altora; acum însă mă aplec cu stăruință și cu dragoste asupra lor și spre folosul meu: privesc în oglinda istoriei mele și caut cât pot să-mi rânduiesc viața luându-mi drept model virtuțile acestor oameni mari... Scriindu-le viața, parcă-i primesc pe rând în casa mea și li primesc ca oaspeți; și-l cercetez pe fiecare îndelung, cât e de mare și de minunat.»

PLUTARH

plutarh

4

**Accastă carte a apărut cu sprijinul FUNDATIEI SOROS
PENTRU O SOCIETATE DESCHISĂ**

Ilustrația copertei de DUMITRU VERDEȘ .

Textele din volumul de față sunt reproduse după :

Proză istorică greacă, E.P.L.U., 1970, pp. 539—662.

plutarh

VIETI PARALELE

demetrios și antoniu

BIOGRAFII

TRADUCERE, PREFĂȚĂ ȘI NOTE
DE PETRU CREȚIA

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI ● 1994
EDITURA MINERVA ● BUCUREȘTI

Pentru această versiune toate drepturile rezervate
Editurii Minerva (B.P.T.).

ISBN : 973-21-0189-X

PLUTARH DIN CHERONEEA

Cronologia vieții și a scrierilor lui Plutarh este atât de incertă încât o înșirare a ei după ani ar fi un amestec de lacune și de semne de întrebare. Am ales așadar calea unei narațiuni cu atâtea precizări sau aproximații cronologice câte ne îngăduie știrile pe care le avem.

Plutarh s-a născut către mijlocul primului secol al erei noastre, să zicem, pentru a fixa o dată mai ușor de ținut minte, în anul 50, pe vremea când împărat al Romei era Claudius și cam la două secole după ce Grecia intrase sub dominația romană. Și s-a născut în Beoția, ținutul din Grecia centrală care dăduse lumii pe Hesiod și Pindar, iar în ordinea militară, pe Epaminondas, cel care, după ce îi înfrânsese zdrobitor pe spartani la Leuctra, în 371 î.Cr. statornicise timp de nouă ani hegemonia Beoției asupra Greciei întregi.

Familia din care se trăgea Plutarh nu era nici măcar din capitală, din Teba, ci din Cheroneea, un orașel (astăzi un sat, Kaprena) dinspre hotarul apusean și muntos al Beoției, nu departe de Delfi. Erau oameni înstăriți și cu vază, fără să facă parte din aristocrație. Astfel Autobulos le-a putut asigura o creștere aleasă celor trei fii ai lui și anume Lamprias, Plutarh și Timon.

Plutarh, după ce a învățat atâtea carte câtă era de învățat în Cheroneea (literatura cu localnicul Epitherses,

tatăl relorului Aemilianus din Atena), și-a făcut studiile superioare, cum se obișnuia în familiile bune, la Atena, ca discipol al platonicianului Ammonios, gânditor cu bune cunoștințe matematice, în tradiția întregii școli a lui Platon, dar și cu o informație științific-enciclopedică datorată influenței aristotelismului. Plutarh i-a păstrat un mare respect și l-a pus să figureze ca personaj în câteva dialoguri ale sale. Este de asemenea aproape sigur că tânărul cheroneean a urmat, după moda vremii, și cursuri de retorică, tehnică și artă a vorbirii frumoase și convingătoare. După ce și-a încheiat studiile se crede că a vizitat și al doilea mare centru de cultură al lumii mediteraneene, Alexandria Egiptului. Iar mai târziu, în două rânduri, se duce la Roma, capitala politică a acelei lumi, și ajunge și în sudul Italiei, atât în misiune diplomatică oficială, cât și în calitate de conferențiar. A ținut acolo prelegeri de filosofie destul de prețuite și de frecventate. Călătoriile acestea pot fi situate în timp către anul 80, sub Vespasian, și către 90, sub Domițian. După această dată nu mai avem nici o informație despre vreo călătorie. Știm doar că s-a bucurat, în chip mijlocit, de prețuirea lui Traian și a lui Hadrian. La aceasta îl vor fi ajutat și nu puținii prieteni pe care și i-a câștigat la Roma și în Italia, în genere oameni suspuși ai imperiului: Arulenus Rusticus, filosof stoic, pretor în 69, sub Vespasian, ucis mai târziu de Domițian; Minucius Fundanus, consul în 107, sub Traian, apoi proconsul în provincia Asia, dar mai ales Q. Sossius Senecio, consul și acesta sub același împărat în 99 și în 107, care l-a vizitat într-un rând la Cheronea și căruia Plutarh i-a dedicat câteva dintre biografiile sale. Poate și grație influenței acestora sau poate exclusiv celei a unui alt bun prieten, L. Mestrius Florus, Plutarh obține cetățenia romană, luându-și, în această râvnită calitate, chiar numele protectorului său, acela de Mestrius, cum rezultă dintr-o inscripție care s-a păstrat. (Este însă greu de dat crezare unor mărturii după care Plutarh ar fi obținut de la Traian

și apoi de la Hadrian onoruri consulare și chiar o funcție administrativă superioară în provincia Achaia, din care făcea parte Beoția. În legătură cu asemenea distincții scriitorul n-ar fi tăcut). Și Atena i-a recunoscut meritele, integrându-l onorific într-unul dintre districtele sale și alegându-l arhonte.

Era așadar un om bine-văzut în lumea largă, călătorise unde era important să călătorească, cunoscuse lume bună, dar a fost unul dintre cei mai sedentari scriitori greci. I-a plăcut să trăiască la el acasă, în mița lui lume provincială, la Cheroneea. Cum spune chiar el : „Cât despre mine, locuiesc într-o cetate mică, unde, ca să nu ajungă și mai mică, îmi este drag să rămân“. Și acolo a și trăit, înconjurat de o familie fericită, de niște prieteni pe care îi iubea și, nu mai puțin, de tinerii locului¹, care îl frecventau cu asiduitate pe acest mare cărturar și dascăl, bonom, vorbăreț și bun la sfaturi, în a cărui casă deschisă se adunau, seri după pașnice seri, la un pahar de vin sau la mai multe, pentru dezbaterăa îndelungată și deloc furtunoasă a unor idei.²

¹ I-a fost dat lui Plutarh, peste veacuri multe — lucru care l-ar fi umplut de bucurie —, să fie de folos grecilor ajunși sub stăpânirea otomană : opusculul său *Despre educarea copiilor*, tradus în greaca populară de Nicolae Sofianos și tipărit la Veneția în 1544 sub titlul *Plutarchos paidagogos*, a fost prima carte care a stat la îndemâna poporului grec după căderea Constantinopolului, citită și ascultată cu venerație și nesat generații în șir.

² Volubilitatea generoasă și poate puțin excesivă a lui Plutarh își găsește într-un dialog al său o îndreptățire dintre cele mai curioase și mai amuzante. Potrivit teoriei sale, a vorbi este cel mai bun exercițiu fizic : după masă, o conversație copioasă sau o lectură cu glas tare, urmată de un bun masaj cu ulei de măsline, poate pentru înlesnirea digestiei, ține foarte bine locul plimbării, de la care te pot opri treburile sau vremea rea : și e prielnic sănătății să vorbești mult chiar și atunci când, plecat de-acasă, tragi la un han sau călătorești pe mare, zică lumea ce-o vrea.

A fost foarte legat de familia lui. Și-a iubit mult soția, pe Timoxena, cu care s-a căsătorit destul de târziu, prin 96, despre care ne-a lăsat câteva mărturii mișcătoare și cu care a avut cinci copii : trei, printre care o fetiță, au murit încă mici și au ajuns mari doar doi băieți, Autobulos și Plutarh.

Dintre cei doi frați ai săi, Lamprias și Timon, n-a fost atașat decât de acesta din urmă, mai tânăr și înzestrat de fire cu mari calități de suflet. El este (dacă nu cumva fratele lor mai mare) tatăl lui Sextus din Cheroneea, care avea să-i fie profesor de filosofie împăratului Marcus Aurelius.³ Tot din neamul lui Plutarh, pe linie femeiască și după strămutarea unei părți a familiei în Tesalia, se trage și Slavia, mama marelui scriitor latin Apuleius (125—180).

Viață așezată, provincială, lipsită de evenimente. Deși, în fond, evenimente nu înseamnă, pentru o durată de om, doar marile schimbări și strămutări, înălțările și căderile, catastrofele și triumfurile de care sunt pline viețile ilustre pe care le-a povestit Plutarh în tihna bibliotecii lui. Evenimente sunt și căsătoria cu fervorile și statornicirile ei, pa-

³ Împăratul, când îi pomenește pe cei față de care avea o datorie de recunoștință, îi face lui Sextus (pe care i-a plăcut să-l audieze până la sfârșitul vieții) un portret în care parcă îl recunoaștem pe unchiul său. Iată ce învățase de la el, în afară de filosofie : „Generozitatea delicată ; modelul unei gospodării bine rânduite de către capul ei ; concepția unei vieți trăite potrivit Naturii ; demnitatea fără ifos ; solitudinea față de prieteni, toleranța față de amatori și față de cei ale căror păreri nu se întemeiază pe cunoștințe ; capacitatea de a te adapta în chip fericit fiecărui om, astfel că a sta de vorbă cu el era mai plăcut decât orice mânguire, deși, în același timp, inspira pe loc fiecărui interlocutor al său cel mai mare respect ; să nu lași să ți se vadă mânia ori alte porniri pătimase, să fii în același timp impasibil și plin de caldă afecțiune ; să nu acorzi prețuiri zgomotoase ; să ai o cultură cuprinzătoare, fără a face caz de ea.”

ternitatea cu toate întâmplările ei, care mai bune, care mai rele, întâlnirile cu oameni pe care să-i poți prețui și iubi, zarva istoriei care ajunge ca un zvon potolit prin locurile ocolite de istorie (cât a trăit Plutarh, la Roma s-au schimbat, prin sângeroase războaie civile, trei dinastii imperiale), câteva onoruri, dintre care cel mai aproape de sufletul lui Plutarh a fost cel primit chiar din vecini: alegerea lui ca sacerdot al templului apollinic de la Delfi, funcție pe care a exercitat-o cu scrupul și cu pietate vreme de un sfert de veac și n-a fost lipsită de înrăurire asupra operei sale.

Și apoi marile evenimente ale unei vieți fără evenimente sunt, când ești scriitor, scrierea, publicarea și faima cărților tale. Un catalog antic păstrează titlurile a 227 de scrieri ale lui Plutarh, dintre care vreo 150 sunt autentice. Le-a redactat la el acasă, înconjurat de câte cărți putuse să adune de pe unde umblase, și cu mijloacele de atunci, când textele erau multiplicare numai de copii. Citea și studia cu o neostenită sârguință, chiar la masă: „Dacă sciitul barbar își zbârnâie coarda arcului în timp ce bea, de ce s-ar rușina un elen să-și încojure farfuria cu cărți și cu hârtii?” Hârtiile pot foarte bine să fie însemnări, pentru că informația lui Plutarh nu se mărginește la cărți: „Iar faptele pe care cei mai mulți nu le știu și sunt pomenite de alții doar ici-colo sau se găsesc menționate pe monumente ori în străvechi decrete, și pe acelea m-am străduit să le adun la un loc“. Lucru nu ușor pe atunci și nu ușor la Cheronea: „acela care ia asupra-și să scrie o sinteză istorică alcătuită din informații care nu-i stau la îndemână în patria lui, ci sunt în majoritatea lor străine și risipite pe la diverși autori, trebuie să se bucure de o cetate ilustră, iubitoare de cultură și populată, pentru ca, având el din belșug atât cărți din toate domeniile cât și auzind și aflând toate câte, deși au scăpat scriitorilor, au dobândit o și mai vădită credibilitate prin însuși faptul că n-au căzut în uitare, să poată da la lumină o operă din care să nu lipsească nici prea multe lucruri, nici cele strict ne-

cesare". Și, totuși : „dacă nu izbutim să gândim și să trăim așa cum se cuvine, va fi drept să dăm vina nu pe micimea patriei noastre, ci pe noi înșine". Plutarh nu avea a-și face nici o vină. Ca să-i întoarcem vorba, vom spune că, rămânând în Cheronea, el a făcut-o mult mai mare decât putea ea visa vreodată, dându-i Beoției, după Hesiod, Pindar și Epaminondas, a patra și ultima ei glorie.

Probitatea lui era atât de mare, încât, în materie de documentare, autorul atâtor biografii de romani recunoaște cu smerenie că : „la Roma și în misiunile mele din alte orașe ale Italiei n-am avut răgazul să deprind limba latină, împiedicat de îndatoriri politice și de cei care mă frecventau din interes filosofic ; așa se face că am început să iau cunoștință de literatura latină abia târziu și vârstnic". „Cei care îl frecventau din interes filosofic" știau foarte bine grecește. În schimb, dat fiind raportul dintre cele două culturi, Plutarh nu avea cum beneficia de traduceri grecești ale scrierilor latine.

A scris de timpuriu și spornic. A început, continuând apoi an după an și deceniu după deceniu, să scrie disertații, mici tratate (în grecește *diatribe*) și, în tradiția platonicească, dialoguri mai lungi sau mai scurte, pe cele mai felurite subiecte cu putință, pe care tradiția le-a păstrat sub titlul comun de *Scrieri morale* (*Moralia* cu titlul lor latin consacrat), deși acestea reprezintă numai o parte a uriașei sale colecții. Nu este subiect care să nu-i fi atras interesul și meditația, fie el moral în sensul strict al cuvântului, fie filosofic, teologic, științific, psihologic, pedagogic, literar, muzical, sociologic, etnografic, cinegetic, sociologic ori politic. Este adevărat însă că întregul scris al lui Plutarh urmărește, în ultimă instanță, un țel de edificare morală, ceea ce face ca titlul general al acestor opusculă să nu fie cu totul impropriu. O înșirare a zecilor de titluri ar fi zădărnice aici, dar e bine să se știe că subiectele tratate merg de la psihologia animalelor până la chipul din lună.

E mai curând de preferat încercarea de a defini liniile directoare și nivelul acestei opere enciclopedice. Omul acesta, crescut în tradiția întregii filosofii grecești, n-a fost un mare și profund gânditor. A-i atribui cugetătorului eclectic și adesea superficial care a fost un sistem de gândire coerent, ar fi să-l nedreptăm printr-un exces pe care el însuși l-ar fi refuzat. Platonismului său funciar i se adaugă curiozitățile științifice ale post-aristotelismului. Are o bună cunoaștere a stoicismului, pe care îl critică în câteva aspecte ale sale. Respinge epicureismul și, cu oarecare vehemență, tot ce ține de doctrina cinică. Iar totul se adună într-o religiozitate cu puternice tendințe monoteiste. La acestea se asociază, nu fără oarecare inconsecvență, o anume înclinare către demonologie.⁴

⁴ Pentru această atmosferă religioasă legată de taina vieții și a morții daimonilor (cum îi numește Plutarh pe zeii politeismului) stă mărturie un pasaj din dialogul *Despre încetarea oracolelor*, a cărui scenă este chiar templul de la Delfi, în primii ani ai sacerdoțiului lui Plutarh și care are în el ceva straniu și tulburător, o imperceptibilă tristețe din adâncul și din nevăzutul unei lumi în amurg. Pasajul merită să fie citat aici în întregime, pentru că mulți se referă la cele relatate în el fără să-i cunoască sursa: „Cât despre moartea ființelor de acest fel, am auzit ceva în legătură cu asta de la un om care nu era nici nerod, nici mincinos, de la Aemilianus oratorul, ale cărui cursuri câțiva dintre voi le-ați audiat și care este fiul lui Epitherses, concetățean al meu și profesorul meu de literatură. Mi-a povestit că, o dată, a călătorit pe mare spre Italia pe o corabie de mărfuri care ducea și câțiva călători. După apusul soarelui, pe când se apropiau de insulele Echinade, vântul a căzut brusc și corabia a fost luată de curent înspre insula Paxos. Mulți dintre călători nu dormeau încă, ci stăteau să bea niște vin după cină. Și deodată dinspre Paxos s-a auzit un glas strigându-l pe Thamus, pilotul egiptean, căruia puțini dintre pasageri îi șiau numele. Acesta s-a auzit chemat o dată, apoi a doua oară, însă tăcea. A răspuns doar la a treia strigare, iar puternicul glas i-a poruncit: CÂND VFI AJUNGE LA PALODES SĂ SPUI ACOLO CĂ MARELE PAN A

Gândirea lui politică accepta dominația romană cu tot ce impunea și cu tot ce implica ea ca pace și ca ordine, mai ales pe meleagurile depărtate de hotare, unde nimic nu tulbura foarte buna administrație romană, cu toate avantajele ei ca bună așezare a vieții într-o vreme de înflorire a imperiului. Un conformist, se va zice și, dacă descărcăm cuvântul de conotații disprețuitoare, chiar așa și era. Există conformisme care, cuprinzând o lume, îi dau răgazul să-și tragă sufletul un veac ori două. Conformismul nu e un oportunism, iar Plutarh nu avea ambiții sociale. Și apoi cine mai bine decât el a slujit mândria Greciei, evocându-i trecuta măreție și situându-i cultura deasupra oricărui ascendent și chiar deasupra oricărei influențe din partea cuceritorilor ei?

Disertațiile și dialogurile lui Plutarh sunt documentul unei sinteze de cultură și de civilizație, a ceea ce rămâne încă viu după ce marile avânturi au trecut. *Scrierile morale* reprezintă nivelul și limbajul comun al unei elite intelectuale, care, păstrându-și limba, integrase toate valorile unei civilizații cu componente atât de diverse.

Pe de altă parte, cel care astăzi încearcă să se apropie de lumca veche poate găsi în aceste scrieri ceva de mare ajutor. Prin desişul de lucruri acum fără interes, uneori chiar mișcător ridicole, străbate până la noi ceva de preț, prin care se întrezărește, vioaie, colorată, ca și prezentă, imaginea acelei atât de îndepărtate lumi. Plutarh este un foarte înzestrat prozator, iar dialogurile sale sunt vrednicele urmașe, în ton minor, ale celor platonice, a căror

MURIT. Toți cei care auziseră glasul au încrăcnițit de spaimă. Thamus s-a hotărât să facă ce i s-a spus numai dacă nu se ridică vântul, ceea ce s-a și întâmplat: nu era boare de aer, nu se încrețea un val. Și atunci Thamus, stând la pupa, cu fața spre țarm, a strigat: MARELE PAN A MURIT. Nu apucase bine să termine când s-a auzit, din întuneric, un vuiet amarnic de vaiete, de țipete și tânguiri“.

tehnică o cunoștea perfect, știind să mânuiască scenariul, construcția, stilul parodic, ironia, și să gradeze cu iscusință mesajul până la destăinuirea de la sfârșit. Iar în disertații se găsesc pasaje admirabile, și ca tensiune a discursului și ca elevație teoretică și ca organizare retorică. Dar și aceste bune însușiri ar putea să ne lase oarecum indiferenți dacă scrisul lui Plutarh n-ar avea un mare farmec în plus : ceva proaspăt și viu în înfălișarea vieții, ceva totodată cumpătat și subtil în observații și judecăți, un sens al amănuntului relevant, o ușurință de a trece de la scenele de moravuri sau de la anecdotica mărunță la înțelesul lor, un anume fel al lui de a sugera interese și afecțiuni, voioșie ori gravitate, însăși tihna senină a zilelor și a serilor. Antichitatea ne-a lăsat puține mărturii de acest fel și atât de lipsite, fără a fi searbede, de orice încruntare, de orice intoleranță și de orice fanatism. Chiar marile pilde morale ale trecutului devin o componentă plauzibilă a cotidianului, dându-i adâncime și demnitate. Nimic aici din spiritul mărunț, îngust și clevetitor al multor burghezi mici sau mai mari : „dacă inevitabila societate a celor din juru-mi mă ofensează cu ceva imoral, meschin sau vulgar, mă străduiesc să alung toate acestea departe de mine, întorcându-mi mintea către faptele cele mai exemplare și cele mai nobile și astfel potolind-o și înseninând-o“.

Nu acesta a fost cel mai mic motiv care l-a îndemnat pe Plutarh să scrie, în ultima parte a vieții sale, după anul 100, *Viețile paralele*, care nu sunt o lucrare istoriografică, ci o lungă serie de portretizări morale și psihologice făcute cu mijloacele narațiunii. Însuși autorul lor își definește limpede intențiile, rugând „pe cititori că, dacă nu vom relata nici toate vestitele fapte și nici pe fiecare în parte cu toate amănuntele, ci pe cele mai multe doar rezumându-le, să nu ne învinuiască pe nedrept, căci nu istorie scriem aici, ci biografii, iar manifestarea unei calități sau a unui cusur nu este întotdeauna de găsit în faptele cele mai ilustre, ci adesea un fapt mărunț, o vorbă sau vreo

glumă fac mai evident caracterul cuiva decât bătălii cu morți fără număr sau cele mai însemnate cârmuiri de armate și asedii de cetăți“. De aici, și de asemenea din incongruențele surselor, nu puține defecte ale prozei biografice a lui Plutarh: inconsecvențe, înabilități și disproporții de construcție, un anume exces de anecdotică mărunță (și adesea apocrifă), abuzul de digresiuni și neajustările de optică. Traduse în termeni plastici biografiile lui Plutarh sunt ca niște statui cufundate într-un mediu refractant, variabil și străbătut de umbre. Dar acolo unde povestitorul simte fiorul unei măreții, patosul unor împrejurări, exemplaritatea unui gest sau tragedia unui sfârșit, proza lui devine una dintre cele mai vrednice de citit și de iubit. Chiar dacă atica lui, ajunsă acum doar un dialect literar nostalgic și nehrănit de izvoarele vii ale oralității, nu este mereu cea mai elegantă și mai pură, chiar dacă uneori stilul lui este încărcat și prolix, Plutarh, în ceasurile lui bune, este un prozator original și un scriitor de mare statură. Poate se va găsi printre noi cineva care să extragă din textul *Vieților*⁵, grupându-le într-o antologie tradusă cu mijloacele

⁵ Singura traducere integrală este aceea a lui N. I. Barbu, în cinci volume, apărută la București, la Editura Științifică, între 1960 și 1971. Traducerile mai vechi conțin doar câteva perechi biografice sau chiar numai câte o biografie. Cinci traduceri au rămas în manuscris, dintre care trei, toate din 1877, cu titlul *Sulla* (de Enniu Dem. Bălțeanu, Georgiu Radu Melidon și respectiv Paulu Budiu) și două, tot din același an, *Cicero* (traducător necunoscut), respectiv *Tiberius Gracchus* (de Z. Demarat), toate cinci păstrate la cota Ms. rom. 4925 de la Biblioteca Academiei Române. Nu știm ce a prilejuit această simultaneitate de traduceri, consacrate exclusiv unor oameni iluștri romani: cele trei tălmăcirii din *Sulla* sugerează un concurs. Dintre cele tipărite sunt de menționat traduceri făcute de Aristia (1857: *Teseu, Romulus, Licurg, Numa, Solon, Poplicola, Temistocle, Camillus*), un anonim (1880: *Cezar*), P. Ioanide (1882: *Teseu și Romulus*), P. M. Georgescu (*Teseu, Romulus, Licurg, Numa*, toate din 1891), N. Bănescu (1907: *Pericle*), Panait Mușoiu (1923: *Licurg*), M. Jakotă (1938: *Agis*,

artei literare, toate textele în care acele mari personaje își sfârșesc, într-un fel ori altul, viața. Efectul patetic, solemn și funerar, ar fi uluitor.

S-au păstrat 52 de astfel de biografii, dintre care patru sunt independente (*Aratos, Artaxerxes, Galba și Otto*), pentru că sunt lipsite de personajul grec sau roman de pus în paralelă sau pentru că depășeau limitele cronologice pe care și le impusese Plutarh. Celelalte 48 se grupează în 24 de perechi: *Teseu și Romulus; Licurg și Numa; Solon și Poplicola; Temistocle și Camillus; Pericle și Fabius Maximus; Alcibiade și Coriolan; Timoleon și Aemilius Paulus; Pelopidas și Marcellus; Aristide și Cato cel Bătrân; Philopoimen și Titus Quinctius Flamininus; Pyrrhus și Marius; Lysandros și Sulla; Cimon și Lucullus; Nicias și Crassus; Eumenes și Sertorius; Agesilaos și Pompei; Alexandru și Cezar; Focion și Cato cel Tânăr; Agis cu Cleomenes și Tiberius cu Caius Gracchus; Demostene și Cicero; Demetrios și Antoniu; Dion și Brutus.*

Punerile în paralelă sunt când evidente, când ingenioase și când forțate. Lucrul se vede cel mai bine în *Comparațiile* pe care Plutarh le adaugă fiecărui cuplu de biografii și în care se străduiește să arate asemănările și deosebirile, în bine și în rău, și care sunt adesea interesante ca judecată morală și ca efect de oglinzi, dar sunt mai ales mărturia unei nobile imparțialități care face din *Viețile paralele* ultimul mare document literar din tradiția inaugurată de Homer și de Herodot (care aveau și ei de povestit con-

Cleomenes, T. Gracchus, C. Gracchus, Demostene, Cicero, Demetrios, Antoniu, Cato cel Tânăr, Focion). Nicolae Bogdan (1939: *Alexandru și Cezar*). Rezultă că singurele traduceri pentru titlurile *Demetrios* și *Antoniu* anterioare celei de față (care a apărut întâia oară în *Proza istorică greacă*, culegere îngrijită de D. M. Pippidi, pp. 546—662, EPLU, 1970) sunt cea a lui M. Jakotă, din 1938 și cea din vol. IV, din 1969, al traducerii integrale a lui N. I. Barbu.

fruntarea dintre două civilizații) și apoi mai puțin urmată de o poezie și de o istoriografie pătinitoare chiar în momentele ei cele mai înalte.

Viețile paralele au fost traduse pentru întâia oară în franceză, în 1559, de marele umanist și elenist Jacques Amyot, unul dintre creatorii prozei franceze din secolul al XVI-lea. Această traducere a devenit, pentru vreo două secole, cartea cea mai răspândită din Europa. Montaigne citea cu nesfârșită plăcere traducerea contemporanului său, cita din ea la tot pasul, era convins că îl intuiește pe Plutarh ca om și ar fi vrut să aibă la îndemână o biografie a sa. Spunea despre el, cu încântare: „*C'est mon homme que Plutarque*“. Iar mai târziu, la chemarea aspră a istoriei, pentru oamenii Revoluției franceze, ai Directoratului și ai Consulațului, ca și, mai apoi, pentru decembriebriștii ruși, *Viețile* aveau să fie o carte de căpătii, izvor de meditație morală și de inspirație eroică.

Pentru că în volumul acesta figurează biografiile lui Demetrios Poliorcetul și a lui Antoniu triumvirul se impune nu atât să le înfățișăm, comentându-le, cititorilor, care sunt desigur în măsură să le judece și să le guste neajutați de nimeni, cât să dăm câteva date esențiale cu privire la posteritatea literară a celei de a doua, care, pe lângă figura lui Antoniu, o cuprinde și o înfățișează și pe aceea, devenită aproape mitică, a Cleopatrei, ultima regină a Egiptului, marea urmașă a Lagizilor în regatul creat de Alexandru cel Mare. Patosul tragic al legăturii dintre cei doi, într-un ceas mare din istoria lumii vechi, nu avea cum să nu suscite interesul pentru tratarea dramatică a subiectului.

Prima tentativă în acest sens este *Cleopatra* lui Giovan Battista Giraldi, scrisă prin 1540 și reprezentată în 1543 la Curtea din Ferrara (din scrierile lui Giraldi, Shakespeare

a luat materie pentru *Othello* și pentru *Măsură pentru măsură*). Urmează *Cléopatre captive*, tragedie în cinci acte de Etienne Jodelle, reprezentată în 1552 (deci cu șapte ani înainte de apariția traducerii lui Amyot, ceea ce pune o problemă de istorie literară). Acțiunea se petrece după moartea lui Antoniu și căderea Cleopatrei în captivitatea lui Octavian, viitorul cârmuitor al întregului imperiu. Piesa, mediocră, este totuși considerată ca prima tragedie „pură” a Renașterii, precursoră șovăielnică a capodoperelor secolului clasic și, după *Sofonisba* lui Trissino (1517), prima încercare europeană de acest gen. După douăzeci de ani, în 1572, se reprezintă la Paris *Marc-Antoine* a lui Robert Garnier, care, prin meritele sale intrinseci și prin traducerea din 1594 a lui Mary, contesă de Pembroke (sora lui Sir Philip Sidney, autorul *Arcadie*), a trezit pe scenele elisabetane interesul pentru marele subiect. În același an 1594 se reprezintă la Londra *Cleopatra* lui Samuel Daniel, scrisă greoi, după modelul unei tragedii de Seneca. Apoi urmează, în 1623, publicarea postumă a lui *Antony and Cleopatra* de William Shakespeare, compusă, din cât se pare, în 1607, și primele luni ale lui 1608. Ea se întemeiază, până la amănunte textuale, pe biografia lui Plutarh, tradusă în engleză din versiunea franceză a lui Amyot de către Sir Thomas North, în 1579, cu titlul *The Lives of the Noble Grecians and Romans* și apoi retipărită, cât a trăit Shakespeare, în 1595, în 1603 și în 1612. În ordinea artei literare marea tragedie a lui Shakespeare este lucrul cel mai înalt pe care l-a prilejuit vreo scriere a lui Plutarh. După Shakespeare singura tragedie engleză cu același subiect vrednică de a fi menționată este, în plin clasicism (1678), *All for Love or The World Well Lost* (*Totul pentru iubire sau Lumea bine pierdută*) a lui John Dryden, o refacere declarată a tragediei shakespeariene care are, în afară de Plutarh, și alte două izvoare grecești. Piesa, căreia, oricât s-ar zice, nu i se pot contesta meritele, s-a bucurat de un imens succes teatral, care s-a prelungit ani după

ani și care, în mod ciudat pentru judecata noastră de astăzi, a pus în umbră pentru o vreme capodopera marelui predecesor. Este de regretat că nu avem la îndemână un repertoriu critic al reprezentațiilor tragediei lui Shakespeare dintr-al XIX-lea și al XX-lea secol, când piesa și-a redobândit pe scene locul cuvenit (E poate interesant de notat că *Antony and Cleopatra* a fost tradusă în franceză de André Gide, în 1920).

Ar mai fi de menționat *Cleopatra* lui Vittorio Alfieri, scrisă în 1774, la debutul său ca tragiograf, piesă care s-a și jucat, nu fără succes, dar pe care autorul ei a repudiat-o ca fiind, spune el, „un monstru“. Deși prevestește ceea ce va fi mai târziu stilul marelui Alfieri și sumbra măreție a tragediilor sale.

Secolul al XIX-lea a dat, tot în Italia, *Cleopatra* lui Pietro Cossa, dramă în șase acte reprezentată în 1879 (anul lui *Woyzeck* de Büchner și al *Norei* lui Ibsen), interesantă prin încercarea de a înnoi personajul; piesa își răscumpără incoerența psihologică și prisosul de roluri secundare printr-o anume emoție poetică și prin câteva foarte frumoase efecte scenice.

Înșiruirea aceasta nu poate fi încheiată fără a pomeni *Cleopatra* lui Nicolae Iorga, tragedie în cinci acte și în versuri reprezentată la Teatrul Național din București la 16 mai 1928, cu Sorana Țopa în rolul titular și cu G. Ciprian în acela al lui Marc-Antoniou. Iorga izbutește mai bine decât Pietro Cossa să-i dea Cleopatrei un chip nou, acela al unei mari regine a Egiptului elenistic în înfruntarea lui hotărâtoare cu puterea Romei. Sinuciderea ei nu este un simplu act regesc de sustragere de la înjosirile servitului, ci un act sacru și ritual, o ofrandă făgăduită zeilor în schimbul mântuirii poporului atât de mult iubit, un sacrificiu de la care nu se recuză nici când știe că e prea târziu. Dar patosul rezidă nu atât în actul final al morții, cât

în conflictul ei lăuntric de ființă plămădită din substanța celor mari, sfâșiată între un ideal himeric și o prea ôme-nească realitate :

Din colțurile, cele mai pline de-ntunerec,
Din codri și din tainiți, din mlaștini și din stânci
Vin cei asupra căror nu-i binecuvântarea ;
Cu simplele lor rituri vreau a înlocui
Ce-a fost mai mare și mai sacru de la un neam la altul..
Și templele divine, și-acest templu-al puterii
Ce este monarhia. Coroane zac în lut
Și purpura se rupe în spinii-nfrângerii ;
Cu sceptrele sfărmate copii scobesc în praf.
Nu este nici un mijloc ca să oprim potopul.

Versurile amintesc, pentru puținii care îl știu, de ma-rele teatru eminescian, de *Decebal* îndeosebi, tragedia unui alt înfrânt.

Plutarh nu avea cum să prevadă în ce măsură opera lui, și cea biografică și cea morală (care a pătruns întâi în Europa occidentală prin traducerea timpurie în latină a tratatului *Despre leacurile și vindecarea mânici*, datorată lui Nicolas din Gonesse) va da roadele pe care le-a dat. Să fi știut, s-ar fi simțit ajuns în Câmpiile Elizee.

În Răsărit grecii asupriți au găsit mângâiere și îndemn în pomenita lui scriere adresată celor care duc mai de-parte lumea, copiilor care trebuie crescuți cum se cuvine. În Apus a prilejuit cuiva cât Eschil de mare o tragedie cum multe nu sunt și, în trecerea vremii, a inspirat idea-luri și curaj unor generații care schimbau lumea ori visau s-o facă. Acest om blajin, cu suflet și purtări alese, cu aspirații cumpătate, cu drag de treabă multă și de vorbă multă, dar nu fără folos, statornic în toate și nu mai puțin în strădaniile lui, părtaș înțelept și luminat la viața locului său de naștere, nu avea ochii ațintiți spre viitor, ci către

măreția unei lumi trecute, din ale cărei valori milenare își hrănise gândul și perindarea anilor. Dar viitorul l-a luat în puterea sa și i-a dat acestui provincial un destin ilustru în marea civilizație care a răsărit din amurgul lumii sale veacuri multe după el și la a cărei cultură a avut și el o nu neînsemnată contribuție. S-a întâmplat cu operele sale cam ce spune el despre monumentele de pe Acropole, care, „chiar dacă fiecare lucrare a ajuns repede veche“, toate la un loc au străbătut vremea „ca și când ar avea în ele un duh veșnic tânăr și un suflet plămădit din nemurire“. Din tot ce ne-a lăsat se aude un glas care e numai al lui. Citindu-l, putem crede ca E. R. Dodds (în *The Portrait of a Greek Gentleman*, „Greece and Rome“, II, nr. 5, februarie 1933, pp. 97—107): „Mi se pare că aud inflexiunile unei voci, una mai generoasă și mai blândă decât oricare dintre cele ce a străbătut până la noi din lumea veche: generoasă prin bunăvoința senină a cuiva care, dobândind pentru el fericirea, încearcă să comunice și altora secretul ei; blândă prin tradiția acumulată într-o mie de ani de viață sănătoasă și demnă. Dacă pentru vocea aceasta lăuntrică articolul meu va dobândi măcar un singur nou ascultător, el își va fi atins țelul.“ Este tocmai ce am urmărit și aici, scriind aceste rânduri în numele unui ideal care poate părea mediocru doar celor ce uită că măreția omului nu rezidă în suferințele inerente condiției sale, ci în felul în care știe uneori să le includă, depășindu-le, într-o formă de viață pe măsura, tot inerentă, a capacității lui de fericire și de senină împăcare cu soarta.

PETRU CRETIA

PLUTARH DESPRE VIEȚILE PARALELE

I

Scriind în cartea aceasta viața lui Alexandru și pe cea a lui Cezar, biruitorul lui Pompei, ne vom mulțumi, din pricina bogăției de fapte care constituie subiectul, drept orice alt cuvânt preliminar, să rugăm pe cititori ca, dacă nu vom relata nici toate vestitele fapte și nici pe fiecare în parte cu toate amănuntele, ci pe cele mai multe doar rezumându-le, să nu ne învinuiască pe nedrept. Căci nu istorie scriem aici, ci biografii, iar manifestarea unei calități sau a unui cusur nu este întotdeauna de găsit în faptele cele mai ilustre, ci adesea un fapt mărunț, o vorbă sau vreo glumă fac mai evident caracterul cuiva decât bătălii cu morți fără număr sau cele mai însemnate cârmuiri de armate și asedii de cetăți. Astfel că, după cum pictorii scot asemenea din trăsăturile și expresiile feței, în care se manifestă caracterul, și acordă foarte mică atenție celorlalte părți, tot așa și nouă trebuie să ni se dea îngăduința de a pătrunde mai ales în semnele sufletului și cu ajutorul lor să dăm o imagine a fiecărei vieți, lăsând altora faptele mari și înfruntările războinice. (*Alexandru 1*)

De vreme ce am socotit că nu e fără sens să compar pe Crassus ¹ cu Nicias ² și dezastrul din Parția cu cel din Sicilia, trebuie să previn în favoarea mea pe cititorii acestei scrieri pentru ca nu cumva, citind în ea povestirea unor fapte pe care Tucidide, întrecându-se pe sine însuși în patos, strălucire și varietate, le-a înfățișat în chip inimitabil, să creadă că am dat în mintea lui Timaios ³. Sperând să întrecă în măiestrie pe Tucidide, și totodată să arate că Philistos ⁴ este un scriitor greoi și fără stil, Timaios, în *Istoria* lui, se avântă drept în mijlocul acelor lupte terestre și navale, al acelor dezbateri publice pe care Tucidide și Philistos le-au descris cu arta lor cea mai desăvârșită. Și, Zeule mare, se arată în asta nu numai cum spune Pindar,

*un pedestraș care încearcă
să se țină de un car lidian,*

ci drept un om târziu ajuns la învățătură și copilărește naiv și, după vorba lui Diphilos ⁵,

¹ *Marcus Licinius Crassus* — om politic roman, vestit pentru bogăția sa. În 71 î.Cr. a înăbușit răscoala sclavilor condusă de Spartacus. În timp ce era guvernator al Siriei, a organizat o campanie împotriva parților, care l-au înfrânt dezastruos și l-au ucis.

² General și om politic atenian. A fost unul dintre conducătorii expediției ateniene în Sicilia, unde a fost înfrânt, obligat să se predea și omorât de siracuzani (470—413).

³ *Timaios din Tauromenium* (350—255). A scris o istorie a Siciliei și o istorie a războaielor lui Pyrrhus, aspru criticate de Polibiul.

⁴ *Philistos din Siracusa* (secolul al IV-lea î.Cr.). Biograful tiranului Dionysios cel Bătrân al Siracuzei.

⁵ Poet comic grec din secolul al IV-lea î.Cr., reprezentant al comediei noi. Versul citat face aluzie la grosolană și la prostia sicilienilor, pe drept sau nu proverbiale în antichitate.

greoi, umflat de grăsime siciliană,

alunecând adesea către ineptiile lui Xenarchos⁶. Ca atunci, de pildă, când spune că a fost semn rău pentru atenieni faptul că strategul al cărui nume vine de la victorie⁷ s-a opus expediției și că, prin mutilarea Hermeșilor⁸, divinitatea le-a dat semn prevestitor că în timpul războiului vor avea de suferit cele mai multe neajunsuri din partea lui Hermocrate⁹, fiul lui Hermon; sau, și mai rău, că de bună seamă Heracles a dat ajutor siracuzanilor din cauza Persefonei, de la care a dobândit pe Cerber¹⁰, iar că pe atenieni era mânios deoarece au salvat pe locuitorii Egestei¹¹, urmași ai troienilor, a căror cetate o distrusese el, Heracles, pentru că îl înșelase Laomedon¹². Datorită, fără îndoială, aceluiași simț al măsurii, i-a venit lui Timaios să scrie atât cele de mai sus, cât și să corecteze stilul lui Philistos și să acopere de ocări pe Platon și pe Aristotel.

⁶ Alt poet comic sicilian (sec. al IV-lea î.Cr.).

⁷ *Nicias*, al cărui nume vine de la gr. *nike* = victorie.

⁸ La 6 iunie 415 î.Cr., în ajunul plecării flotei în expediția din Sicilia, toate statuile din Atena ale zeului Hermes au fost mutilate. Alcibiade a fost acuzat de adversarii săi politici de participare la acest sacrilegiu.

⁹ Om de stat siracuzan. A condus armata siracuzană în lupta împotriva atenienilor, jucând un mare rol în victoria definitivă a Siracuzei. Timaios stabilește o legătură ineptă între numele lui Hermocrate, fiul lui Hermon, și numele zeului Hermes, ale cărui statui fuseseră mutilate.

¹⁰ Altă legătură forțată și lipsită de duh: Hades o răpise pe Persefona de pe pământul Siciliei.

¹¹ Mai frecvent *Segesta*. Oraș în vestul Siciliei.

¹² Rege al Troiei, tatăl lui Priam. L-a înșelat pe Heracles refuzând să-i dea caii pe care i-i făgăduise în schimbul faptului că Heracles omorâse un monstru care devasta cetatea.

Cât despre mine, socotesc că invidia această agresivă față de scrisul altora este un lucru cu totul meschin și demn de un sofist; iar când se raportează la opere inimitabile, de-a dreptul stupid.

Prin urmare, ca să nu trec drept un om complet neglijent și leneș, voi expune și eu, în grabă, pe scurt și atâta cât e strict necesar, faptele pe care le-au consemnat Tucidide și Philistos. Căci să le trec cu vederea nu e cu puțință, mai ales pe acelea care manifestă, de sub ascunzișul multor dezastre, caracterul și temperamentul acestui om.

Iar faptele pe care cei mai mulți nu le știu și sunt pomenite de alții doar ici-colo sau se găsesc menționate pe monumente sau în străvechi decrete, pe acelea m-am străduit să le adun la un loc, dar nu compilând o istorie zadarnică, ci oferind cititorului ceea ce este necesar pentru cunoașterea în adânc a firii și personalității lui Nicias. (*Nicias* 1).

III

Scăpați din această gravă primejdie, locuitorii Cheroneei de atunci i-au ridicat lui Lucullus¹³ în agora o statuie de marmură alături de cea a lui Dionysos. Iar noi, cei de acum, deși veniți în urmă cu multe generații, credem că datoria de recunoștință dăinuie până în vremea noastră și eu, socotind că mai de preț decât reprezentarea trupului și a feței este cea a caracterului și a personalității, voi evoca faptele acestui om în *Viețile paralele*. Dar voi în-

¹³ General și om politic roman. Între anii 74—67 a comandat armata romană care lupta împotriva lui Mitriddat, regele Pontului. Trecând prin Cheroneea, a depus mărturie că cetatea e nevinovată de crimele unui tânăr, Damon, împins să le săvârșească de urâta purtare față de el a unui ofițer roman.

fățișă doar adevărul. Ajunge, drept recunoștință, amintirea. De altfel, nici Lucullus însuși n-ar fi vrut, în locul unei mărturii adevărate, o prezentare falsă și imaginară a vieții sale. După cum cerem pictorilor ca, făcând portretul unei persoane a cărei multă frumusețe și grație este umbrită de un mic defect, să nu insiste excesiv asupra lui, dar nici să nu-l omită, căci într-un fel ar urâți imaginea, în celălalt ar face-o neasemănătoare, tot așa, de vreme ce e greu, dacă nu imposibil, să zugrăvești o viață de om ireproșabilă și nepătată, din imaginea vieților frumoase nu trebuie să lipsească, drept garanție de fidelitate, întregul adevăr. Considerând însă greșelile și scăderile care, datorită vreunei pasiuni sau necesității politice, străbat faptele cuiva mai degrabă imperfecțiuni ale virtuții decât semne ale viciului, cred că nu trebuie, scriind istorie, să le scoatem cu zel exagerat în evidență, ci să le prezentăm ca oameni rușinați că natura omenească nu se manifestă în nici un caracter a cărui frumusețe să fie pură și a cărui virtute mai presus de îndoială. (*Cimon* 2).

IV

După cum geografii, Sossius Sencio ¹⁶ înghesuie pe marginile hărților ținuturile care scapă cunoașterii lor, scriind în dreptul fiecăruia câte o explicație ca : „de aici încolo urmează nisipuri secetoase bântuite de fiare“ sau „mlăștini cufundate în beznă“ sau „gerul scitic“ sau „o mare înghețată“, așa și eu, ajungând cu scrierea *Vieților paralele* la capătul timpului accesibil pentru o expunere demnă de crezare și practicabil pentru istoria întemeiată pe fapte,

¹⁶ Om politic roman, prieten al lui Plutarh și dedicatar al *Vieților paralele*. A fost de patru ori consul în vremea lui Nerva și a lui Traian.

aș fi îndreptățit să spun despre trecutul mai îndepărtat: „de aici încolo urmează meleagul minunilor și al subiectelor de tragedie, peste care poeții și mitografii sunt stăpâni și unde nu mai e nimic convingător și cert“. Totuși, după ce am dat la lumină scrierea despre Licurg, legislatorul, și despre regele Numa, nu mi s-a părut fără rost să urc și mai departe în timp, până la Romulus, de vreme ce tot am ajuns cu cercetarea la un pas de vremea lui. Și cumpănind eu (după vorba lui Eschil)

Ce om e pe măsura unuia ca el ?

Pe cine să-i așez potrivnic neclintit ? ¹⁵

mi s-a părut că întemeietorul frumoasei și slăvitei cetăți Atena ¹⁶ este cel care trebuie să înfrunte comparația cu părintele Romei neînvins și glorioasă.

Fie ca basmul, purificat de rațiune, să ia, supus, înfățișare de istorie. Iar dacă totuși uneori va arăta, cu semeție, că nu-i pasă dacă poate fi crezut sau nu și că nu vrea să se amestece deloc cu ceea ce l-ar face verosimil, vom cere cititorilor răbdare și îngăduință pentru poveștile acestea de demult. (*Teseu* 1).

V

Autorul *Laudei lui Alcibiade*, biruitor în întrecerile de care la jocurile olimpice, fie el Euripide, după părerea preponderentă, fie un altul, susține că pentru a fi fericit, cel dintâi lucru necesar e să te fi născut în „cetatea ilustră“ ¹⁷. Cât despre mine, eu cred că pentru cel menit să aibă o adevărată fericire, care rezidă mai ales în caracterul și în tempe-

¹⁵ Versuri din *Cei șapte contra Tebei*, tragedie de Eschil (sec. V—VI).

¹⁶ Teseu.

¹⁷ Atena.

ramentul unui om, nu e nici o deosebire între a te fi născut într-o patrie obscură și umilă sau dintr-o mamă urâtă și mică. Doar e ridicol să-ți închipui că Iulis, o mică parte a deloc prea marii insule Ceos, sau Egina, pe care un atic o cerea ștearsă din ochii Pireului ca o urdoare, pot crește actori și poeți buni, dar n-ar putea produce niciodată un om drept, în stare să-și ajungă sieși, inteligent și cu un suflet mare. Căci este firesc ca artele celalalte, făcute pentru câștig sau pentru glorie, să se vestejească și să piară în cetățile obscure și umile, dar, ca virtutea, ca o plantă viguroasă și trainică, să prindă rădăcină orișunde, când e sădită într-o fire prielnică și într-un suflet dârz. De aceea, dacă nu izbutim să gândim și să trăim așa cum se cuvine, va fi drept să dăm vina nu pe micimea patriei noastre, ci pe noi înșine.

Este fără doar și poate adevărat că acela care ia asupra-și să scrie o sinteză istorică alcătuită din informații care nu-i stau la îndemână în patria lui, ci sunt în majoritatea lor străine și risipite prin diverși autori, trebuie mai înainte și mai presus de orice să aibă o cetate ilustră, iubitoare de cultură și populară, pentru ca, având el din belșug atât cărți din toate domeniile, cât și auzind și aflând toate câte, deși au scăpat scriitorilor, au dobândit o și mai vădită credibilitate prin însuși faptul că au fost scăpate de uitare, să poată da la lumină o operă din care să nu lipsească nici prea multe lucruri, nici cele strict necesare.

Cât despre mine, locuiesc într-o cetate mică ¹⁸ unde, ca să nu ajungă și mai mică, îmi este drag să rămân ; iar la Roma și în misiunile din alte orașe

¹⁸ Cheroneea,

ale Italiei, n-am avut răgazul să deprindem limba latină, împiedicați de îndatoriri politice și de cei ce ne frecventau din interes filosofic ; așa se face. că am început să luăm cunoștință de literatura latină abia târziu și vârstnici.

Și ni s-a întâmplat atunci ceva de bună seamă vrednic de mirare, dar adevărat. Și anume că am înțeles și-am cunoscut nu atât din cuvinte faptele, cât am dat cuvintelor un sens scos din faptele care într-un fel sau altul ne erau familiare. Socotim fără îndoială că a simți frumusețea și vioiciunea limbii latine, metaforele ei, armonia sunetelor sale, precum și orice dă cuvântului podoabă e lucru plin de farmec și nicidecum lipsit de desfătare. Dar strădania necesară pentru a deprinde toate acestea nu e ușor lucru și este potrivită numai celor care au și mai mult răgaz și o vârstă care să le mai îngăduie astfel de ambiție. (*Demostene 1-2*).

VI

Am început să scriu *Viețile* cu gândul la folosul altora, acum însă mă aplec cu stăruință și cu dragoste asupra lor și spre folosul meu : privesc în oglinda istoriei mele și caut cât pot să-mi rânduiesc viața luându-mi drept model virtuțile acestor oameni mari. E ca și cum am locui și am trăi aievea la un loc ; scriindu-le viața, parcă-i primesc pe rând în casa mea și îi opresc ca oaspeți. Îl cercetez pe fiecare îndelung, „cât e de mare și de minunat“, oprindu-mi cugetarea, pe alese, asupra celor mai de seamă și frumoase fapte ale sale.

Mai mare bucurie oare poți simți, mai eficace pentru îndreptărea noastră morală ? Democrit susține (introducând de altfel în filosofie un neadevăr care a provocat nenumărate superstiții) că trebuie să do-

rim ca în întâmpinare să ne vină, din lumea înconjurătoare, imagini binecuvântate de soartă, imagini salutare și conforme naturii noastre, nu urâte și dăunătoare. Iar eu, deprinzându-mă să scriu cu sârg istorie, îmi țin sufletul mereu pregătit să primească amintirea oamenilor mari prin meritele și gloria lor. Și dacă inevitabila societate a celor din preajmă mă ofensează cu ceva imoral, meschin sau vulgar, mă străduiesc să alung toate acestea departe de mine, întorcându-mi mintea către faptele cele mai exemplare și mai nobile și astfel potolind-o și înșenînând-o. (Prefața la *Timoleon*).

DEMETRIOS

Cei dintâi care au susținut asemănarea dintre arte și simțuri mi se pare că au înțeles extrem de bine capacitatea de discernământ a amândurora, dat fiind că suntem făcuți să percepem atât prin unele cât și prin celelalte calitățile contrarii. Această capacitate le este cu adevărat comună. În schimb, ele se deosebesc în țelul la care se referă discernământul. Astfel, sensibilitatea există nu pentru a distinge mai mult lucrurile albe decât pe cele negre, pe cele dulci decât pe cele amare, pe cele moi și care nu opun rezistență decât pe cele dure și rezistente, ci sarcina ei este ca, la contactul cu fiecare dintre acestea, să fie declanșată și, o dată declanșată, să transmită totul intelectului, conform modului în care a fost afectată. Artele în schimb, asociate cu rațiunea, consideră realitatea, fiecare după ce-i revine, pentru a alege și a reține, după criterii interne și prealabile, ceea ce le este specific, sau pentru a evita și elimina ceea ce e străin de natura lor, păzindu-se de el atunci când survine. Astfel, de pildă, medicinei îi revine să ia în considerare, atunci când se prezintă, tot ce este maladiu, muzicii tot ce este disonant, pentru a putea opera în vederea contrariilor. Iar artele cele mai desăvârșite dintre toate,

cumpătarea, dreptatea, înțelepciunea, au drept scop să discearnă atât acțiunile frumoase, drepte și utile, cât și pe cele dăunătoare, rușinoase și nedrepte. Aceste arte nu găsesc lăudabilă inocența care-și datorează aparențele frumoase doar faptului că n-a fost supusă la proba răului, ci socotesc că ea nu este decât ignorarea naivă tocmai a ceea ce se cuvine să cunoască mai bine decât orice oamenii al căror țel este o viață moralmente dreaptă. Spartanii de demult sileau pe iloți¹ să bea de sărbători mult vin tare, apoi îi duceau la reuniunile tinerilor, arătându-le astfel ce înseamnă să fii beat. Noi nu socotim deloc umană, nici politic justificată îndreptarea unora prin coruperea altora, totuși poate nu este rău să introducem între aceste *Vieți* exemplare o pereche sau două dintre ale acelor care, neștiind să-și folosească chibzuit calitățile, au ajuns — iluștri fiind prin puterea și faptele lor mari — la decădere. Nu, ferească-ne Zeus, pentru a pune în scrierea noastră culori vii și schimbătoare, menite să amuze pe cititori și să le treacă vremea. Nu, ci așa cum obișnuia să spună Ismenias din Teba elevilor săi, punându-i să asculte și pe flautiștii buni și pe cei răi : „Iată cum se cântă din flaut“, așa cum Antig-nidas era convins că tinerii ascultă cu și mai multă plăcere pe flautiștii buni, dacă aud din când în când și pe câte unul prost, tot așa îmi pare că și noi vom fi spectatori și imitatori mai plini de râvnă ai vieților frumoase dacă nu vom rămâne fără cunoașterea celor urâte și reprobabile.

1 Această carte cuprinde așadar viața lui Demetrios Poliorcetul și pe cea a autocratorului An-

¹ Pătură socială în Sparta, intermediară între oamenii liberi și sclavi, urmașii străvechilor băștinași supuși de triburile doriene.

toniu, oameni care au confirmat amândoi în cea mai mare măsură ideea lui Platon că naturile mari manifestă atât mari defecte, cât și mari virtuți. Au fost deopotrivă iubitori de femei și de băutură, războinici, generoși, fastuoși, voluptuoși și i-au însoțit aceleași vicisitudini ale soartei. Într-adevăr, nu numai că, în cursul vieții, au avut mereu mari biruințe și mari înfrângeri, au cucerit, rând pe rând, foarte multe și, rând pe rând, foarte multe au pierdut, zdrobiți pe neașteptate și înălțându-se iarăși când părea pierdută orice speranță, dar au semănat până și în prăbușirea lor, unul prins de dușmani, iar celălalt gata să aibă de îndurat același lucru.

2 Antigon a avut de la Stratonice, fiica lui Corragos, doi fii, dintre care pe unul l-a numit, după fratele său, Demetrios, pe celălalt Filip, după tatăl său. Așa spun cei mai mulți. Unii zic că Demetrios nu-i era lui Antigon fiu, ci nepot de frate și că, murindu-i tatăl cât era încă prunc, iar apoi, imediat, mama lui măritându-se cu Antigon, a ajuns să treacă drept fiul lui. Cât despre Filip, care era cu puțini ani mai tânăr decât Demetrios, s-a întâmplat să moară de timpuriu. Ca statură, Demetrios, deși trupeș, era mai sound decât tatăl lui, dar aspectul și frumusețea chipului său erau atât de pumitoare și de neobișnuite, încât nici un sculptor și nici un pictor n-au reușit să-l reprezinte asemănător. Pentru că fața lui era totodată grațioasă și gravă, crâncenă și plină de farmec, iar tinerețea și avântul lui erau amestecate cu un fel de inimitabilă expresie croică și cu o regească maiestate. La fel și firea lui era cumva făcută și să înspăimânte pe oameni și să-i încânte: într-adevăr, dacă în clipele de răgaz, la ospete și desfătări, compania lui era mai plăcută și mai fastuoasă decât a oricărui rege, în schimb, în

clipa faptei Demetrios era de o nestăvilită sânguință, promptitudine și eficacitate. De aceea și imita, dintre zei, în special pe Dionysos, care era totodată nemțrecut în arta războiului și, întors de acolo, fără cusur în arta de a face din pace un fermecător răslimp de bucurie.

3 Tatăl său îi era deosebit de drag. Și, judecând după atențiile afectuoase cu care își înconjura mama, era evident că onorându-și tatăl, o făcea din dragoste adevărată mai mult decât din respect pentru putere. Într-un rând, în timp ce Antigon era ocupat cu primirea unei ambasade, apăru, întors de la vânătoare, Demetrios. Și, ducându-se la tatăl său, așa cum era, cu armele în mână, îl sărută și se așază alături de el. Iar Antigon, în timp ce ambasadorii, după ce obținuseră răspuns, se retrăgeau, adăugă cu glas puternic : „Ambasadori, spuneți despre noi și aceasta : că ne iubim așa cum ați văzut !“, dându-le să înțeleagă că încrederea și concordia dintre el și fiul său sunt o dovadă a bunăstării și a puterii regatului. Într-adevăr, asocierea la conducere este în așa măsură un lucru aproape imposibil și atât de plin de neîncredere și de rea voință, încât cel mai mare și mai vârstnic dintre diadohii lui Alexandru nu se arate mândru de faptul că nu se teme de fiul său, ci îi îngăduie să vină lângă el cu sulita în mână. Astfel că această familie regească a fost, așa spune, singura care de-a lungul mai multor generații a rămas nepătată de discordii ; mai mult, unul singur dintre urmașii lui Antigon, Filip, și-a ucis fiul, pe când în aproape toate celelalte familii ale diadohilor au fost omorâți mulți copii și nu numai copii, ci chiar mame și soții. Cât despre uciderea fra-

tilor, așa cum sunt acceptate postulatele de către geometri, ea era unanim socotită ca un fel de postulat al siguranței oricărei regalități.

4 Pentru a arăta că Demetrios a fost la început, prin firea lui, uman și că își iubea prietenii, se poate da un exemplu ca acesta : Mitridate², fiul lui Ariobarzanes, de aceeași vârstă cu Demetrios, îi era acestuia prieten intim. Se număra printre curtenii lui Antigon și nici nu era, nici nu-l socotea nimeni om rău. Însă, în urma unui vis, pe Antigon l-a cuprins bănuiala. I se părea în vis că, mergând pe o câmpie mare și frumoasă, seamănă pulbere de aur. Din ea răsărea mai întâi un lan de aur, însă puțină vreme după aceea, revenind acolo nu mai vedea nimic decât paieles retezate. Cum mergea, necăjit, auzi niște glasuri spunând că recolta de aur a secerat-o Mitridate, care-a plecat cu ea spre Pontul Euxin. Tulburat, îl puse pe fiul său să jure tăcere, apoi îi povesti viziunea, adăugând că este hotărât să scape cu orice chip de omul acesta și să-l omoare. Auzind, Demetrios se umplu de mâhnire. Tânărul veni, ca de obicei, să-l viziteze și să-și treacă vremea împreună cu el. Demetrios, legat de jurământ, nu îndrăzni să-l informeze cu viu grai, ci îndepărtându-l pe nesimțite de ceilalți prieteni, când au ajuns singuri, între patru ochi, scrisese cu pironul lăncii, pe pământ, sub privirile aceluia : „Fugi, Mitridate“. Înțelegând, Mitridate a fugit în noaptea următoare în Capadocia. Și în scurtă vreme Destinul dădea împlinire viziunii în care Mitridate i se

² Persan elenizat, descendent al unei familii suspuse și, mai târziu, întemeietor al regatului Pont (în nord-vestul Asiei Mici) și al dinastiei din care face parte marele Mitridate VI, dușmanul Romei.

ivise lui Antigon. Într-adevăr, Mitridate s-a făcut stăpân peste o țară întinsă și frumoasă și a fost primul din acea dinastie ereditară de regi ai Pontului care a luat sfârșit, la a opta generație, sub dominația romană³. Cele de mai sus sunt semne ale înclinării pe care o avea nobila natură a lui Demetrios către omenie și către dreptate.

5 Deoarece însă, așa cum între elementele lui Empedocle⁴ există, datorită urii și iubirii, discordie și luptă, în special între cele în atingere reciprocă și vecinătate, tot așa lupta continuă dintre toți diadohii lui Alexandru devenea mai evidentă și se aprindea mai tare în cazul unora ca urmare a contactului dintre interesele și hotărârile lor, cum s-a întâmplat atunci între Antigon și Ptolemeu. Antigon se găsea în Frigia când, auzind că Ptolemeu, venit din Cipru, devastează Siria și supune sau cucerește cetățile ei, timise împotriva lui pe fiul său Demetrios, în vârstă de douăzeci și doi de ani și care lua atunci pentru întâia oară cu puteri depline conducerea unei campanii de mare importanță. Deoarece însă, tânăr și fără experiență, ataca un om ieșit din școala de război a lui Alexandru, sub comanda căruia purtase multe și însemnate lupte, Demetrios a dat greș și a fost înfrânt lângă cetatea Gaza⁵, fiind-

³ În 68 e.n., prin moartea lui Mitridate VIII, asasinat din ordinul lui Galba.

⁴ *Empedocle din Agrigent* (secolul al V-lea î.Cr.) filosof grec după care cele patru elemente constitutive ale universului (pământul, apa, aerul și focul) se îmbină și se dezbină, dând ciclic formă lumii, sub acțiunea a două puteri antagonice, Iubirea și Ura.

⁵ Oraș în sud-vestul Palestinei, la 13 km. de Mediterana. Pentru așezarea sa geografică pe unicul drum care ducea din Egipt în Siria a fost un obiectiv pentru toți cei care voiau să cucerească fie Siria, fie Egiptul.

du-i luați prizonieri opt mii de oameni și uciși cinci mii. Și-a părăsit și cortul și banii, împreună cu absolut tot ce servea confortului său personal. Ptolemeu i le-a trimis însă înapoi, împreună cu prietenii, adăugând o vorbă generoasă și plină de umanitate, și anume că ei nu trebuie să lupte pentru toate de-a valma, ci numai pentru glorie și întâietate. Demetrios, primind, se rugă zeilor să nu rămână multă vreme dator lui Ptolomeu pentru dar, ci să-i poată fără întârziere răspunde la fel. Își suportă situația nu ca un tânăr întâmpinând un eșec la începutul carierei sale, ci ca un general dolidora de experiență și deprins cu vicisitudinile: luă măsuri pentru recrutarea de trupe și pentru pregătirea armamentului, ținu cetățile Sirei sub controlul său și puse la exercițiu trupele recrutate.

6 Antigona, aflând despre luptă, spuse că Ptolemeu a biruit niște adolescenți imberbi, dar că va avea curând de înfruntat bărbați în toată firea și, nevrând să scadă sau să frâneze inițiativa fiului său, nu s-a împotivit cererii acestuia de a mai da încă o luptă pe cont propriu, ci și-a dat încuviințarea. Și după nu multă vreme sosi Cilles, unul din generalii lui Ptolemeu, cu un corp de armată impunător, ca să-l alunge pe Demetrios, pe care îl disprețuia pentru înfrângerea suferită, în legătură cu întreaga Sirie. Acesta însă, atacându-l prin surpriză și îngrozindu-l, luă tabăra împreună cu generalul ei. Pe lângă aceasta, luă prizonieri șapte mii de soldați și puse stăpânire pe o enormă cantitate de bani. Era încântat că biruise nu pentru ceea ce avea să posede, ci pentru ceea ce avea să restituie și nu-l bucura atâta prada pe care i-o aducea biruința, nici gloria, cât posibilitatea de a răspunde actului de umanitate al lui Ptolemeu și de a-și satisface grati-

tudinea. Totuși n-a făcut acest lucru, hotărând cu de la sine putere, ci a scris tatălui său. După ce acesta i-a dat îngăduința și chiar a insistat să uzeze de toate întocmai cum dorește, Demetrios l-a trimis înapoi pe Cilles și pe prietenii lui, după ce mai întâi le-a făcut daruri îmbelșugate. Această împrejurare l-a alungat pe Ptolemeu din Siria și l-a făcut pe Antigon să plece din Celainai ⁶, bucuros de biruință și dornic să-și vadă fiul.

7 După aceasta, Demetrios, trimis să supună pe arabii numiți nabatei ⁷ și nimerind într-un ținut fără apă, a ajuns în primejdie, dar comportarea lui netulburată și neînfricăta a intimidat pe barbari, ceea ce i-a permis să se retragă, după ce a luat de la ei pradă bogată și șapte sute de cămile. După ce Seleucos (care fusese întâi alungat de Antigon din Babilonia, apoi o reluase sub stăpânire cu propriile lui puteri) a plecat cu forțe militare să supună populațiile din zona hotarului cu India și țările autonome din preajma Caucazului, Demetrios, sperând că va găsi Mesopotamia golită de trupe, traversă pe neașteptate Eufratul, invadează Babilonia, prevenind orice împotrivire, alungă garnizoana lui Seleucos ⁸ dintr-una din cele două citadele și, ocupând-o, lasă acolo șapte mii dintre oamenii săi.

⁶ Oraș în Lidia, pe râul Meandru. S-a numit mai târziu Apameea.

⁷ Populație arabă nomadă din sud-estul Palestinei.

⁸ *Seleucos I Nicator* (Învingătorul) (356—280). Unul dintre generalii și urmașii lui Alexandru Macedon. În timpul luptelor dintre diadohi (urmașii lui Alexandru) și-a întins stăpânirea asupra Siriei, Mesopotamiei, Armeniei și Asiei Mici, întemeind un mare regat elenistic cu capitala la Antiohia și totodată dinastia seleucizilor, care a condus statul fondat de el până în 63 î.Cr., când a fost cucerit de romani.

După aceea dădu ordin soldaților să strângă și să ia din ținut tot ce puteau mâna și căra, apoi se re-întoarse spre mare, lăsând consolidată stăpânirea lui Seleucos. Într-adevăr, se retrăsese pustiind Babilonia ca pe un ținut care nu-i mai aparținea.

8 Deoarece Ptolemeu asedia Halicarnasul, sări fără întârziere în ajutorul cetății și o salvă. Această generoasă ambiție a adus glorie lui Demetrios și tatălui său și le-a dat admirabilul avânt de a elibera Grecia, care fusese, în întregime, robită de Casandru⁹ și de Ptolemeu. Nici un rege nu purtase un război mai frumos și mai drept decât acesta: toate bogățiile pe care le strânseseră slăbind pe barbari, le cheltuiau în favoarea grecilor, pentru glorie și pentru onoare. Când a hotărât să-și îndrepte pentru întâia oară corăbiile spre Atena, unul dintre prieteni i-a spus lui Antigon. că trebuie, dacă o vor cuceri, să țină această cetate sub stăpânirea lor, pentru că este o cale de acces către Grecia. Dar acesta nu-i dădu ascultare, ci îi răspunse că singura cale de acces bună și fără greș este intenția generoasă și că Atena, ca o strajă din înalt a lumii, va vesti faptele lor, cu facla gloriei, întregii omeniri.

Demetrios s-a imbarcat pentru Atena luând cu sine cinci mii de talanți și o flotă de două sute cincizeci de corăbii. Orașul era atunci guvernat, în numele lui Casandru, de Demetrios din Faleron¹⁰,

⁹ Alt diadoh important, fost general al lui Alexandru, a ajuns stăpân peste Macedonia și peste Grecia în 317.

¹⁰ Om politic, orator și istoric, elev al lui Teofrast. A guvernat Atena în numele lui Casandru timp de zece ani, începând din 317, lăsând amintirea unui cărmuitor luminat. În 307, când Demetrios Poliorcetul a ocupat Pireul, Demetrios din Faleron a fugit, mai întâi la Theba, apoi în Egipt, unde și-a sfârșit viața ca personaj influent la Curtea lui Ptolomeu I (354—283 î.Cr.).

iar în Munychia ¹¹ era instalată o garnizoană. Ajutat de noroc și de propria lui prevedere, Demetrios s-a ivit în fața Pireului în 26 thargelion ¹² fără ca cineva să-l fi bănuit dinainte. Când flota a fost văzută aproape, toți au început să se pregătească pentru primirea ei, socotind că sunt corăbiile lui Ptolemeu. Într-un târziu, înțelegând adevărul, strategii alergară să sprijine apărarea și s-a iscat tumult, cum e firesc când oamenii sunt siliți să se apere de niște dușmani neașteptați.

Dând de intrările porturilor neînchise, Demetrios pătrunse cu corăbiile și apăru limpede în vederile tuturor. Atunci dădu semnal de pe corabie că cere neclintire și tăcere. Când le obținu, declară printr-un crainic că l-a trimis tatăl său ca să-i elibereze, cu ajutorul norocului, pe atenieni, să alunge garnizoana de ocupație și să le dea iarăși legile proprii și vechea formă de guvernământ.

9 Abia au fost rostite aceste cuvinte că majoritatea atenienilor și-au așezat scuturile la picior și au izbucnit în aplauze, invitându-l cu aclamații pe Demetrios să debarce și numindu-l binefăcătorul și salvatorul lor. Demetrios din Faleron și oamenii săi, deși convinși că sunt siliți să primească pe biruator chiar dacă nu avea să-și respecte nici una dintre promisiuni, au trimis totuși ambasadori care să negocieze. Demetrios i-a primit cu amabilitate și a trimis împreună cu ei, fără să fi fost rugat, pe un prieten al tatălui său, Aristodem din Milet. S-a

¹¹ Deal fortificat care domina cele trei porturi ale Atenei : Munychia, Pireu și Zea.

¹² Pe la începutul lui iunie.

arătat apoi plin de solitudine față de Demetrios din Faleron, care, în urma schimbării de regim, se temea mai mult de concetățenii săi decât de dușmani. Pătruns de respect pentru reputația și calitățile acestui om, Demetrios l-a trimis, după cererea lui, la Theba, sub paza unei escorte. Cât despre el însuși, Demetrios declară că, deși dorește foarte mult acest lucru, nu va vizita orașul înainte de a-l elibera complet, alungând garnizoana. Între timp, după ce înconjură Munychia cu un val fortificat și cu un șanț, plecă cu flota spre Megara, unde Casandru instalase o garnizoană. Aflând însă că Cratesipolis, fosta soție a lui Alexandru, fiul lui Polyperchon¹³, n-ar fi deloc supărată să-l cunoască și fiind ea o femeie reputată pentru frumusețea ei, Demetrios, lăsându-și trupele în Megarida, se duse, însoțit de câțiva oameni ușor înarmați, la Patrai¹⁴, unde locuia Cratesipolis. Apoi se despărți și de gardă și se instalează în cort singur, pentru ca doamna, vizitându-l, să nu fie văzută de nimeni. Câțiva dușmani prinseseră de veste și dădură brusc năvală asupra lui. Demetrios, speriat, îmbracă o hlamidă de rând și, luând-o la fugă, izbuti să scape, după ce puțin a lipsit să cadă, din necumpătare, în cel mai rușinos prizonierat. Cortul și bogățiile din el fură luate de dușmani. După ocuparea Megarei, soldații s-au apucat s-o prade și doar după multe rugăminți obținură atenienii ca megarienii să fie cruțați. Demetrios, izgonind garnizoana, eliberă cetatea. Încă nu terminase aceste acțiuni, că își aminti de filosoful

¹³ General macedonean (380—301). A jucat un rol important în luptele dintre diadohi pentru dominație în Grecia.

¹⁴ Oraș și port în nord-vestul Peloponesului.

Stilpon¹⁵, despre care se spunea că hotărâse ca, orice ar fi, să trăiască netulburat până la capătul zilelor sale. Chemându-l la el, Demetrios îl întrebă dacă nu i-a luat ceva vreun soldat. Stilpon îi răspunse în dialect dorian : „Nici unul, de vreme ce n-am văzut pe nici unul plecând cu învățătura mea“. Sclavii din Megara fuseseră furăți aproape toți. Când îl primi pe Stilpon a doua oară, tot cu multă prietenie, la despărțire Demetrios îi spuse : „Plec lăsând liberă cetatea voastră“. „Ai dreptate“, replică Stilpon, „n-ai lăsat sclav pe nimeni dintre noi“.

10 Apoi s-a înapoiat lângă Munychia, a asediat-o, a alungat garnizoana și a dărâmat fortul. După aceea, deoarece atenienii îl așteptau și-l invitau, a intrat în oraș și, convocând adunarea poporului, le-a acordat vechea formă de guvernământ ; pe lângă aceasta, le-a promis că vor sosi din partea tatălui său o sută cincizeci de mii de medimne¹⁶ de grâu și cantitatea de lemn necesară pentru construcția a o sută de triere. Atenienii își reluau forma de guvernământ democratică după cincisprezece ani ; intervalul de timp scurs de la războiul lamiac și lupta de la Cranon¹⁷ îl petrecuseră sub un regim

¹⁵ Ultimul reprezentant al școlii filosofice din Megara. A avut drept discipoli, printre alții, pe scepticul Timon și pe întemeietorul stoicismului, Zenon, care pare să fi preluat de la el ideile legate de *impasibilitatea* și *imperturbabilitatea* înțeleptului.

¹⁶ Aproape opt milioane de kilograme.

¹⁷ Războiul lamiac (323—322). După moartea lui Alexandru Macedon, în 323, grecii încearcă să se elibereze de sub dominația macedoneană. Armata aliată a grecilor, condusă de Leosthenes, atacă Macedonia, în fruntea căreia se afla Antipatros. Înfrânt de Leosthenes, Antipatros se retrage cu întreaga armată în fortăreața Lamia (de unde și numele războiului). Asediul Lamiei a fost însă deosebit de anevoios. El s-a transformat în blocadă, în

nominal oligarhic, în realitate monarhic, datorită puterii Falerianului. Pe Demetrios, care se arătase atât de strălucit și de mare în generozitatea sa, l-au făcut odios și insuportabil votându-i onoruri excesive. Au fost cei dintâi dintre toți care i-au proclamat regi pe Demetrios și pe Antigon, titlu de care ei se feriseră până atunci ca de un sacrilegiu și care rămăsese rezervat descendenților regali ai lui Filip și ai lui Alexandru, socotit intangibil și intransmisibil altora decât lor. Tot atenienii au fost singurii care i-au trecut în rândul zeilor salvatori și, desființând străvechea magistratură a arhontelui eponim ¹⁸, au început să aleagă anual un „preot al zeilor salvatori” și să-i înscrie numele în fruntea decretelor și a contractelor. Mai mult, au hotărât prin vot ca imaginile lor să fie brodate pe peplos ¹⁹ împreună cu ale zeilor. Iar locul unde Demetrios coborâse pentru întâia oară din car l-au consacrat și au înălțat acolo un altar „al lui Demetrios Coborătorul”. Au adăugat două la triburile ²⁰ existente, *Demetrius* și *Antigonis*. Și au făcut pentru întâia oară

timpul căreia a căzut însuși Leosthenes. Primind ajutor din Asia, Antipatros sparge blocada și, făcând joncțiunea cu unitățile sosite, zdrobește armata greacă în valea Cranon din Tesalia, punând capăt războiului (august 322).

¹⁸ Primul dintre cei nouă arhonți anuali ai Atenei, cel care dădea numele său anului în curs.

¹⁹ La sărbătorile panatenee (cele mai importante sărbători religioase și cetățenești ale Atenei antice) celebrate în cinstea zeiței Atena, protectoarea cetății, se oferea în dar zeiței un *peplos*, adică o mantie brodată de culoare galbenă. Broderia reprezenta diverse scene din viața zeiței și, mai târziu, din istoria cetății.

²⁰ Triburile Atenei erau întâi patru. După expulzarea Pisistratizilor (510 î.Cr.) numărul lor a fost ridicat la zece de către Cleisthenes, care a dat fiecăruia numele câte unui erou din istoria legendară a Aticii.

ca Sfatul celor cinci sute²¹ să fie al celor şase sute, deoarece fiecare trib dădea câte cincizeci de sfetnici.

11 Dar cea mai extraordinară născocire a lui Stratocles²² (căci el era inventatorul acestor abile şi excesive măguliri) a fost aceea de a face să se emită un decret conform căruia cei trimişi de stat, prin hotărârea ecclesiei, la Antigon sau la Demetrios să poarte în loc de titlu de ambasadori, pe acela de *teori*, la fel cu cei care duc în numele cetăţilor la Delfi sau Olimpia ofrandele tradiţionale cu prilejul sărbătorilor panhelenice. De altfel acest Stratocles era în întreaga lui conduită de o îndrăzneală sfruntată, dusesse o viaţă scandaloasă şi îi plăcea să imite, în purtarea lui fără scrupule faţă de popor, bufoneria şi deşănţarea vechiului Cleon.²³ Primise la el în casă, ca întreţinută, pe curtezana Phylacion şi, aducându-i ea o dată de la piaţă, pentru masă, creieri şi gâturi, Stratocles exclamă : „Ia te uită, cam cu ce-ai cumpărat tu acolo, noi, cei care guvernăm, ne jucăm de-a mingea.“ Cu prilejul înfrângerii navale suferite de atenieni lângă Amorgos²⁴, Stratocles, luând-o înaintea vestitorilor, intră în oraş prin Ceramic²⁵, încununat, şi anunţă că

²¹ Consiliu de stat în Atena, de competenţa căruia erau lucrările pregătitoare în chestiunile ce urmau să fie examinate de adunarea poporului (*ecclesia*).

²² Orator şi om politic atenian (născut prin 350 î.e.n.), adversar al lui Demostene.

²³ Om politic atenian, democrat radical. A fost pentru războiul împotriva Spartei intrând în conflict atât cu politica mai moderată a lui Pericle, cât şi cu cea conservatoare a lui Nicias. În 424 e ales strateg. Criticat de Tucidide şi ridiculizat de comici.

²⁴ Una din insulele Cicladelor, situată între Naxos şi Cos.

²⁵ Cartier în nord-vestul Atenei ; partea dinlăuntrul zidurilor conţinea un mare loc pentru adunări, cea din afară era un cimitir.

sunt victorioși, apoi făcu să se voteze sacrificii în cinstea veștii celei bune și făcu o distribuție de carne pe triburi. Puțin după aceea, când au fost aduse sfărâmiturile de corăbii rămase după luptă și când poporul, mânios, l-a somat pe Stratocles să se înfățișeze înaintea sa, acesta, înfruntând fără rușine vuietul adunării, strigă : „La urma urmei ce lucru atât de groaznic ați pățit dacă timp de două zile ați fost bucuroși ?” Atât era de neobrăzat Stratocles.

12 Și s-au petrecut atunci și altele, „mai fierbinți decât focul“, vorba lui Aristofan. Astfel, un altul, întrecând în servilism pe Stratocles, propuse o lege ca, de câte ori va veni Demetrios să fie primit cu aceleași ofrande de bun venit ca Demeter și Dionysos, iar aceluia care va fi întrecut pe toți în splendoare și în risipă să i se dea de către stat o sumă de bani pentru a o dedica zeilor. În sfârșit, au dat lunii munychion²⁶ numele de *deme-trion*, ultimei zile a acestei luni pe acela de *deme-trias*, iar sărbătorilor zise Dionysii²⁷ le-au zis *Demetrii*. În cele mai multe cazuri, divinitatea și-a manifestat nemulțumirea. Într-adevăr, în timp ce cortegiul travesa Ceramicul, peplosul pe care hotă-

²⁶ Aproximativ aprilie.

²⁷ Marile Dionysii sau Dionysiile urbane, serbate în martie, erau prezidate de arhonteleeponim. Într-o procesiune plină de fast, statuia zeului Dionysos era adusă lângă un altar vecin cu Academia, iar seara, la lumina torțelor, era instalată în teatru. În ziua următoare se desfășura concursul de ditirambi. Ultimele trei zile erau închinete concursurilor dramatice, la care fiecare poet tragic prezenta o tetralogie, alcătuită din trei tragedii și o dramă satirică. La sfârșitul secolului al IV-lea procesiunea dionisiacă servește interesele politice și devine uneori o formă sfruntată de lingusire.

râseră să brodeze, alături de imaginile lui Zeus și ale Atenei, pe cele ale lui Demetrios și Antigoni, a fost sfâșiat în două de o bruscă vijelie. Jur împrejurul altarelor lor a răsărit din belșug cucută, care altminteri nu prea crește în Atica. În ziua Dionysiilor, cortegiul s-a împrăștiat din pricina puternicului îngheț care s-a iscat la netimpul său. Lăsându-se brumă groasă, frigul nu numai că a degerat toată vița și toți smochinii, ci a distrus și cea mai mare parte a grâului, abia încolțit. De aceea Philippide²⁸, dușman lui Stratocles, a scris împotriva lui într-o comedie :

*e vina lui că viile au degerat
e vina lui că-n două peplosul s-a rupt ;
făcut-a omenеști cinstiri ce-s pentru zei ;
norodul — el, nu comedia l-a răspus.*

Philippide era prieten cu Lisimah²⁹ și poporul avusese, datorită lui, mari avantaje din partea regelui. Acesta credea că pentru orice acțiune, civilă sau militară, este semn bun să-l întâlnească și să-l vadă pe poet. Era stimat de altfel și pentru caracterul său de om așezat și străin de orice exces de zel curtenesc. Într-un rând, stând prietenește de vorbă cu el, Lisimah îi spuse : „Philippide, ce să-ți dau din tot ce am ?“ „Orice“, răspunse Philippide, „rege Lisimah, numai dintre secretele tale să nu fie !“ I-am prezentat anume alături pe aceștia doi, Philippide și Stratocles, tribuna și scena.

²⁸ Unul dintre reprezentanții comediei noi.

²⁹ *Lisimah* (360—281) general al lui Alexandru cel Mare și, după moartea acestuia, guvernator, apoi rege al Traciei. A fost unul dintre cei mai de seamă diadohi. Va mai fi vorba de el.

13 Dar lucrul cel mai exagerat și mai prodigios între aceste onoruri a fost decretul lui Dromocles din dema³⁰ Sphettos, decret conform căruia, pentru consacrarea de scuturi la Delfi, oracolul trebuia luat din gura lui Demetrios. Voi transcrie chiar textul decretului, care suna așa : „Fie soarta prielnică. Poporul a hotărât ca poporul să aleagă un atenian care să meargă la Zeul Salvator și, după ce îi va aduce un sacrificiu, să-l întrebe pe Zeul Salvator care este faptul cel mai cucernic, mai frumos și mai grabnic în care poporul poate face dedicarea anuală a ofrandelor. Și, cum va spune oracolul, așa să facă poporul.“ Bătându-și astfel joc de omul acesta, i-au corupt și mai rău judecata, care și așa nu era prea cumpătată.

14 În vremea aceea de răgaz, la Atena, Demetrios a luat de soție o văduvă, pe Euridice, care era urmașă a vechiului Miltiade³¹. Fusesse măritată cu Opheltēs, cărmuitorul Cirenei³², și după moartea lui se înapoiase la Atena. Atenienii socoteau această căsătorie drept o favoare și o cinste pentru cetate. De altfel, Demetrios era în general oricând gata să se căsătorească și avea mai multe soții deodată. Dintre acestea, Phila se bucura de prețuirea

³⁰ Dema era o diviziune teritorială administrativă a Aticeii, care era împărțită în 100 de deme, câte 10 de fiecare trib.

³¹ Vestitul strateg atenian, conducătorul armatei ateniene care a înfrânt la Maraton (490 î.Cr.) armata persană.

³² Colonie greacă întemeiată la sfârșitul secolului al VII-lea î.Cr. pe coasta de nord a Africii, în Libia, centru comercial prosper. Opheltēs fusese unul dintre comandantii flotei lui Alexandru, apoi general în serviciul lui Ptolemeu Lagos, regele Egiptului. Nu știm în ce împrejurări a ajuns cărmuitor al Cirenei.

și de onorurile cele mai mari, atât pentru că era fiica lui Antipatros, cât și pentru că înainte fusese soția lui Crateros³³, acela dintre diadohii lui Alexandru care lăsase macedonenilor cea mai frumoasă amintire. După cât se pare, pe Demetrios, pe când era tânăr de tot l-a convins s-o ia de soție tatăl său : Phila nefiind pe potriva lui, ci mai bătrână³⁴, Demetrios nu era prea entuziast. Se zice că Antigon i-ar fi șoptit la ureche versul lui Euripide :

„Câștigi ? Chiar fără plac silit ești să te-nsori“,

înlocuind cu un echivalent metric corect pe „silit ești să robești“. Respectul său față de Phila și de celelate soții ale sale nu-l împiedica însă deloc să aibă, fără nici o reținere, legături cu multe curtezane, cu multe femei de condiție liberă și să-și atragă, în privința aceasta a pasiunii pentru voluptate, cea mai proastă reputație dintre toți regii acelei vremi.

15 Când a fost chemat de tatăl lui să conducă războiul cu Ptolemeu pentru stăpânirea Ciprului, Demetrios, silit să se supună, dar regretând să

³³ Unul dintre principalii generali și prieteni ai lui Alexandru, pe care l-a însoțit în campaniile din Persia și India. A fost succesorul lui Parmenion în calitate de comandant suprem al armatei. După moartea lui Alexandru a fost ales, împreună cu Antipatros, regent al Macedoniei. Împreună cu Antipatros a înăbușit răscoala grecilor din anul 322. S-a unit cu Antipatros și cu Antigon împotriva lui Peroiccas și Eumenes. Înfrânt de Eumenes, în mai 321, moare în luptă.

³⁴ Nu știm exact când s-a născut Phila. Oricum, înainte de a se mărita cu Crateros (în 322) mai fusese timp de zece ani soția lui Balacros, satrap al Capadociei. S-a măritat cu Demetrios cam după 15 ani de viață conjugală, în 319, pe când acesta avea 17—18 ani.

părăsească războiul pentru Grecia, mai nobil și mai glorios, trimise lui Cleonides, generalul lui Ptolemeu care comanda garnizoanele din Sicion și din Corint, un emisar care să-i ofere câți bani ar vrea ca să lase libere cele două cetăți. După refuzul acestuia se îmbarcă în grabă, luând cu el trupe, și se îndreptă spre Cipru. Acolo, angajând lupta cu Menelau, fratele lui Ptolemeu, îl învinse imediat. Când se arătă Ptolemeu însuși cu mari forțe terestre și navale, avură loc scene de amenințare și schimburi de cuvinte trufase, Ptolemeu poftindu-l pe Demetrios să-și ia flota și să plece, înainte ca el, Ptolemeu, concentrându-și toate forțele să-l calce în picioare și să-l facă una cu pământul, iar Demetrios spunând că-l lasă să plece, dacă Ptolemeu îi făgăduiește că va retrage garnizoana din Sicion și Corint. Dar nu numai pe ei, ci pe toți cărmuitorii de state înfruntarea aceasta de puteri îi umplea de așteptarea îngrijorată a rezultatului iminent și incert, convinși că victoria rezervă învingătorului nu numai Ciprul sau Siria, ci dobândirea imediată a rangului suprem între regii vremii sale.

16 Ptolemeu porni la atac cu o sută cincizeci de nave, sub comanda lui personală, iar lui Menelau îi dădu dispoziții să plece din Salamina³⁵ cu saizeci de nave și, când lupta va fi în toiul ei, să lovească din spate flota lui Demetrios și s-o dezorganizeze. Demetrios opuse acestor saizeci numai zece nave (pentru că atâtă erau de ajuns ca să blocheze ieșirea din îngustul port al Salaminei), își desfășură forțele terestre, acoperind cu ele promontoriile portului, care se întindeau până în larg, și

³⁵ Important oraș grecesc în răsăritul insulei Cipru. Este numită de obicei Salamina Ciprului, pentru a nu fi confundată cu insula Salamina.

după aceea porni cu o sută optzeci de nave, atacă cu multă vigoare și violență flota lui Ptolemeu și o puse în derută. Ptolemeu, înfrânt, a fugit în mare grabă doar cu opt corăbii (numai atâtea au reușit să scape din întreaga flotă, iar din rest o parte au pierit în luptă, iar șaptezeci au căzut prizoniere cu echipaj cu tot). Din mulțimea de sclavi, de prieteni și de femei care se aflau în navele de transport ancorate acolo, precum și din armele, banii și mașinile de luptă, n-a scăpat absolut nimic, ci au fost toate capturate de Demetrios, debarcate și duse în tabăra lui. Între acestea se afla și celebra Lamia, la început foarte căutată pentru arta ei (felul cum cânta din flaut trecea drept admirabil), iar mai târziu devenită ilustră și datorită calităților sale de curtezana. Acum, când totuși îi cam trecuse vremea, prinse în mrejele ei pe Demetrios, mult mai tânăr decât ea, îl birui cu farmecul ei și îl luă în stăpânire în așa măsură încât, iubit de toate femeile, el o iubea numai pe ea.

După lupta navală, nici Menelau n-a mai opus rezistență, ci a predat Salamina lui Demetrios, împreună cu flota și forțele terestre, o mie două sute de luptători călare și douăsprezece mii de hopliți.

17 Unei atât de strălucite și de frumoase biruințe, Demetrios i-a adăugat podoaba generozității și umanității sale, înmormântând cu mari onoruri pe dușmanii căzuți în luptă, eliberând prizonierii și dăruind atenienilor o mie două sute din echipamentele de luptă capturate. Ca vestitor al biruinței, îl trimise tatălui său pe Aristodem din Milet, care îi întrecă pe toți curtenii în arta de a linguși și care, cu acest prilej, după cât se spune, s-a străduit să sporească valoarea faptelor cu o supremă lingușire.

Într-adevăr, după ce, plecând din Cipru, a traversat marea, n-a permis ca nava să acosteze și a dat ordin să fie lăsate ancorele și ca toată lumea să rămână neclintită la bord, iar el a părăsit singur corabia într-o barcă și a pornit să urce către palat. Antigona aștepta fremătând de neliniște rezultatul bătăliei, într-o stare de spirit firească celor care au angajat interese atât de mari într-o ciocnire decisivă. În ziua aceea, auzind că sosește Aristodem, deveni și mai agitat decât până atunci. Abia reținându-se să nu plece și el, trimitea slujitor după slujitor și prieten după prieten, să afle de la Aristodem ce s-a întâmplat. Dar Aristodem nu răspundea nimic nimănui, ci înainta cu pași lenti, cu fața impasibilă, mut. Antigona, mai îngrozită și nemaiputându-se stăpâni, ieși la porți, în calea lui Aristodem, însoțit acum de o mare mulțime care alergea din toate părțile către palat. Când s-a apropiat, Aristodem, întinzând dreapta, strigă cu glas puternic : „Rege Antigona, salut. Am biruit pe Ptolemeu într-o luptă navală și suntem stăpâni pe Cipru și pe șaisprezece mii opt sute de soldați prizonieri.“ La care Antigona spuse : „Salut și ție, dar, pe Zeus, vei căpăta pedeapsă că ne-ai chinuit atâta, iar răsplata pentru vestea cea bună o vei primi mai târziu !“

18 Începând de atunci ³⁶, poporul aclamă pe Antigona și pe Demetrios cu titlul de regi. Pe Antigona l-au încoronat imediat prietenii, iar lui Demetrios i-a trimis diadema tatăl său, împreună cu o scrisoare în care i se adresa cu titlul de rege. Egiptenii, primind această veste, îl proclamă și ei rege pe Ptolemeu, ca să nu pară abătuți de înfrângere.

³⁶ Victoria de lângă Cipru asupra lui Ptolemeu a avut loc în 306.

Ambiția aceasta s-a răspândit larg printre diadohi, nici unul nevoind să rămână mai prejos. Într-adevăr, și Lisimah a început să poarte diademă, iar Seleucos, primind pe greci, a tratat cu ei în calitate de rege, ceea ce înainte făcuse doar cu barbarii. Numai Casandru, căruia ceilalți i se adresau și în scris și prin viu grai cu titlul de rege, a continuat să-și redacteze scrisorile așa cum obișnuia înainte. Acest lucru n-a adus drept schimbare numai adăugarea unui titlu și a unui veșmânt, ci a avut efect și asupra mentalității celor în cauză : le-a înălțat gândul, a pus în felul lor de viață și în relațiile lor cu ceilalți amploare și gravitate, așa cum actorii de tragedie își schimbă o dată cu costumul, mersul și glasul, felul de a se așeza și cel de a vorbi. De aceea deveniră mai aspri în exigențele lor, renunțând la acea disimulare a puterii absolute care până atunci îi făcuse în ochii supușilor mai puțin asupritori și duri. Atât de puternic efect a avut o singură vorbă a unui lingușitor și de o atât de adâncă prefacere a umplut pământul.

19 Antigon, exaltat de succesele lui Demetrios în Cipru, porni fără întârziere în campanie împotriva lui Ptolemeu, comandând el însuși armata terestră, în timp ce Demetrios îl însoțea cu o mare flotă. Cum urma să se încheie acest război i s-a arătat într-un vis lui Medios, un prieten al lui Antigon. I se părea că-l vede pe Antigon însuși, însoțit de întreaga lui armată, concurând într-o întrecere de alergare dublă³⁷, la început cu vigoare și iuțeală ; apoi îl părăseau puterile puțin câte puțin ; în sfârșit, după ce schimbă direcția, slăbit și

³⁷ Consta din parcurgerea dus și întors a unui stadiu.

gâfâind din greu, abia își mai veni în fire. Și, într-adevăr, deoarece a întâmpinat pe uscat numeroase neajunsuri, în timp ce Demetrios, surprins de o mare furtună, era în primejdie să fie aruncat de valuri pe un țărm fără porturi și inabordabil și și-a pierdut multe corăbii, Antigon s-a înapoiat fără nici un rezultat. Pe vremea aceea îi mai rămăsese puțin până la optzeci de ani. Îi era greu să mai ia parte la campanii, nu atât din pricina bătrâneții, cât din pricina trupului său mare și greoi. De aceea îl trimitea pe fiul său, care, și norocos și priceput, era acum în stare să conducă operațiile cele mai importante; îi trecea cu vederea desfrâul, risipa și bețiile. Într-adevăr, în timp de pace Demetrios se avânta cu patimă nemăsurată spre toate acestea și, de câte ori avea răgaz, se cufunda în plăceri fără reținere, până la sațietate. În schimb, în timpul campaniilor era tot așa de sobru ca un om cumpătat din fire. Se spune că pe vremea când Demetrios ajunsese în chip vădit prins în mrejele Lamiei, s-a întors o dată dintr-o călătorie și l-a sărutat cu atâta foc pe Antigon, încât acesta i-a spus râzând: „Ei, băiete, parc-ai săruta-o pe Lamia“. Iar în alt rând, când Demetrios a ținut-o într-un chef câteva zile la rând, pretextând apoi că l-a supărat o scurgere, Antigon i-a răspuns: „Da, am aflat, dar spune-mi, ce scurgere a fost: de Tasos ori de Chios? ³⁸ Altă dată, aflând că fiul său e bolnav, Antigon s-a dus să-l vadă și a întâlnit la ușa lui un tânăr frumos. Intrând și așezându-se lângă fiul său pe pat, îi luă o mână. Demetrios îi spuse că acum l-a părăsit febra, la care Antigon: „Vezi bine, băiatul tatii, tocmai am întâlnit-o la ușă când ieșea“. Suporta

³⁸ Vinurile din aceste două insule din arhipelagul Cicladelor erau vestite.

toate acestea cu blândete din pricina celeilalte laturii a activității lui Demetrios. Într-adevăr, spre deosebire de sciți, care, când beau și se îmbală, fac să vibreze ușor corzile arcurilor, trezindu-și astfel sufletul vlăguit de plăcere, Demetrios se dăruia cu totul când numai plăcerii, când numai efortului și, știind să le mânuiască fără să le amestece, nu era cu nimic mai prejos în pregătirile de război.

20 Tocmai în pregătirea unei armate se arăta el mai priceput decât în întrebuințarea ei, atât pentru că voia să existe cu prisosință toate cele necesare cât și pentru că nu se mai sătura să construiască magnifice corăbii și mașini de luptă, pe care se desfăta apoi să le privească. Într-adevăr, fiind un om cu daruri înnăscute și cu o minte iscoditoare, nu-și îndrepta dragostea pentru artele practice către fleacuri și către amuzamente nefolositoare, cum făceau ceilalți regi, care cântau din flaut, pictau sau mânuiau roata de olar. Astfel, Aeropos al Macedoniei, de câte ori avea un răgaz, se amuza să construiască mese și lămpi în miniatură ; Attalos Philometor³⁹ cultiva plante otrăvitoare, nu numai măseline și spânz, ci și cucută, omeag și volbură veninoasă, pe care le semăna cu mâna lui în grădina palatului, străduindu-se să le cunoască sucurile și fructele și să le culeagă la vreme ; iar regii părților se mândreau că-și bat și-și ascut singuri vârfulurile sulitelor. La Demetrios însă și munca manuală era regească, iar maniera lui avea măreție, lucrările exprimând, o dată cu originalitatea și îndemânarea o anume elevație, o idee și a concepției, astfel că pă-

³⁹ Attalos III Philometor, rege al Pergamului între 133 și 133. A lăsat regatul Pergamului moștenire romanilor.

reau demne nu numai de mintea și de resursele, ci și de mâna unui rege. Într-adevăr, prin măreția lor își uimea chiar prietenii, prin frumusețe îi farmecă până și pe dușmani. Și vorbele acestea ale mele sunt adevărate, nu căutate pentru efectul lor. Dușmanii stăteau să admire corăbiile lui cu șaisprezece sau cincisprezece rânduri de vâsle în timp ce treceau pe lângă țămurile lor, iar helepolele⁴⁰ lui erau un spectacol pentru cei asediați, cum dovedesc faptele însele. Regele Lisimah, dușmanul său cel mai înverșunat, care îl atacase în timp ce asedia Soloi în Cilicia, a trimis la el emisari cu rugămintea să-i arate mașinile și corăbiile, pe acestea din urmă în plin mers. I le-a arătat, și Lisimah le-a admirat și s-a retras. Iar rodienii, după ce, în urma unui lung asediu, au cerut pace, l-au rugat să le dea câteva mașini ca să le păstreze drept amintire a puterii sale și a propriei lor vitejii.

21 Cu rodienii a purtat război în calitatea lor de aliați ai lui Ptolomeu. A plasat lângă zidurile lor pe cea mai mare dintre helepolele sale. Baza acesteia era tetragonală, fiecare latură a pătratului de jos având patruzeci și opt de coți; până la vârf avea o înălțime de șaiszeci și șase de coți; se în-

⁴⁰ Helepola era o mașină de război destinată asediilor, inventată chiar de Demetrios, care a folosit helepole pentru prima dată în asediul Rodosului. Este vorba de un turn de lemn înalt de 30—40 m. care se îngusta de la bază spre vârf. Era etajat și prevăzut cu crancele. În timpul asediului era împins pe roți până la zidul cetății asediate și acolo soldații din interiorul helepolei începeau să arunce proiectilele. Pentru a fi protejat de proiectilele în fiăcări aruncate din cetatea asediată, era acoperit cu plăci de metal sau cu piei de bou. Pentru priceperea lui la asedierea cetăților, Demetrios a primit porecla de *Poliorectul*, adică „cel care împresoară cetăți“.

gusta, planurile superioare având latura tot mai scurtă decât a bazei. Interiorul era despărțit în multe etaje și încăperi, iar partea orientată spre dușmani avea la fiecare etaj ferestre prin care erau lansate proiectile de toate felurile, pentru că era plină de soldați capabili de orice formă de luptă. Și faptul că în timpul deplasărilor nu se clătina și nu se înclina, ci înainta verticală pe baza ei, cu un echilibru neclintit și cu un mare vuiet și răsunet, stârnea uimire în sufletul spectatorilor, iar în privirea lor un fel de încântare. Tot în vederea acestui război i-au fost aduse din Cipru două platoșe de fier, fiecare în greutate de patruzeci de mine⁴¹. Cel care le fabricase, Zoilus, le-a dovedit invulnerabilitatea și tăria dispunând să se tragă asupra uneia, de la douăzeci de pași, un proiectil de catapultă. După izbitură, fierul rămase nezdrobot, doar cu o zgârietură ușoară, ca a unui stil. Pe aceasta o luă s-o poarte Demetrios însuși, pe cealaltă, epirotul Alcimos, cel mai bun și mai puternic luptător din armata lui, singurul care purta un echipament în greutate de doi talanți, pe când ceilalți purtau unul de un talant⁴². A căzut acolo, în Rodos, luptând în apropierea teatrului.

22 Rodienii se apărau cu energie, iar Demetrios, deși nu realiza nimic remarcabil, se îndârjea totuși să lupte împotriva lor, supărat că ei, capturând un vas prin care Phila, soția lui, îi trimitea corespondență, covoare și veșminte, îl expediaseră,

⁴¹ Măsură de greutate : 655 g. Deci fiecare platoșă cântărea 26 kg.

⁴² Măsură de greutate echivalentă, în epoca aceasta, cu aproximativ 40 kg.

cu tot ce cuprindea, lui Ptolemeu. Făcând așa, n-au imitat generozitatea atenienilor, care prinzând, în timp ce Filip⁴³ era în război cu ei, un curier, au citit toate scrisorile în afara celei a Olimpiadei, pe care n-au deschis-o, ci i-au expediat-o sigilată cum era, lui Filip. Totuși, deși teribil de furios din pricina aceasta, Demetrios nu s-a îndurat să se răzbune atunci când rodienii i-au dat prilejul unei compensații. Pe vremea aceea se afla acolo Protogenes din Caunos⁴⁴, care picta pentru ei un tablou având drept subiect legenda lui Ialysos. Demetrios, atacând un cartier mărginaș, puse mâna pe tablou, care era aproape terminat. Rodienii au trimis un sol cu rugămintea să cruțe opera, să n-o nimicească, și Demetrios le-a răspuns că mai degrabă ar da foc portretelor tatălui său decât unui astfel de rezultat al strădaniei artistice. Căci se zice că șapte ani i-au trebuit lui Protogenes să-și termine pictura. Și se mai zice că Apelles⁴⁵ a fost atât de uluit când a văzut această operă, încât i-a pierit și glasul, apoi, într-un târziu, a zis : „Câtă muncă, ce operă admi-

⁴³ Filip II al Macedoniei, tatăl lui Alexandru cel Mare.

⁴⁴ *Protogenes din Caunos*, celebru pictor rodian din secolul al IV-lea î.e.n., rivalul lui Apelles. În 304, când Demetrios a asediat Rodosul, a rămas liniștit să picteze în grădina lui. Poliorcetul i-a respectat casa și l-a tratat bine. Cel mai celebru tablou al său (pentru pictarea căruia a cheltuit 7 sau 11 ani) îl înfățișa pe eroul Ialysos, întemeietorul orașului cu același nume din insula Rodos. A mai făcut, printre altele, portretul lui Alexandru cel Mare, al regelui Antigon și al mamei lui Aristotel.

⁴⁵ Cel mai mare pictor grec din secolul IV î.Cr. a trăit la curtea lui Alexandru Macedon și a lui Ptolemeu I Soter. Maestru al portretului și al clarobscurului. L-a făcut celebru și înstărit pe Protogenes cumpărându-i, cu bani mulți, un tablou.

rabilă!“, dar că totuși autorului îi lipsesc acele hăruri datorită cărora picturile sale să poată atinge cerul. Pictura aceasta, dusă o dată cu altele la Roma, a fost distrusă de un incendiu ⁴⁶.

Deoarece rodienii obosiseră de război, Demetrios căuta un pretext de pace. Atunci au sosit atenienii și au schimbat situația, convingând pe rodieni să încheie o alianță cu Antigon și cu Demetrios, alianță care să nu fie îndreptată împotriva lui Ptolemeu.

23 Deoarece Casandru le ataca orașul, atenienii l-au chemat pe Demetrios. Acesta, mergând în ajutorul lor cu 330 de nave și cu un mare număr de soldați, nu numai că l-a gonit pe Casandru din Atica și l-a pus pe fugă, ci l-a urmărit până la Termopile și acolo l-a învins, apoi a ocupat Heracleea, care i se predase de bunăvoie împreună cu 6 000 de macedoneni, care au trecut la el. La înapoiere, acordă libertate grecilor de dincoace de Pylai, pe beotieni și-i făcu aliați și cuceri Cenchrea ⁴⁷, apoi, după ce înfrânse rezistența din Phyle și Panacton, poziții fortificate din Atica ocupate de garnizoanele lui Casandru, le restituî atenienilor. Aceștia, deși uzând până atunci față de el toate onorurile, de părea că le epuizaseră, au găsit totuși și acum mijlocul să se arate proaspeți și originali în materie de lingușire. I-au acordat drept reședință opistodomul Partenonului ⁴⁸, unde Demetrios s-a și instalat. Se considera că Atena îl privește drept oaspete, dar nu era un oaspete prea convenabil, nici potrivit să locuiască în bună pace alături de o fecioară. Nu,

⁴⁶ Pictura mai exista încă, la Roma, în Templul Păcii, pe vremea lui Pliniu cel Bătrân (23—79 d.Cr.).

⁴⁷ Portul dinspre răsărit al Corintului.

⁴⁸ Încăperea din fund, dinspre apus, a Partenonului, în spatele tezaurului.

de bună seamă : Antigon, aflând o dată că Filip, fratele lui Demetrios, s-a instalat într-o casă unde se găseau trei femei tinere, n-a scos un cuvânt către el, doar l-a chemat pe ofițerul cu încartiruirea și i-a spus, în prezența lui Filip : „N-ai vrea dumneata să-l scoți pe fiul meu dintr-o locuință atât de înghesuită ?“

24 Iar Demetrios, deși s-ar fi convenit să respecte pe Atena, dacă nu pentru altceva, măcar ca pe o soră mai vârstnică (cum voia să i se spună zeiței), și-a revărsat atât de îmbelșugat desfrâul asupra Acropolei, pângărind băieți de condiție liberă și soții de cetățeni, încât locul nu era niciodată mai pur decât atunci când Demetrios se tăvălea cu Chrysis, cu Lamia, cu Demo sau cu Anticyra, prostituatele acelea vestite. Din respect pentru cetate nu mi se pare convenabil să divulg chiar tot, dar curajul și curățenia morală a lui Democles merită să nu fie trecute cu vederea. Era acel Democles încă abia adolescent, iar Demetrios observă că porecla băiatului denunță o frumusețe reală : i se spunea „frumosul Democles“. Nu o dată a trimis Demetrios la el emisari care să-l înduplece cu daruri sau cu amenințări, dar Democles nu s-a lăsat prins de nici unul. Până la urmă, fugind de palestre și de gimnaziu, a început să frecventeze o baie particulară și atunci Demetrios, pândind prilejul, s-a năpustit asupra lui pe când băiatul era singur. Acesta, văzând că nu e nimeni în jurul lui și că n-are altă scăpare, dădu la o parte capacul cazanului de baie și se aruncă în apa clocotită, sinucigându-se, și suportând astfel un destin pe care nu-l meritase cu un cuget vrednic de patria și de frumusețea lui. Altfel s-a purtat Cleainetos, fiul lui Cleomedon, care, după ce a negociat absolvirea tatălui său de o

amendă de cincizeci de talanți, a adus în fața poporului o scrisoare de la Demetrios, acoperindu-se astfel de rușine și, nu numai atât, aducând tulburare în cetate. Într-adevăr, Cleomedon a fost absolvit de amendă, dar a fost votat un decret care interzicea oricărui cetățean să mai vină cu scrisori de recomandare de la Demetrios. Acesta, auzind, s-a înfuriat peste măsură, iar atenienii, din nou speriați, nu numai că au anulat decretul, ci au condamnat fie la moarte, fie la exil pe cei care îl propuseseră sau luaseră cuvântul în favoarea lui. Pe deasupra au decretat că „poporul atenienilor a hotărât ca orice va porunci regele Demetrios să fie socotit sfânt față de zei și drept față de oameni“. Un om cinstit a spus atunci că, pentru a promulga o astfel de lege, Stratocles trebuie să fie nebun. „Nebun ar fi dacă n-ar fi nebun!“ a ripostat Demochares din Leuconoe⁴⁹. Se știa că Stratocles scoate mari profituri din lingușirile lui. Demochares, denunțat pentru această vorbă, a fost exilat.

]

Iată ce făceau atenienii, crezându-se liberi doar pentru că scăpaseră de garnizoanele străine.

25 Demetrios pătrunse în Pelopones fără să întâmpine nici o împotrivire. Dimpotrivă, adversarii lui fugeau și abandonau cetățile. A adus sub autoritatea sa regiunea numită Acté și Arcadia, cu excepția Mantinee, iar Argosul, Sicionul și Corintul le-a eliberat dând garnizoanelor câte 100 de talanți. Cum la Argos se țineau sărbătorile Herei, Deme-

⁴⁹ Om politic, orator și istoric atenian din secolele IV—III î.e.n. Dușman al lui Demetrios, a fost exilat de acesta. Se întoarce la Atena după plecarea lui Demetrios din cetate în anul 288, participând activ la viața politică.

trios prezidă, alături de greci, la panegirii ⁵⁰. Tot atunci luă de soție pe Deidamia, fiica lui Aiacidas, regele moloșilor ⁵¹ și sora lui Pyrrhus ⁵². Pe sicionieni, spunându-le că „cetatea lor se află alături de cetate“, i-a convins să se strămute în locul unde locuiesc și azi. Schimbându-i Sicionului o dată cu așezarea și numele, l-a botezat Demetriois. Când a avut loc la Istm adunarea generală a grecilor, unde se strânsese o mare mulțime de oameni, Demetrios a fost proclamat hegemon al Greciei, ca mai înainte Filip și Alexandru. Și se credea cu mult mai mare decât ei, Demetrios, exaltat de norocul și de puterea lui de atunci. Numai că Alexandru n-a despuat pe nici unul dintre regii vremii sale de titlul de rege și nici nu și-a zis rege al regilor, deși acordase multora chiar el numele și calitatea de rege. În schimb, Demetrios își bătea joc de cei care dădeau titlul de rege oricui altcuiva decât tatălui său și lui însuși. Îi plăcea la ospete să audă că libațiile sunt închinare lui Demetrios, regele, lui Seleucos, comandantul corpului de elefanți, lui Ptolemeu, amiral, lui Lisimah, mare vistiernic, și sicilianului Agatocle, guvernator general al insulelor. Auzind, toți ceilalți regi au luat lucrul în râs, numai Lisimah s-a supărat că Demetrios îl trece în rândul eunucilor, pentru că de obicei vistiernicii erau cunuci. De altfel, nimeni nu-l detesta pe Demetrios mai mult decât Lisimah, care-i reproșa cu asprime dragostea pentru Lamia și spunea că până atunci nu s-a mai

⁵⁰ Adunări ale grecilor cu prilejul sărbătorilor mari.

⁵¹ Rege al moloșilor din Epir, mort în 313 î.Cr. Pretindea că descinde din Neoptolem, fiul lui Ahile.

⁵² Marele Pyrrhus (318—272), dușmanul de mai târziu al romanilor. Va mai fi vorba de el în legătură cu Demetrios.

văzut prostituată pășind pe scena tragică. Iar Demetrios spunea că prostituata lui e mai cumințe decât Penelopa lui Lisimah⁵³.

26 Pregătindu-se atunci să se întoarcă la Atena, a anunțat în scris că dorește ca imediat ce va sosi să fie inițiat în mistere și să treacă prin întregul ritual de la micile mistere până la cele epoptice⁵⁴. Acest lucru nici nu era permis, nici nu se mai întâmplase vreodată : micile mistere aveau loc în anthesterion⁵⁵, cele mari, în boedromion⁵⁶, iar inițierea în cele epoptice se făcea la un interval de cel puțin un an de la cele mari. La citirea scrisorii lui Demetrios, singurul care a avut curajul să se împotrivească a fost purtătorul de faclă Pythodoros, de altfel fără succes. În schimb, la inițiativa lui Stratocles au votat ca luna munychion să fie numită și considerată anthesterion și astfel l-au inițiat pe Demetrios în misterele de la Agra ; după aceea, munychion devenind iarăși anthesterion, Demetrios a primit restul inițierii, inclusiv epopteia. De aici versurile satirice ale lui Philippides la adresa lui Stratocles :

El care anul într-o lună l-a vărât

adăugate la cele privind șederea lui Demetrios în Parthenon :

⁵³ Aluzie la Arsinoe II, fiica lui Ptolemaios I, regele Egiptului, care se măritase la 17 ani cu bătrânul rege al Traciei, Lisimah, și i-a fost statornic credincioasă.

⁵⁴ Trebuia să fii inițiat întâi în micile mistere ca să poți participa la cele mari (misterele epoptice) care constau în revelarea simbolurilor și miturilor secrete (*epopteia*).

⁵⁵ Februarie.

⁵⁶ Septembrie.

*El care socotea Acropola un han
Și-i aducea Fecioarei târfe peste prag.*

27 Dintre multele abuzuri și ilegalități petrecute atunci în cetate, se zice că cel mai mult i-a mâhnit pe atenieni faptul că Demetrios le-a ordonat să procure repede și să-i dea 250 de talanți și că, după ce banii au fost storși în mare grabă și fără îndurare, Demetrios, văzându-i, a poruncit să fie dați Lamiei și celorlalte hetaire, pentru săpun. Ce i-a durut pe ei mai mult a fost umilința, nu paguba; cuvântul, nu fapta. E drept că, după unii autori, lucrul acesta l-au pățit de la Demetrios tesalienii, nu atenienii. Pe lângă aceasta, Lamia, din proprie inițiativă, puse la contribuție pe mulți atenieni, pentru că îi pregătea regelui un ospăț. Ospățul acesta, datorită luxului său, a avut atât de mare faimă, încât Lynceus din Samos a scris despre el o carte întreagă. De aceea, cu spirit și pe bună dreptate, a poreclit-o un poet comic pe Lamia: Helepola. Iar lui Demetrios, Demochares din Soloi i-a zis Mythos⁵⁷, pentru că avea și el o Lamie. Aceasta stărnise nu numai gelozia și invidia celorlalte soții, ci și pe aceea a prietenilor, atât de bine îi mergea și atât de mult o iubea Demetrios. Astfel, câțiva dintre ei, trimiși în ambasadă de Demetrios, s-au dus la Lisimah. Acesta, într-un moment de răgaz, le arată pe coapsele și pe brațele sale niște cicatrici adânci, urma unor gheare de leu și le poveste cum a ajuns el să lupte cu fiara silit de regele Alexandru. Iar aceia i-au spus, râzând, că și regele lor e plin pe gât de mușcăturile unei fiare cumplite, La-

⁵⁷ *Mythos* înseamnă „poveste“, iar în poveștile populare apărea frecvent Lamia, un fel de zână rea care fură copii.

nia. Era însă ciudat că, după ce la început a fost atât de contrariat de nepotrivirea de vârstă dintre el și Phila, a căzut în puterea Lamiei și a iubit-o atâta vreme, deși era trecută de floarea tinereții. La un ospăț, în timp ce Lamia cânta din flaut, Demó, poreclită Mania⁵⁸, a răspuns la întrebarea regelui „Cum ți se pare?” : „Babă, rege Demetrios“. Și tot ea, la desert, când s-au servit tot felul de bunătați, iar regele i-a spus „Vezi câte îmi trimite Lamia?” i-a ripostat : „O să-ți trimită și mai multe maică-mea, dac-o să vrei să te culci și cu ea“. Se mai citează replica Lamiei la cunoscuta sentință a lui Bocchoris. Unui egiptean aprins după ea, hetaira Thonis îi cerea o mare sumă de bani ; acela însă, părându-i-se o dată în vis că se bucură de ea, s-a trezit cu dorința potolită. Iar Thonis l-a dat în judecată reclamându-și banii. Auzind despre ce e vorba, Bocchoris îi porunci tânărului să pună într-un vas suma reclamată, bani numărați, și să-i prefire cu mâna încoace și încolo, pentru ca hetaira să se bucure de năluca lor, căci aparența este năluca adevărului. Lamia nu credea că această judecată este dreaptă. Spunea că năluca banilor n-a eliberat-o pe hetaira de dorința de a avea banii, pe când visul a potolit patima tânărului. Atâta, dar, în ce-o privește pe Lamia.

28 Iar acum soarta și faptele omului a cărui viață o povestim schimbă tonul povestirii noastre, ca și când ar muta-o de pe scena comică pe cea tragică. Într-adevăr, văzând că toți ceilalți regi se coalizează împotriva lui Antigon și că își concen-

⁵⁸ *Mania* înseamnă „nebunie“ și se pare că această curtezană Demó avea obiceiul să spună la tot prilejul : „Nebunie !“

trează forțele, Demetrios părăsi Grecia și se duse la tatăl său, care, plin, în ciuda vârstei, de ardoare războinică, îi întări și mai mult curajul. Totuși, socotesc că dacă Antigona ar fi cedat în unele detalii și ar fi renunțat la patima lui excesivă pentru dominație, ar fi putut să-și păstreze până la sfârșit înțaietatea și să i-o lase moștenire fiului său. Fiind însă o natură asupritoare și trufașă, nu mai puțin dur în vorbe decât în fapte, a iritat și a exasperat pe mulți, și oameni tineri și în toată firea. Și atunci, de pildă, spunea că o să înspăimânte concentrarea de forțe a coaliției⁵⁹ cu pocnetul unei singure pietre, ca pe un stol de păsări adunate la grăunțe. De fapt conducea la luptă ceva mai mult de 70 000 de pedestrași, 10 000 de călăreți și 75 de elefanți, în timp ce dușmanii aveau 64 000 de pedestrași, călăreți cu 500 mai mult decât el, 400 de elefanți, 120 de care de luptă. Ajuns în fața dușmanilor, starea lui de spirit se schimbă brusc, zdruncinat în încrederea, dacă nu și în hotărârea lui. Într-adevăr, era de obicei semeț în luptă și trufaș, îi plăcea să strige dușmanilor cuvinte crâncene sau, nu rareori, batjocuri și glume, arătându-și astfel, în toiul bătăliilor, calmul și disprețul. Acuma însă era văzut mai tot timpul îngândurat și tăcut; îl prezentă pe fiul său armatei, desemnându-l drept succesor; dar ceea ce mira în special pe toți erau conversațiile pe care le avea numai cu Demetrios, în cort, el care nu obișnuia să se consulte nici măcar în secret cu acesta, ci lua singur hotărâri, apoi împărțea poruncile tinând seama de ceea ce chibzuise în sinea lui. În privința aceasta, se spune că, pe când Demetrios era

⁵⁹ Coaliția împotriva lui Antigona era alcătuită din forțele unite ale lui Ptolemeu, Lisimah, Seleucos și Casandru. Bătălia s-a dat la Ipsos, în Frigia, în 301.

încă un băiețandru, l-a întrebat o dată pe tatăl său când urmează să ridice tabăra în care se aflau și că acesta i-a răspuns mânios : „Ți-e cumva teamă că numai tu n-o să auzi trâmbița ?“

29 De fapt, atunci le înrobeau mintea multe semne rele. Astfel Demetrios visă că Alexandru, într-o armură strălucitoare, îl întrebă ce strigăt de luptă au de gând să dea și că la răspunsul lui : „Zeus și Victoria“, răspunse : „Atunci mă duc la dușmanii voștri, ei mă vor primi“. Iar Antigon, după ce dispusese deja falangele⁶⁰ în ordine de bătaie, ieșind din cort, se împiedică atât de tare, încât căzu cât era de mare și se lovi rău la gură. Când se ridică, înălță brațele spre cer, cerând zeilor victorie sau moarte înainte de a se vedea înfrânt. După ce lupta fu din plin angajată, Demetrios, în fruntea celei mai mari și mai bune părți a cavaleriei, atacă pe Antioh, fiul lui Seleucos, și luptă strălucit până când respinse pe dușmani ; după aceea însă, ambiționându-se, din orgoliu, să-i urmărească mai mult decât permitea situația, a compromis victoria. Într-adevăr, când s-a întors, n-a mai putut să ajungă la infanteria sa, pentru că în interval pătrunseseră elefanții dușmani. Pe de altă parte, Seleucos și aliații, văzând falangele lui Antigon lipsite de cavalerie, nu le-au atacat, ci s-au mărginit să le sperie, învăluindu-le într-un simulacru de atac și dându-le timpul să dezerteze în rândurile lor, ceea ce s-a și întâmplat : cea mai mare parte rupându-se de bună-

⁶⁰ Falanga macedoneană, organizată și instruită de Filip al II-lea după modelul celei tebane, era alcătuită din șaisprezece mii de oameni, rânduiți în grupe de 50 de oameni, pe șaisprezece rânduri în adâncime ; fiecare luptător avea o sulită lungă de 6,25 m.

voie de armată, au trecut la el, iar restul au luat-o la fugă. Un detașament numeros de dușmani se îndrepta spre Antigona. Cineva din anturajul său îi spuse : „Rege, se îndreaptă spre tine !“ ; Antigona replică : „Vezi bine, ce altă țintă să aibă decât pe mine ? Dar o să ne sosească într-ajutor Demetrios !“ A căzut păstrând până la capăt nădejdea aceasta și căutându-și fiul cu privirea sub ploaia de săgeți. L-au părăsit toți slujitorii și toți prietenii ; doar Thorax din Larisa a mai rămas lângă cadavrul său.

30 Așa s-a terminat bătălia. După aceea, regii biruitori au tăiat în bucăți, ca pe un mare leș, întregul regat al lui Antigona și al lui Demetrios și și-au luat câte o parte, atribuindu-și fiecare ținuturile pe care le stăpânise înainte. Demetrios, fugind cu 5000 de pedestrași și 4000 de călăreți, nu se opri până la Efes. Acolo toată lumea credea că în lipsa de bani în care se afla, nu se va abține de la prădarea templului. El însă, temându-se că lucrul acesta îl vor face soldații lui, plecă în grabă și traversă marea spre Grecia, punând speranțele lui cele mai mari, din câte îi rămăseseră, în atenieni. Acolo își lăsase flota, banii, pe soția lui, Deidamia și era convins că, în situația în care se afla, nu era pentru el refugiu mai statornic decât afecțiunea atenienilor. Dar, ajuns între Ciclade, i-au ieșit în cale trimiși atenieni care l-au rugat să nu se apropie de cetate, sub cuvânt că poporul a votat o lege conform căreia nici unul dintre regi nu mai putea fi primit în Atena. Pe Deidamia o trimiseseră la Megara, cu onoruri și cu o escortă potrivite cu rangul ei. Atunci, de supărare, și-a ieșit din fire, deși până atunci își suportase foarte ușor eșecul și nu ajunsese, într-o astfel de prăbușire, să facă nimic umilitor sau degradant. În schimb, faptul că atenienii îi înșelaseră spe-

ranțele și că ceea ce crezuse el afecțiune se dovedise, la încercare, un lucru găunos și prefăcut, îl copleși de durere.

De fapt, după cât se arată, onorurile exagerate sunt dovada cea mai puțin sigură a afecțiunii multimilor față de regi și stăpânitori, pentru că singura frumusețe a onorurilor rezidă în intenția cu care sunt acordate, iar frica le face îndoielnice : mulțimea le votează și din teamă și din dragoste deopotrivă. De aceea oamenii inteligenți nu cată nici la statui, nici la picturi și nici la apoteoze, ci în primul rând la propriile lor strădanii și fapte, judecând în funcție de ele dacă onorurile sunt sincere, deci demne de încredere, sau silite, deci dubioase. Căci adesea popoarele nu urăsc pe nimeni mai mult decât tocmai pe cel căruia îi acordă onoruri, când acela le acceptă, excesive și exagerate, de la niște oameni care le dau de nevoie.

31 Demetrios, deși considerându-se foarte rău tratat, neavând forțele necesare să riposteze, s-a mulțumit să transmită atenienilor proteste moderate și să-și reclame corăbiile, printre care era și cea cu treisprezece rânduri de vâsle. După ce le primi, se îndreptă spre Istm, dar acolo pozițiile sale erau foarte compromise (toate garnizoanele sale fuseseră expulzate sau dezertaseră la dușmani), astfel că, lăsând Grecia în grija lui Pyrrhus⁶¹, se imbarcă și se duse în Chersones⁶², unde jefuirea posesiunilor lui Lisimah îi aduse profituri și îi consolida totodată

⁶¹ Pyrrhus, care recâștigase tronul Epirului, prin luptă, la 12 ani, apoi îl pierduse din nou la 17, se atașase de Demetrios, alături de care a luptat vitejește la Ipsos.

⁶² E vorba de Chersonesul tracic, astăzi peninsula Galipoli.

armată, care începuse să se refacă și să devină iarăși o forță deloc neglijabilă. Iar Lisimah fu lăsat în părăsire de regii ceilalți, care nu-l considerau câtuși de puțin mai potolit decât Demetrios, însă mai de temut decât acesta, pentru că era mai puternic.

Nu mult după aceea, Seleucos ceru în căsătorie pe Stratonice, fiica lui Demetrios și a Philei. Deși avea un fiu, Antioh, de la persana Apama, credea totuși, pe de o parte, că posesiunile sale sunt suficiente pentru mai mulți succesori, pe de alta, că are nevoie de alianța cu Demetrios de vreme ce vedea că, dintre cele două fiice ale lui Ptolemeu, Lisimah o ia pe una pentru sine, pe cealaltă pentru fiul său Agatocle. Pentru Demetrios, era o șansă nesperată să-l aibă ginere pe Seleucos. Așadar, luându-și fata cu el, trecu în Siria cu întreaga flotă. În drum, fu silit să acosteze de mai multe ori, mai ales în Cilicia, ajunsă după înfrângerea lui Antigon sub stăpânirea lui Pleistarh, căruia îi fusese dată, ca parte ce-i revenea, de către regii coalizați. Pleistarh era fratele lui Casandru. Considerând că debarcările lui Demetrios reprezintă o violare a teritoriului său și vrând să-l mustre pe Seleucos că face alianță separată cu dușmanul comun, se duse la el.

32 Aflând de plecarea lui Pleistarh, Demetrios făcu o rapidă incursiune de pe țărmul mării până la Cuinda, unde mai găsi din tezaur un rest de 1200 de talanți. Îi luă, se întoarce în grabă să se imbarce și se îndreptă spre larg. Acolo îl precedase soția sa Phila. Seleucos îl întâmpină lângă Rhossos. Au avut grijă de la bun început ca întâlnirea lor să fie fără gând ascuns și fără suspiciuni, demnă de niște regi. Întâi l-a invitat Seleu-

cos pe Demetrios la masă, în cortul din mijlocul taberei, apoi Demetrios l-a primit la rându-i pe corabia lui cu treisprezece rânduri de vâsle. Petreceau zile întregi împreună, amuzându-se și conversând fără gărzi și fără arme; până când Seleucos, luând cu el pe Stratonice, porni, cu strălucit alai, spre Antiohia⁶³. Demetrios ocupă Cilicia și o trimise pe Phila, soția lui, la fratele ei Casandru, ca să risipească acușările lui Pleistarh. Tot atunci, Deidamia, care venise din Grecia la Demetrios, s-a îmbolnăvit, nu mult după sosire, și a murit. Prin mijlocirea lui Seleucos, Demetrios intră în relații amicale cu Ptolemeu, cu care a căzut de acord să o ia de soție pe fiica acestuia, Ptolemais.

Până atunci, Seleucos se purtase elegant. Mai târziu însă îi ceru lui Demetrios să-i vândă Cilicia și, văzându-se refuzat, se înfurie și reclamă Sidonul și Tirul, dovedindu-se astfel violent și agresiv; el, care își supusese întregul teritoriu dintre marea Indiei și cea a Siriei, se purta parcă ar fi fost atât de sărac în posesiuni și de nevoiaș, încât să necăjească pentru două cetăți pe un om care-i era socru și care, pe lângă asta, cunoscuse nestatornicia soartei. El confirmă astfel în chip strălucit ideea lui Platon că acela care vrea să fie cu adevărat bogat nu trebuie să-și sporească averea, ci să-și micșoreze lăcomia, pentru că, dacă nu renunți la setea de averi, nu scapi de lipsuri și de sărăcie.

33 Demetrios însă nu se sperie, ci declară că și de va fi să piardă zece mii de bătălii ca cea de

⁶³ Capitala regatului seleucid, situată în nordul Siriei, aproape de vărsarea râului Orontes, întemeiată în 301 de acest Seleucos din textul lui Plutarh, întemeietor de asemenea al dinastiei seleucide. Antiohia a devenit cu anii rivala Alexandriei.

la Ipsos, n-are să-l cultive pentru bani pe Seleucos, ginerele său. Drept care cele două cetăți fură întărite cu garnizoane, iar Demetrios, aflând că Lachares⁶⁴ profitase de frământările interne ale atenienilor și devenise tiranul lor, plecă spre Atena în speranța că, ivindu-se prin surpriză, va lua cetatea cu ușurință. Traversă fără neplăceri cu o mare flotă, dar pe când plutea de-a lungul coastelor Aticei îl surprinse o furtună și pierdu majoritatea corăbiilor și un număr foarte mare de soldați. El însuși scăpă și începu o campanie șovăielnică împotriva atenienilor, fără nici un succes. Atunci trimise oameni să adune o nouă flotă, iar el trecu în Pelopones și începu să asedieze Mesene⁶⁵. Acolo, în timpul unui atac asupra zidurilor, fu în mare primejdie: un proiectil de catapultă îl lovi în obraz și, străbătându-i prin maxilar, îi pătrunse în gură. După ce se vindecă, recuperă câteva dintre cetățile care îl părăsiseră, apoi invadă din nou Atica, ocupă Eleusis și Ramnuntul și devastă țara. După aceea captură un vas încărcat cu grâu destinat atenienilor și spânzură pe negustor și pe pilot. Drept consecință, celelalte vase de aprovizionare, înspăimântate, făcură calea întoarsă și în Atena izbucni o intensă foamete și alte lipsuri de tot felul. Medimna de sare se vindea cu 40 de drahme, iar cea de grâu cu 300. Când s-au arătat în dreptul Egeinei 150 de corăbii, trimise

⁶⁴ După bătălia de la Ipsos (301), Lachares, căpetenia partidei democratice din Atena, zdrobește opoziția oligarhică și, protejat de Casandru și de Lisimah, instituie puterea lui personală în calitate de dictator (*tiran* în terminologia politică greacă). În 296, Demetrios începe să asedieze Atena, iar în 295, după un an și mai bine, o cucereste. Lachares fuge la Theba.

⁶⁵ Puternică cetate în sud-vestul Peloponesului, întemeiată în 370 de Epaminondas, care eliberase Mesene de sub dominația aproape tricentenară a Spartei.

în ajutor de Ptolemeu, atenienii au răsuflat o clipă ușurați, dar Demetrios își procură multe corăbii din Pelopones, multe din Cipru, încât însumă un total de 300. Corăbiile lui Ptolemeu ridicară ancora și se retraseră în grabă. Lachares, tiranul, fugi și el, abandonând cetatea.

34 Iar atenienii, deși votaseră pedeapsa cu moartea pentru oricine ar duce tratative de pace cu Demetrios, fără să mai zăbovească, au deschis poarta dinspre tabăra lui și i-au trimis ambasadori, nu pentru că s-ar fi așteptat la vreo îngăduință din partea lui, ci constrânși de foametea care le adusese o mulțime de suferințe. Astfel, se spune printre altele că un tată și fiul său stăteau întinși în aceeași odaie, pradă deznădejdiei, când căzu, prin tavan, un șoarece mort. Atunci săriră amândoi și se luară la bătaie pentru stârv. Și se mai povestește că tot pe vremea aceea filosoful Epicur își hrănea discipolii cu mazăre, împărțindu-le rații de boabe numărate. Demetrios intră în cetatea astfel înfometată, dădu ordin ca toți atenienii să se adune în teatru, umplu scena de hopliți, plasă lăncieri de o parte și de alta a logheionului⁶⁶, apoi, ca actorii tragici, coborî prin parodosul superior⁶⁷, arătându-se atenienilor, din ce în ce mai îngroziți. Dar începutul cuvântării sale puse capăt spaimei lor : cruțându-i de vorbe răstite și amare, îi mustră blând și prietenește și îi iertă ; le dăruie 10 000 de medimne de grâu și institui magistrați pe atenienii cei mai populari. Atunci, retorul Dromoclides, văzând că poporul înalță, de bucurie, aclamații de tot felul, văzând pe cârmuitorii

⁶⁶ Parte a scenei unde se desfășura dialogul actorilor.

⁶⁷ Loc de intrare a actorilor pe scenă.

poporului rivalizând de la tribună în elogii, propuse să-i fie dăruite regelui Demetrios Pireul și Munychia. După ce poporul își dădu, prin vot, aprobarea, Demetrios, din proprie inițiativă, instalează o garnizoană pe Museion⁶⁸, pentru ca poporul Atenei, dacă ar vrea să-și scuture iarăși jugul, să nu-l stingherească în celelalte treburi ale sale.

35 Stăpân pe Atena, își îndreaptă imediat planurile de cucerire asupra Lacedemonei. Lângă Mantincea⁶⁹, îi ieși în cale regele Archidamos, pe care îl înfrânse și-l obligă să se retragă. Apoi pătrunse în Laconia, unde dădu, chiar lângă Sparta, o nouă luptă, luând 500 de prizonieri și omorând dușmanului 200 de oameni. Credea că este deja stăpânul cetății, care până atunci nu fusese niciodată cucerită. Se pare însă că pe nici un alt rege soarta nu l-a făcut să treacă prin schimbări atât de mari și de subite și că n-au mai fost în istorie situații în care soarta să se schimbe atât de adesea din modestă iarăși în grandioasă, umilă din splendidă, din nou puternică din slabă cum era. De aceea și avea Demetrios obiceiul, după cât se spune, ca atunci când trecea prin ceasurile rele ale încercărilor sale, să înalțe către soartă versul lui Eschil :

Tu focul meu îl stingi și tu-l aprinzi din nou.

Astfel și atunci : pe când succese atât de mari îl duceau, pas cu pas, la stăpânire și putere, primește vestea că Lisimah, pe de o parte, l-a depo-

⁶⁸ Deal la sud-vest de Atena, cum ieșeau din cetate imediat la stânga drumului care ducea la Pireu.

⁶⁹ Oraș în Arcadia orientală, vestit pentru bătălia din 362 î.e.n. în care spartanii au fost învinși de tebani și în care a murit Epaminondas, marele general teban.

sedat de cetățile sale din Asia, iar Ptolemeu, pe de alta, a ocupat întreg Ciprul cu excepția Salaminei, unde îi asediază copiii și mama, surprinși acolo. Cu toate acestea, asemenea acelei femei despre care, spune Arhiloh ⁷⁰ că duce, perfidă, apă cu o mână, foc cu cealaltă, soarta, după ce l-a obligat să părăsească Lacedemona în urma unor vești atât de grave și de îngrijorătoare, i-a dat imediat alte speranțe, în lucruri noi și mari.

36 Casandru murise ⁷¹. Cel mai mare dintre fiii săi, Filip, după o scurtă domnie, murise și el, iar ceilalți doi frați ai săi intraseră în conflict: unul, Antipatros, o ucise pe Tessalonice, mama lui, iar celălalt, Alexandru, chemă în ajutor pe Pyrrhus, din Epir, și pe Demetrios, din Pelopones. Pyrrhus se grăbi să sosească primul și, tăindu-și o mare parte din Macedonia drept preț al ajutorului dat, ajunsese pentru Alexandru un vecin redutabil. Cât despre Demetrios, când primi scrisoarea lui Alexandru, porni cu armata spre Macedonia. Dar tânărul rege, cunoscându-i valoarea și reputația, se temea de el și mai mult decât de Pyrrhus. De aceea îi ieși înainte la Dion, îl salută cu mari dovezi de prietenie, dar îi declară că situația actuală nu mai reclamă prezența lui acolo. Se iscară deci suspiciuni reciproce, iar în momentul când se ducea la masa la care îl invitasese tânărul, cineva îl preveni că aveau de gând să-l ucidă chiar în timpul mesei. Păstrându-și sângele rece, Demetrios se opri o clipă și ordonă ca ofițerii să țină armata sub arme și ca

⁷⁰ Marele poet grec din secolul al VII-lea î.Cr., creatorul versului iambic.

⁷¹ În 298—297.

toți cei din garda sa personală și din suita lui de sclavi câți se aflau atunci cu el (și erau mult mai mulți decât ai lui Alexandru) să intre odată cu el în sala banchetului și să aștepte până se va ridica el. Intimidați, Alexandru și ai săi nu îndrăzniră să întreprindă nimic, iar Demetrios, pretextând că nu se simte destul de bine pentru o masă prelungită, se retrase curând. A doua zi dădu dispoziții de plecare și îl informă pe Alexandru că a survenit ceva, rugându-se să-l ierte că pleacă mai devreme decât hotărâse și asigurându-l că altă dată, când va avea răgaz, va petrece mai multă vreme în compania lui. Alexandru, văzându-l că pleacă de bunăvoie și fără resentimente, fu încântat și porni să-l însoțească până în Tesalia. Ajunși în Larissa se invitară iarăși la masă, reciproc, fiecare cu intenții rele la adresa celuilalt, ceea ce l-a adus pe Alexandru cu totul la cheremul lui Demetrios. Într-adevăr, tot ezitând să ia măsuri de apărare, ca să nu-i sugereze astfel celuilalt să ia contramăsuri, a căzut în propria sa cursă, ajungând victimă înainte de a apuca să acționeze. Invitat la masă, se duse la Demetrios. Când, în timpul mesei, acesta din urmă se ridică să iasă, Alexandru, speriat, se ținu după el până la ușă, neslăbindu-l cu un pas. Ajuns la ușă, unde se afla garda sa de lăncieri, Demetrios spuse doar atât: „Lovește pe cine mă urmează“ și ieși, iar Alexandru și prietenii care i-au sărit în ajutor au fost masacrați. Se spune că unul dintre aceștia ar fi spus, în timp ce-l omorau, că Demetrios le-a luat-o înainte cu o singură zi.

37 Noaptea aceea a fost, firește, plină de neliniște. Dimineata, când macedonenii, tulburați și speriați de forțele lui Demetrios, au văzut că nu

li se întâmplă nimic rău, ci că, dimpotrivă, Demetrios trimite vorbă că vrea să intre în tratative cu ei și să se justifice, prinseră curaj și hotărâră să-i facă o primire binevoitoare. Când a venit, n-a avut nevoie de lungi discursuri : pentru că-l urau pe matricidul Antipatros și pentru că pe cineva mai bun decât Demetrios nu aveau, l-au proclamat rege al macedonenilor și, luându-l îndată cu ei, l-au condus în Macedonia. Schimbarea conveni și macedonenilor rămași acasă, care-și aduceau aminte cu statornică ură de nelegiuita comportare a lui Casandru cu ocazia morții lui Alexandru. Și, dacă mai păstrau întrucâtva amintirea moderației bătrânului Antipatros, avantajele ei tot Demetrios le culegea, ca soț al Philei⁷³, de la care avea un fiu destinat să-i fie succesor, pe vremea aceea ajuns deja la vârsta de a-l însoți pe tatăl său în campanii.

38 În mijlocul unei atât de strălucite prosperități Demetrios primește două vești : află întâi că mama și copiii lui au fost eliberați și că Ptolemeu a însoțit gestul de onorurile cuvenite și de dăruri, află apoi că fiica sa, cea căsătorită cu Seleucos, este acum soția lui Antioh, fiul acestuia și că a fost proclamată regină a barbarilor din ținuturile de

⁷² Casandru, fiul generalului Antipatros, este atât asasinul Olimpiadei, mama lui Alexandru cel Mare, cât și al copilului Alexandru, fiul postum al acestuia și al Roxanei (316—315) î.e.n. Circulau zvonuri pe care Plutarh le combate în biografia lui Alexandru, că și moartea acestuia ar fi fost provocată de o otrăvă administrată de Casandru.

⁷³ Care era, cum Plutarh spune și el, în capitolul 14, fiica generalului Antipatros, care nu trebuie confundat cu „matricidul Antipatros” de mai sus, nepotul marelui general, fiul lui Casandru și fratele acestui Alexandru ucis de lăncierii lui Demetrios (vezi începutul cap. 36).

sus⁷⁴. Iată, din cât se poate ști, ce se întâmplase : Stratonice era tânără, avea deja un copil de la Seleucos. Antioh se îndrăgosti de ea, pasiune nefericită, pe care luptă cât i-a stat în putință s-o alunge, fără să izbutească. Până la urmă, disprețuindu-se pentru dorurile lui vinovate, de nelecuit și mai puternice decât rațiunea, căută un mijloc de a scăpa de viață detașându-se de ea pe nesimțite și, simulând o boală, începu să se negligeze și să se abțină de la hrană. Erasistrat, medicul palatului, înțelese fără greutate că tânărul e îndrăgostit, dar, vrând să afle și de cine, ceea ce nu era ușor de ghicit, nu se mai mișcă din camera lui Antioh și, de câte ori intra la el vreun băiat sau vreo femeie frumoasă, observa cu atenție chipul prințului și acele părți și mișcări ale trupului care sunt în relație mai strânsă cu modificările psihice. Antioh rămânea neschimbat oricine ar fi intrat, dar în nu rarele momente când îl vizita, fie singură, fie însoțită de Seleucos, Stratonice, prințul dădea toate vestitele semne de care vorbește Safo⁷⁵, îi pierrea glasul, se făcea roșu ca focul, i se încețoșau privirile, se îmbrobona de sudoare, avea un puls dezordonat și agitat și, până la urmă, cu sufletul învins de violența pasiunii, nu mai știa ce să facă, palid și năuc. Erasistrat deduse din toate acestea, pe bună dreptate, că fiul regelui nu e îndrăgostit de altcineva decât de regină și că e ferm hotărât să tacă până la moarte. I se părea greu doctorului să divulge secretul acesta, totuși, contând pe dragostea lui Seleucos pentru băiatul său, riscă și-i spuse într-o zi regelui că tânărul este bolnav de dragoste, o dragoste imposibilă și fără leac. Uimit,

⁷⁴ Stăpânirea lui Seleucos se întindea nominal până la Indus. Ținuturile menționate aici sunt de bună seamă vechile satrapii persane de la răsăritul imperiului.

⁷⁵ Într-un poem vestit, tradus de Catul.

Seleucos îl întrebă de ce e fără leac. „Pentru că, pe Zeus“, răspunse Erasistrat, „e îndrăgostit de nevastă-mea“. Seleucos : „Și cum, Erasistrat, tu, prietenul meu, nu ești în stare să-ți cedezi soția fiului meu, știind bine că numai pentru el mă zbucium și că el e singura mea nădejde!“ Erasistrat : „Nici tu, deși-i ești tată, n-ai face asta dacă ai ști că Antioh o vrea pe Stratonice.“ Seleucos : „O, dragul meu, cât aș dori să-ntoarcă cineva pe loc asupra ei patima asta, zeu sau om ! Bucuros mi-aș da și regatul, numai să scape Antioh.“ Vorbea cu adâncă emoție și-l podidiseră lacrimile. Când tăcu, Erasistrat îi spuse, întinzându-i mâna, că Antioh are acum tot ce-i trebuie de vreme ce el, Seleucos, tată, soț și rege, este totodată și cel mai bun medic al casei sale. În urma acestei conversații, Seleucos convocă întregul popor la adunare și declară că vrea și că a hotărât să-l desemneze pe Antioh rege al tuturor ținuturilor de sus și pe Stratonice regină, ca soț și soție ; speră că fiul său, supus întotdeauna și ascultător, nu va avea nimic împotriva acestei căsătorii ; iar dacă pe regină o sperie gândul unei uniri potrivnice legilor, îi roagă pe prietenii lui s-o convingă cu argumente că trebuie să considere frumoase și drepte hotărârile luate de rege în interesul regatului. Iată care a fost, după cât se spune, versiunea oficială a căsătoriei lui Antioh cu Stratonice ⁷⁶.

39 Demetrios, după Macedonia, ocupă și Tesalia. Fiind, pe lângă asta, stăpân al celei mai mari părți din Pelopones și, dincoace de Istm, al Mega-

⁷⁶ Acest Antioh (născut în 324) este Antioh I Soter, urmașul tatălui său Seleucos I Nicator la tronul seleucid. A murit luptând împotriva celților, în 261.

rei și al Atenei, porni la atac împotriva beoțienilor. La început, aceștia îi făcură propuneri de pace cu condiții moderate. Apoi însă, după ce spartanul Cleonymos⁷⁷ pătrunse, cu forțe armate, în Teba, beoțienii au prins curaj și, stimulați în acest sens și de Pisis din Thespiiai, care avea atunci în Teba cea mai mare trecere și putere, au rupt tratativele. Dar când, instalându-și mașinile de război lângă zidurile Tebei, Demetrios începu s-o asedieze, iar Cleonymos se retrase, înfricoșat, beoțenii demoralizați, se predară. Demetrios (după ce așeză garnizoana în cetățile beoțiene, reclamă mari sume de bani și lăsă acolo, drept guvernator și harmost, pe istoricul Hieronymos⁷⁸), hotărî să-i trateze cu blândețe, mai ales datorită lui Pisis. Într-adevăr, după ce-l luase prizonier, Demetrios nu i-a făcut nici un rău, ci a stat de vorbă prietenește cu el și l-a numit polemarch⁷⁹ în Thespiiai.

Puțin timp după aceea, Lisimah este luat prizonier de Dromihet⁸⁰. La vestea aceasta, Demetrios se îndreaptă în mare grabă spre Tracia, ca s-o surprindă lipsită de apărare; beoțienii se răzvrătesc și,

⁷⁷ Fiul regelui Spartei Cleomenes II. Avusese până atunci o carieră destul de aventuroasă, conducând, printre altele, lupta lucanienilor împotriva Romei (303 î.e.n.), rol în care avea să-l aibă drept mare succesor pe Pyrrhus.

⁷⁸ *Hieronymos din Cardia*, prieten al lui Eumenes, luat apoi prizonier de Antigon și rămas în serviciul acestuia, a participat la bătălia de la Ipsos și a rămas pe lângă Curtea macedoneană până când a murit, la 104 ani. A scris o istorie a urmașilor lui Alexandru din care ni s-au păstrat doar fragmente.

⁷⁹ Comandant al armatei. Thespiiai era un vechi oraș beoțian, locul natal al lui Pisis.

⁸⁰ Cunoscutul rege get. A făcut prizonieri pe Lisimah și întreaga lui armată în 292.

simultan, vine vestea că Lisimah a fost eliberat. Furios, Demetrios se înapoie în grabă și, găsimdu-i pe beoțieni înfrânți de fiul său Antigon, începu să asedieze încă o dată Teba.

40 Deoarece însă Pyrrhus⁸¹ făcuse o incursiune în Tesalia și se arătase tocmai la Termopile, Demetrios, lăsându-i lui Antigon conducerea asediului, porni personal să-l atace pe Pyrrhus. Îl puse imediat pe fugă, așeză în Tesalia 10 000 de hopliți și 1000 de călăreți și se întoarse iar la operațiile împotriva Tebei, unde aduse mașina de asediu numită helepolă, care din cauza greutatei și mărimii ei nu putea fi urnită decât cu mare osteneală și puțin câte puțin, astfel că abia dacă avansa două stadii în două luni. Beoțienii se apărau cu îndârjire, iar Demetrios își constrângea adesea soldații să lupte și să-și riște viața în atacuri cerute mai mult de ambiția lui, decât de necesități. Antigon, văzând că mulți cad în luptă și părându-i rău, îi spuse : „Tată, de ce lăsăm noi să se irosească fără rost viețile acestea ?” Demetrios îi răspunse, iritat : „Și tu de ce cârtești ? Datorezi oare rație de hrană morților ?” Oricum, nevrând să pară că face risipă doar de viețile altora, ci că se primejduiește și pe el alături de luptătorii săi, o săgeată îi străpunge gâtul. Starea lui fu gravă, dar nu renunță, ci ocupă încă o dată Teba. Intrând în cetate, teroriză pe tebani cu spaima celor mai teribile represalii, dar se mulțumi să

⁸¹ Nu mult după Ipsos, Pyrrhus a fost trimis ca ostatic în Egipt, în locul lui Demetrios. Ptolemeu Soter, regele de atunci al Egiptului, îl ajută să recâștige tronul Epirului, în 297 sau 295. Ambiția lui de a-și crea un mare regat (poate chiar de a reinvia imperiul lui Alexandru) îl împinge întâi spre răsărit, împotriva Tesaliei și a Macedoniei. De aici conflictul lui cu Demetrios.

execute treisprezece și să exileze câțiva, iar pe ceilalți îi iertă. Astfel s-a întâmplat că Teba, care nu împlinise încă zece ani de când fusese repopulată, să fie în răstimpul acesta cucerită de două ori.

Cu prilejul sărbătorilor pitice⁸², Demetrios își permise un lucru fără precedent : deoarece etolienii ocupau strâmtoarele care duc la Delfi, mută serbările și jocurile la Atena, unde le prezidă el însuși. Susținea că zeul se cuvine onorat acolo mai mult decât oriunde, pentru că este părintele orașului și trece drept strămoșul atenienilor.

41 După celebrarea jocurilor, se întoarce în Macedonia și, cum nu avea un temperament potolit, iar pe macedoneni îi vedea mai supuși în timpul campaniilor, dar turbulenți și avizi de acțiune când erau acasă, porni la atac împotriva etolienilor. După ce le devastă țara și lăasă acolo pe Pantauchos cu un corp important de armată, se îndreaptă împotriva lui Pyrrhus și Pyrrhus împotriva lui. Dar neîntâlnindu-se, Demetrios pustii Epirul, iar Pyrrhus căzu asupra lui Pantauchos, angajă lupta și, ajungând până la a-și da și primi personal lovituri unul de la celălalt, îl puse pe fugă, după ce ucise un mare număr de dușmani și luă 5 000 de prizonieri. Această bătălie îl discredită în mare măsură pe Demetrios. Într-adevăr, Pyrrhus, mai puțin urât pentru ce făcuse cât admirat pentru vitejia sa, ajunsese să aibă începând de atunci o reputație strălucită printre macedoneni. Și mulți dintre ei începură să spună că, dintre toți regii, numai la el se mai putea vedea o imagine a curajului lui Alexandru, iar că ceilalți,

⁸² Sărbători panelenice care se celebrau la Delfi în cinstea zeului Apolon, din patru în patru ani, cu un an înaintea serbărilor olimpice, în august-septembrie ; cu acest prilej se desfășurau concursuri muzicale, atletice și hipice.

și în special Demetrios, nu făceau decât să-i imite, ca niște actori pe scenă, impunătoarea și fastuoasa prezență. Și adevărat era că Demetrios se deda la o remarcabilă înscenare de grandoare : nu-i ajungea să poarte pe cap podoaba excesivă a unei duble diademe, să îmbrace veșminte de purpură brodate cu aur, dar și în picioare puneă încălțăminte lucrată în aur, cu pingele presate din purpură fină. Se țesea pentru el de multă vreme o hlamidă, operă magnifică, reprezentând universul și corpurile cerești. Soarta schimbătoare a lui Demetrios o lăasă neterminată. Și n-a mai îndrăznit s-o poarte nimeni, deși după el n-au lipsit deloc în Macedonia regi cu gustul fastului.

42 Și nu-i mână pe supușii săi, nedeprinși cu asta, doar prin aceste demonstrații spectaculoase ; suportau greu și luxul rafinat al felului său de viață, dar, mai presus de orice, felul său distant și greu accesibil. Căci fie nu le dădea ocazia să-i adreseze cuvântul, fie era, cu cei care i-l adresau, aspru și posomorât. A refuzat să primească timp de doi ani o ambasadă a atenienilor, pe care totuși îi trata cu mai multe menajamente decât pe ceilalți greci. Sosindu-i o dată de la Sparta un singur ambasador, Demetrios s-a socotit disprețuit și s-a supărat : „Ce înseamnă asta ! Lacedemonienii mi-au trimis un singur ambasador ?“ „Da, rege“, răspunse acela cu loconică finețe, „unul singur unuia singur“. Într-o zi, pe când se plimba și părea mai apropiat și mai prietenos cu cei care îl întâmpinau, alergară la el câțiva să-i înmâneze petiții. Văzându-l că le primește pe toate și le vâă în hlamidă, oamenii se bucurară și îi făcură alai ; dar când ajunse la podul de peste Axios, își desfăcu hlamida și le aruncă pe

toate în rău. Lucrul acesta îi supără cumplit pe macedoneni, care ajunseseră să creadă că sunt nu guvernați, ci umiliți. Își aminteau sau auzeau de la cei ce își aminteau, cât de înțelegător era Filip în privința aceasta și cât de apropiat. O dată, pe drum, o femeie bătrână îl tot trăgea de haină rugându-l s-o asculte. Când i-a răspuns că n-are timp de ea, bătrâna i-a strigat: „Atuncea nu domni!“ Filip, foarte impresionat și meditând la vorba asta, se întoarse acasă, amână orice altă treabă în favoarea celor care doreau să-i vorbească, începând cu bătrânica aceea, și își făcu timp pentru audiențe multe zile la șir. De fapt, nimic nu intră mai mult în atribuțiile unui rege decât să facă operă de dreptate. Ares este tiran, cum zice Timotheos⁸³, dar Legea, după vorba lui Pindar, este regina lumii. Iar Homer nu spune că regii primesc de la Zeus helepole sau corăbii ferecate în bronz, ci că primesc legi, să le apere și să le păzească⁸⁴, tot el numește prieten și învățăcel al lui Zeus nu pe regele cel mai războinic, cel mai nedrept și cel mai crunt, ci pe cel mai drept⁸⁵. Demetrios, dimpotrivă, se bucura să i se dea porecla cea mai deosebită de cea a regelui zeilor: acelaia i se spune Zeu al Cetății, Paznic al Cetății, lui Demetrios, Asediatorul de cetăți. Și astfel răul, intrând cu puterile sale neluminate în țara binelui, a unit nedreptatea cu gloria.

43 De altfel, Demetrios se îmbolnăvi foarte grav la Pella și fu pe punctul de a pierde Macedonia, pe care Pyrrhus o invadează în mare grabă,

⁸³ Mare compozitor și poet liric grec din sec. V—IV. A inovat în muzica și structura metrică a liricii corale, tinzând să subordoneze poezia muzicii.

⁸⁴ *Iliada* I, 238 (235 trad. Murnu).

⁸⁵ *Odissea* XIX, 179.

Înaintând până la Edessa⁸⁶. Îmediat însă ce boala i s-a mai potolit, Demetrios îl alungă fără prea mare greutate și după aceea încheie cu el anumite acorduri, nevrând ca, poticnindu-se la tot pasul de acest stăruitor adversar, să piardă din forțele necesare îndeplinirii planurilor sale. Plănuia nici mai mult, nici mai puțin decât să recucerească întregul regat care fusese al tatălui său. Iar pregătirile sale nu erau cu nimic mai prejos de speranța aceasta și de acest proiect ; dimpotrivă : alcătuisese deja o armată cuprinzând 98 000 de pedestrași și, în plus, aproape 12 000 de călăreți. Totodată, strânsese material pentru 500 de corăbii, pe care le dăduse în lucru în șantierelor navale din Pireu, Corint, Chalcis⁸⁷ și din apropiere de Pella. Se ducea personal la fiecare din aceste șantiere, arătând lucrătorilor ce trebuie să facă și luând parte el însuși la munca lor. Lumea rămase uimită nu numai de numărul, ci și de mărimea navelor, căci nimeni nu mai văzuse până atunci corăbii cu 15 și cu 16 rânduri de vâsle. Abia mai târziu a construit Ptolemeu Filopator⁸⁸ o corabie cu 40 de rânduri de vâsle, lungă de 280 de coți, înaltă de 48 până la nivelul punții⁸⁹ echipată cu 400 de marinari, în afară de vâslași, care erau 4 000, capabilă, în plus, să primească, pe intervalele dintre băncile vâslașilor și pe punte, aproape 3 000 de hopliți. Dar

⁸⁶ Edessa era așezată pe marele drum care străbate Macedonia, de la vest la est, la nici 50 km depărtare de Pella. Avea o așezare frumoasă, lângă cascada formată de un braț al râului Rhoidias. A fost cea mai veche reședință a regilor macedoneni.

⁸⁷ Oraș și port mare în nord-vestul insulei Eubeea.

⁸⁸ Ptolemeu IV Filopator (222—205), rege al Egiptului.

⁸⁹ Cotul avea 0,46 m. Corabia era lungă de 130 m și înaltă de 22 m.

era bună doar de privit, nedeosebindu-se aproape cu nimic de o clădire fixă ; interesantă ca spectacol, dar inutilă, era dificil și chiar periculos de manevrat. În schimb, frumusețea corăbiilor lui Demetrios nu dăuna capacității lor de luptă, nici echipamentul lor luxos nu le scădea utilitatea ; dimpotrivă, se manevrau cu o rapiditate mai spectaculoasă decât mărimea lor.

44 Văzând că se ridică asupra Asiei o armată cum nimeni nu mai avusese după Alexandru, ceilalți trei regi, Seleucos, Ptolemeu și Lisimah se coalizară împotriva lui Demetrios. Apoi, de comun acord, trimiseră lui Pyrrhus îndemnul de a se ocupa Macedonia nesocotind pacea încheiată, prin care Demetrios nu se angajase să nu-l atace, ci mai degrabă își luase libertatea de a declara mai întâi război cui pofteste. Pyrrhus primi, iar Demetrios, care încă mai amâna, se văzu prins într-un mare război. Simultan, Ptolemeu sosi cu o flotă considerabilă și obligă Grecia să se rupă de Demetrios, iar Lisimah dinspre Tracia și Pyrrhus de la frontieră prădară Macedonia. Demetrios își lăsă fiul în fruntea trupelor din Grecia, iar el, apărând Macedonia, atacă întâi pe Lisimah. Îi veni însă vestea că Pyrrhus e stăpân pe cetatea Beroia⁹⁰. Știrea căzu ca un trăsnet asupra macedonenilor și Demetrios n-a mai avut disciplină în armata sa : tabăra era plină de vaiete și de lacrimi, iar la adresa lui de mânie și de blesteme ; nu mai voiau să rămână cu el, voiau să plece acasă, ziceau ei, de fapt la Lisimah. Atunci Demetrios socoti că e bine să se îndepărteze cât mai mult de Lisimah și

⁹⁰ Oraș în Macedonia. Formează cu Pella și Edessa un triunghi aproape echilateral, cu latura de aproximativ 50 km.

să se îndrepte asupra lui Pyrrhus : Lisimah era de același neam cu soldații lui și mulți îl cunoșteau bine de pe vremea lui Alexandru, dar, gândea Demetrios, nu au cum să-i prefere pe Pyrrhus, un străin. Se înșelase însă grav. Imediat ce, apropiindu-se de Pyrrhus, așază tabăra în fața lui, soldații lui, care admiraseră întotdeauna marea vitejie a lui Pyrrhus, care erau obișnuiți dintotdeauna să socotească drept cel mai vrednic de domnie pe cel mai viteaz, care aflaseră că tratează cu blândețe pe prizonieri și care, mai presus de orice, doreau să dezerteze de la Demetrios la oricine ar fi, au început să treacă la Pyrrhus, întâi pe ascuns și în grupuri mici. Apoi întreaga armată intră, fățiș și tumultos, în mișcare, încât până la urmă câțiva soldați au avut îndrăzneala să meargă la el și să-i spună că ar fi bine să-și scape pielea fugind, pentru că macedonenii sunt sătui să mai lupte pentru desfătările lui. Pe lângă grosolănia altora, aceste vorbe i-au părut lui Demetrios foarte potolite. Intră în cort și, ca un actor, nu ca un rege, își schimbă hlamida de tragedie cu una de culoare întunecată și se îndepărtă pe ascuns. Abia plecase și aproape toți s-au repezit să-i prade cortul, pe care, luându-se la bătaie, au ajuns să-l sfâșie. Dar apăru deodată Pyrrhus și, strigând un singur ordin, potoli și supuse armata. Apoi avu loc, între el și Lisimah, împărțirea întregii Macedonii, care fusese sub neclintita stăpânire a lui Demetrios timp de șapte ani ⁹¹.

45 După ce Demetrios se prăbuși în felul acesta, se refugie în Casandreea ⁹². Phila, soția lui,

⁹¹ Demetrios a pierdut Macedonia în 288.

⁹² Vechea Potidee din Calcidica, distrusă în 336 de Filip II al Macedoniei (tatăl lui Alexandru cel Mare) și reclădită prin 314—313 de Casandru, care o numește Casandreea.

copleșită, n-a putut suporta să-l vadă simplu particular și pribeag pe Demetrios, regele cel mai vitregit de noroc : pierzând orice speranță și ajungând să-i urască soarta, mai statornică în rău decât în bine, a băut otravă și a murit. Demetrios însă, stăruind să se agațe de sfărâăturile naufragiului său, se îmbarcă pentru Grecia și adună pe generali și prietenii săi de acolo. Imaginea pe care Menelau al lui Sofocle o dă despre propria lui soartă :

*dan soarta mea, pe-un cerc rotit ades de cer,
se-nvârte iar și iar, schimbându-se mereu ;
așa cum fața lunii două nopți la rând
nu poate fi aceeași, ci, din nevăzut,
apare nouă-ntâi, apoi frumosul chip
și-l împlinește ; însă, ori de câte ori
atinge cea mai pură formă-a firii ei,
se-ntoarce, ărosită iarăși, în nimic*⁹³,

imaginea aceasta este cea mai asemănătoare dintre toate vieții lui Demetrios, cu creșterile și scăderile ei, cu mereu alte împliniri și alte micșorări. Chiar atunci când părea pe deplin stinsă și intrată în eclipsă totală, puterea lui a strălucit încă o dată : încetul cu încetul trupele care veneau la el i-au împlinit iarăși nădejdea. Atunci întâia oară a început să umble prin orașe ca un simplu particular, despuiat de podoabele regale și, văzându-l așa prin Teba, cineva a citat, nu fără potrivire, versurile lui Euripide :

*Schimbându-și chipul, din zeiesc în muritor,
stă lângă apa Dircei și-a lui Ismenos*⁹⁴.

⁹³ Versuri dintr-o tragedie pierdută.

⁹⁴ *Bacante*, versul 4.

Dar îndată ce şi-a aşternut din nou speranţa pe drumul regalităţii şi a reconstituit în jurul său substanţa şi forma puterii, le-a redat tebanilor forma lor de guvernământ. Atenienii însă s-au rupt de el; au şters din rândul eponimilor pe Diphilos, preot al Zeilor Mântuitori, au decretat să fie aleşi din nou arhonţi, după obiceiul strămoşesc, apoi, văzând că puterea lui Demetrios se înfiripă mai mare decât aşteptările lor, l-au chemat pe Pyrrhus din Macedonia. Plin de mânie, Demetrios porni împotriva lor şi, încercuind oraşul, începu un asediu înversunat. Dar adunarea poporului trimise la el pe filosoful Crates⁹⁵, un om reputat şi influent, iar Demetrios, cedând pe de o parte rugămintelor ateni- nilor şi pe de alta chibzuind, după câte învăţase, la propriul său interes, ridică asediul. Apoi, adunând toate navele de care dispunea şi imbarcând în ele 11 000 de pedestraşi împreună cu cavaleria, porni către Asia, cu intenţia să-i sustragă lui Lisimah Caria şi Lidia. La Milet îl primi Euridice, sora Phi- lei, care adusese cu ea pe una dintre fiicele ei şi ale lui Ptolemeu, pe Ptolemais, care îi fusese mai de mult promisă lui Demetrios de soţie prin mijlocirea lui Seleucos. Cu asentimentul Euridicei, Demetrios o ia de soţie şi, imediat după nuntă, îşi îndreaptă eforturile împotriva cetăţilor duşmane. Multe s-au predat de bunăvoie, pe multe le-a silit să se predea. Ocupă şi Sardes, iar o parte dintre generaliile lui Li- simah trecură, cu bani şi trupe, la el. Dar când sosi împotriva lui, cu trupe, Agatocle, fiul lui Lisimah, Demetrios se retrase în Frigia, hotărât, dacă va pu- tea cuceri Armenia, să răskoale Media şi să se apro- pie de ținuturile de sus, care în caz de înfrângere

⁹⁵ Ultimul conducător (270—268/4) al Vechii Academii, adică al şcolii filosofice întemeiată de Platon.

ofereau multe locuri de retragere și de refugiu. Agatocle se luă după el. De câte ori se angaja o luptă, Demetrios ieșea învingător, dar, neavând acces la ogoare și la pășuni, în rândurile lui au început lipsurile. Pe de altă parte, soldații săi au fost cuprinși de bănuiala că îi duce departe de casă, către Armenia și Media. Foametea se întetea tot mai mult și, pe lângă asta, cu prilejul traversării râului Lycos⁹⁶, dintr-o greșală, pieriră o mulțime de oameni târați de curent. Totuși soldaților nu le pieri cheful de glume. Unul dintre ei scrisese cu o mică schimbare, primele versuri din *Oedip*⁹⁷ și le așeză în fața cortului lui Demetrios :

*O, fiu al lui Antigon, orbul cel bătrân,
pe ce meleag ajuns-am ?*

47 Până la urmă, când se adăugă foametei și boala, cum se întâmplă când oamenii sunt siliți să mănânce orice, Demetrios, pierzând în total cel puțin 8 000 de oameni, se întoarce în fruntea celor rămași. Cobori spre coastă, la Tars⁹⁸, și dădu ordine să nu fie prădat ținutul, care era atunci sub stăpânirea lui Seleucos, pentru a nu-i da acestuia nici un pretext de război. Lucrul era însă cu neputință, dată fiind starea de lipsă extremă a soldaților. Pe deasupra, Agatocle blocă prin fortificații, trecătorile masivului Taurus. Atunci Demetrios trimise lui Seleucos o scrisoare care cuprindea o lungă lamentație asupra sortii sale și, pe lângă asta, multe

⁹⁶ Izvora din munții Armeniei, străbătea nord-estul Capadociei și se vărsa în Marea Neagră cam la 50 km la est de Sinope.

⁹⁷ *Edip la Colonos*, tragedia lui Sofocle. Versurile fac aluzie la faptul că Antigon, tatăl lui Demetrios, fusese chior.

⁹⁸ În Cilicia, pe coasta de sud a Asiei Mici.

implorări și rugăminți, să-i fie milă de o rudă co-
pleșită de suferințe care ar trezi compătimire și
dușmanilor. Seleucos, destul de mișcat, scrisese gene-
ralilor din regiunea Tarsului să-i dea lui Demetrios
tot ce se cuvine rangului său regal, iar armatei sale,
hrană din belșug. Atunci Patrocles, care avea re-
putația de a fi un om inteligent și prieten devotat
al lui Seleucos, se duse la acesta și spuse că nu
cheltuiala necesară aprovizionării soldaților lui De-
metrios este aspectul cel mai important al proble-
mei, ci că nu e bine să tolereze prezența în ținut a
lui Demetrios, cel mai aprig și mai ambițios dintre
regi, ajuns acum la o extremitate care împinge la
îndrăzneală și abuzuri până și naturile temperate.
Sub îndemnul acestor argumente, Seleucos porni în
grabă spre Cilicia cu o armată numeroasă. Deme-
trios, uimit și speriat de brusca schimbare a lui
Seleucos, se ascunse în zonele cele mai inexpugna-
bile din Taurus ⁹⁹ și de acolo ceru lui Seleucos, prin
emisari, să-i îngăduie să devină stăpânul vreunora
dintre populațiile barbare rămase încă libere, unde,
odihnindu-se de pribegie și fugă, să trăiască până
la capătul zilelor sale ; iar dacă nu, să ierneze unde
se află cu trupele, aprovizionându-se, și să nu fie,
gol și lipsit de toate, alungat și azvârlit în mâinile
dușmanilor.

48 Seleucos, suspectându-i toate spusele, îl
pofti, dacă vrea, să ierneze două luni în Cataonia ¹⁰⁰,
după ce va fi predat ca ostateci pe cei mai de seamă
dintre prietenii săi. Totodată, fortifică trecătorile
spre Siria. Demetrios, înțărduit și hăituit din toate
părțile, ca o fiară, fu constrâns să recurgă la forță.

⁹⁹ Lanț de munți în podișul Anatoliei.

¹⁰⁰ Regiune muntoasă în nordul Ciliciei.

Pustii regiunea în lung și lat. Hărțuit de Seleucos, ieșea biruitor la fiecare ciocnire, iar într-un rând, când acesta lansase asupra lui drepaneforele ¹⁰¹, Demetrios rezistă atacului, puse dușmanii pe fugă și, alungând garnizoanele, ocupă trecătorile spre Siria. Cu moralul complet refăcut și văzând că și soldații săi prinseseră din nou curaj, începu să facă pregătiri pentru o înclăștare hotărâtoare, în care risca totul, cu Seleucos. Acesta nu mai știa ce să facă : pentru că nu avea încredere în Lisimah și îi era frică de el, îi refuză ajutorul, dar, pe de altă parte, șovăia să angajeze singur lupta cu Demetrios, temându-se de disperarea lui și de norocul lui schimbător, care, scoțându-l mereu din cumpeni extreme, îl aducea iarăși la cea mai mare prosperitate. Numai că, între timp, Demetrios căzu pradă unei boli grave, care îi răvăși groaznic trupul și îi ruină complet situația : o bună parte dintre soldații lui trecură la dușmani, alții se împrăștiară. Refăcându-se cu greu, după 40 de zile de friguri, își adună soldații care-i mai rămăseseră și, de ochii dușmanilor, simulă că pornește spre Cilicia. Dar într-o noapte ridică tabăra fără sunet de trompete și o luă în altă direcție. După ce traversă muntele Amanos ¹⁰², devastă valea până la hotarele Cyrresticei.

49 Când se ivi Seleucos și-și așază tabăra în apropiere, Demetrios își trezi într-o noapte armata și porni la atac împotriva lui. Seleucos, departe de a ști ce-l așteaptă, dormea. Când apărură câțiva dezertori și-i anunțară pericolul, înspăimântat, sări din pat și dădu ordin să se sune alarma ; în timp

¹⁰¹ Care de luptă înarmate cu coase.

¹⁰² Ramificație lungă de 180 km a masivului Taurus, între Cilicia și Siria septentrională (azi Alma-Dagh).

ce-și lega sandalele, striga către prietenii săi : „Cu crâncenă fiară m-am încăierat!“ Demetrios însă, înțelegând după zarva dușmanilor că a fost semnalat, se retrase în grabă. În zori, Seleucos angajă lupta. Demetrios, după ce trimise pe cineva dintre ai lui să comande cealaltă aripă a armatei, izbuti să respingă o parte din trupele adverse. Atunci însă Seleucos descălecă, își scoase coiful și, doar cu scutul, ieși înaintea mercenarilor lui Demetrios, spunând cine este și îndemnându-i să treacă în rândurile armatei lui, acum când poate vor fi înțeles până la urmă că, dacă a amânat atâta bătălia, a făcut-o ca să-i cruțe pe ei, nu pe Demetrios. A fost destul pentru ca toți să treacă de partea lui, salutându-l și aclamându-l ca rege al lor. Demetrios înțelese că, dintre toate răsturnările pe care le îndurase, aceasta care venea acum asupra lui era cea mai grea ¹⁰³. Fugind, își căută scăparea spre trecătorile Amanide ; se cufundă, cu câțiva prieteni și foarte puțini slujitori într-o pădure deasă și așteaptă să se lase noaptea, cu intenția s-o ia, dacă va fi cu putință, pe drumul spre Caunos ¹⁰⁴ și să străbată, coborând fulgerător, până la mare, unde spera să-și găsească flota. Când și-a dat seama însă că nu au hrană nici măcar pentru ziua aceea, nascoci alt plan. Tocmai atunci sosi Sosigenes, un prieten al lui, cu 400 de monede de aur pe care le purta în cingătoare ; sperând că vor putea, cu ajutorul lor, ajunge până la mare, porniră când se lăsă întunericul spre trecători. Dar în dreptul acestora ardeau focurile dușmanilor, iar ei, renunțând la direcția aceea, se înapoiară de unde plecaseră, nu toți (căci unii fu-

¹⁰³ Bătălia a avut loc în 285 î.e.n.

¹⁰⁴ Oraș în sudul Cariei, în dreptul insulei Rodos.

giseră) și nici, câți rămăseseră, cu același curaj. Când unul dintre ei îndrăzni să vorbească, spunând că Demetrios ar trebui să se predea lui Seleucos, Demetrios își trase impetuos sabia, să se sinucidă, dar prietenii săi îl înconjurară și, potolindu-l cu vorbe de consolare, îl convinseră cu toții să procedeze așa. Iar el trimise vorbă lui Seleucos că își încredințează viața în mâinile lui.

50 Seleucos, când auzi, spuse că nu norocul lui Demetrios îl salvează pe Demetrios, ci al său, care-i dă prilejul, pe lângă alte lucruri bune de care a avut parte, să facă dovada umanității și bunătății sale. Chemând intendenții, dădu ordin să fie ridicat un cort regesc și, în general, să facă și să pregătească tot ce trebuie pentru o primire și o găzduire magnifică. Se găsea la curtea lui Seleucos un vechi prieten al lui Demetrios, Apollonides; tocmai pe acesta l-a trimis fără întârziere la el, ca să-i facă plăcere și să-i dea curajul de a veni să se întâlnească cu el, ruda, ginerele lui. Când intențiile lui Seleucos deveniră limpezi, întâi câțiva, apoi aproape toți prietenii săi se grăbiră, rivalizând și întrecându-se unul pe altul, să-i iasă lui Demetrios în cale. Credeau că în curând acesta va ajunge un foarte mare personaj la curtea lui Seleucos. Numai că toate acestea transformară mila regelui în invidie și dădură prilej răuvoitorilor și intriganților să-i altereze și să-i spulbere generozitatea, sperându-l că, fără întârziere, îndată ce omul se va arăta, au să izbucnească mari dezordini în armată.

Abia sosise la Demetrios Apollonides, plin de bucurie, urmat de ceilalți, cu vești uimitoare despre bunele intenții ale lui Seleucos. Demetrios, după un eșec atât de dezastruos, începuse acum, deși îna-

înainte predarea lui i se păru-se o faptă dezonorantă, să-și schimbe gândul, prinzând curaj și nădejde. Atunci sosi Pausanias cu un detașament de pedestrași și călăreți, în total 1 000 de soldați. Înconjură fără veste pe Demetrios, îi îndepărtă pe ceilalți și, fără să-l mai înfățișeze lui Seleucos, îl duse în Chersonesul Siricii. Acolo, închis sub pază puternică pentru tot restul vieții, primi din partea lui Seleucos atât personal cât și bani suficienți ; i se pregăteau zilnic mese ireproșabile ; îi fuseseră indicate, ca permise, locuri de alergare și de plimbare demne de un rege și parcuri cu vânat. I se îngădui să păstreze lângă el pe oricare dintre tovarășii săi de fugă care acceptă acest lucru. Dintre vizitatorii săi, unii îi aduceau vorbe bune și îl îndemnau să aibă curaj, spunându-i că, îndată ce va sosi Antioh cu Stratonice, va putea negocia.

51 Demetrios, ajuns în această tristă situație, trimise vorbă fiului său, conducătorilor Atenei și ai Corintului și prietenilor lui de acolo să nu acorde încredere nici scrisorilor, nici sigiliului său, ci, considerându-l pe el mort, să păstreze cetățile și tot ce mai posedă el pentru Antigon. Antigon, aflând de captivitatea tatălui său, fu copleșit de durere, îmbracă veșminte de doliu și scrisese atât celorlalți regi cât și lui Seleucos însuși, cu rugămintea de a-l elibera pe Demetrios și spunând că, în schimb, cedează toate posesiunile rămase și că, înainte de toate, el însuși este gata să se predea ca ostatic pentru tatăl său. La rugămintea aceasta s-au asociat multe cetăți și mulți șefi de state, cu excepția lui Lisimah. Lisimah, dimpotrivă, trimise lui Seleucos promisiunea unei mari sume de bani dacă îl omoară pe Demetrios. Seleucos, care și altfel îl vedea cu ochi răi pe Lisimah, ajunsese să-l considere

din pricina aceasta cu atât mai dezgustător și mai sălbatic. De fapt prelungea detențiunea lui Demetrios numai în așteptarea fiului său Antioh și a Stratonicei, pentru ca meritul eliberării să le revină lor.

52 Cât despre Demetrios, așa cum la început nu se lăsase zdrobit de nenorocirea căzută asupra lui, se desprinsese acum să-i poarte cu ușurință povara. În primele timpuri își ținea, de bine de rău, trupul în mișcare ocupându-se, atât cât i se permitea, de vânatoare și de alergări, apoi, încetul cu încetul, îl cuprinse delăsarea și lenea, se apucă de băutură și de zaruri. Își trecea aproape tot timpul cu ele, fie pentru că în felul acesta, înecându-și judecata în beție, fugea de gândurile negre care îl năpădeau când era treaz, fie pentru că își dădea seama că acesta era felul de viață la care năzuisse și după care tânjise dintotdeauna și de care îl ținuse departe, în rătăcirii fără rost, râvna smintită către o glorie deșartă. Se chinuise atâta și pe sine și pe alții căutând în lupte, pe corăbii și în tabere binele pe care fără să se fi așteptat îl găsisse acum într-o viață fără strădanii, în tihnă și în repaus. Și-ntr-adevăr, la ce altceva aspiră, dincolo de războaie și de primejdii, regii de rând, în perversa lor nesăbuintă, dacă nu exclusiv, în locul virtuții și a binelui, la voluptate și lux, fără să știe de fapt cu adevărat să se bucure nici de voluptate, nici de lux. În al treilea an de captivitate în Chersones, Demetrios, îmbolnăvindu-se de-atâta trândăvie, îmbuibare și beție, muri, încheindu-și viața la 54 de ani ¹⁰⁵. Seleucos a fost aspru judecat pentru

¹⁰⁵ În 283, Demetrios era născut în 336.

moartea aceasta și el însuși regretă că s-a lăsat atunci antrenat să-l suspecteze și nu l-a imitat pe Dromihet, un trac barbar, care, după ce l-a luat prizonier pe Lisimah, l-a tratat cu o regească generozitate ¹⁰⁶.

53 Chiar și înmormântarea lui Demetrios a avut caracterul teatral al unui spectacol de tragedie. Antigona, fiul său, îndată ce află că sosește vasul cu urna funerară, porni cu întreaga flotă și îi ieși în cale între insule. După ce primi urna, care era de aur, o așeză în cel mai mare dintre vasele-amiral. Cetățile unde abordau depuneau coroane pe urnă sau trimiteau soli în veșminte de doliu, ca s-o însoțească și să ia parte la înmormântare. La intrarea flotei în rada Corintului, urna funerară putea fi văzută de departe așezată la pupă, împodobită cu purpura regală și cu diadema, iar în jurul ei stătea o gardă de tineri înarmați. Așezat lângă ea, Xenofantos, cel mai celebru flautist al vremii, cânta imnurile cele mai sfinte, iar vâslele întregii flote se ridicau și se lăsau într-un anume ritm acordat cu al flautului, astfel că perioadelor muzicale le răspundea bătaia vâslelor ca o cadență funebră, de piepturi izbite în bocet. Dar înduioșarea și jalea cea mai mare o stârnea în sufletele celor adunați pe țărmul mării Antigona în-

¹⁰⁶ Se spune că regele get Dromihet a oferit prizonierului său un ospăț la care s-au servit mâncăruri alese în vase de argint, pe jos fiind așternut covorul regal, luat ca pradă; geții, în schimb, stăteau la mese de lemn și mâncau din vase obișnuite mâncăruri simple. În toiul ospățului, Dromihet l-a întrebat care masă i se pare mai aleasă, a macedonenilor sau a geților. „A macedonenilor“, a răspuns Lisimah. Iar Dromihet: „Dacă e așa, de ce ți-ai lăsat toate ale tale, atât de strălucite, ca să vii în sărăcia noastră?“ Apoi Dromihet l-a eliberat pe Lisimah.

suși, pe care îl vedeau doborât de durere și năpădit de lacrimi. După ce Corintul și-a depus, cu toate onorurile, cununile funerare, Antigona duse rămășițele lui Demetrios la Demetrias¹⁰⁷, cetate al cărei eponim era, alcătuită din unirea câtorva cetăți mărunte din jurul Iolcosului.

Demetrios lăsa o posteritate alcătuită din Antigona și Stratonice, avuți de la Phila; din doi fii cu numele de Demetrios, unul poreclit Subțirelul, de la o femeie iliriană, celălalt, care a fost rege al Cirenei, de la Ptolemais; de la Deidamia l-a avut pe Alexandru, care a trăit în Egipt. Se mai spune că a avut și de la Euridice un fiu, Corragos. Urmașii lui Demetrios, generație de generație, au fost regi, până la ultimul dintre ei, Perseu¹⁰⁸, sub domnia căruia romanii au supus Macedonia.

Iar acum, că spectacolul macedonean s-a terminat, e vremea să trecem la cel roman.

¹⁰⁷ Lângă Pagasal, la capătul de sud al hotarului dintre Tesalia și Magnezia.

¹⁰⁸ Perseu, strănepotul lui Antigona (fiul lui Demetrios), fiul lui Filip V. A ajuns rege al Macedoniei în 178 și a fost înfrânt în 168 î.e.n. de legiunile romane comandate de Paulus Aemilius. A murit, prizonier, în Italia, în 162.

ANTONIU

Bunicul lui Antoniu a fost oratorul Antoniu ¹, cel pe care l-a omorât Marius ² pentru că fusese partizanul lui Sulla ³ în timpul războiului civil; iar tată i-a fost Antoniu poreclit Cretanul, un om fără o re-

¹ *Marcus Antonius* (143—87) — unul dintre cei mai mari oratori romani. A fost consul în anul 99, a fost onorat cu un triumf; a căzut victimă proscrierilor lui Marius.

² *Gaius Marius* (156—87), comandant militar și om politic roman, partizan al partidului popularilor și adversar înverșunat al optimaților (aristocraților). Ales consul prima oară în 107, a realizat o reformă militară care a reorganizat armata romană (recrutarea sărăcimii, serviciu militar 16 ani, plătit). A terminat victorios războiul împotriva lui Iugurta (111—105). În 102 și 101 î.e.n. a înfrânt pe teutoni și pe cimbri la *Aquae Sextiae* și *Vercellae*.

³ *Lucius Cornelius Sulla* (138—78). General și om de stat roman, șeful partidei aristocratice. În timp ce Sulla lupta în Orient împotriva lui Mitridate, partida popularilor în frunte cu Marius și Cinna a pus mâna pe putere. Întors în Italia, Sulla a înfrânt în 83—82 armatele lui Cinna și Marius cel Tânăr, a ocupat Roma și a organizat o sângeroasă represiune împotriva adversarilor politici. A fost dictator numit de senat din 82 până în 79, când a renunțat la putere.

putație prea strălucită în viața politică ⁴, dar înțelept, cinstit și pe deasupra înclinat la o generoasă dărnice, cum se poate înțelege dintr-un gest al lui, pe care îl dăm ca unic exemplu. Iată : nu era bogat și din pricina aceasta soția sa îl împiedica să-și manifeste generozitatea. Într-o zi veni la el un prieten să-i ceară niște bani împrumut. Bani nu avea și atunci porunci unui sclav să pună apă într-o cană de argint și să i-o aducă ; după ce i-o aduse, începu să-și moaie barba, ca un om care vrea să se radă, apoi, cu pretextul unei alte trebi, scăpă de sclav și-i dăruî prietenului cana, poftindu-l să facă cu ea ce-o vrea. Văzând însă că soția lui întoarce casa pe dos ca să dea de urma câinii și că e hotărâtă să tortureze pe sclavi, om de om, îi mărturisi ce făcuse și o rugă să-l ierte.

2 Soția aceasta era Iulia, din familia Cezarilor, una dintre cele mai alese și mai oneste femei ale vremii. Ea l-a crescut pe Antoniu, recăsătorită, după moartea tatălui lui, cu Cornelius Lentulus, pe care l-a executat apoi Cicero, pentru că fusese unul dintre conjurații lui Catilina ⁵. Acesta pare să fi fost

⁴ I s-a spus *Cretanul* mai mult în glumă : trimis să distrugă pe pirații din Mediterana orientală, atacă Creta, plecând în campanie cu mai puține arme cât lanțuri pentru prizonierii pe care era absolut sigur că-i va lua ; este însă înfrânt, iar lanțurile au folosit cretanilor ca să-i lege pe prizonierii romani. Anticii îl descriu ca pe un om șters, leneș și incapabil. Unii, ca Plutarh, îi laudă generozitatea, în care alții nu văd decât înclinație spre risipă. A rămas vestit pentru jafurile și violențele sale în provincii.

⁵ *Lucius Sergius Catilina* (109—62), patrician roman. A fost pretor în anul 68 î.e.n. și guvernator al Africii în anul 67. Respins în alegerile de consuli din anul 64 și 63, din pricina programului său care prevedea unele reforme sociale prea radicale, a pus la cale o conspirație. Conspirația a fost descoperită de Cicero, pe atunci consul, care a executat fără judecată pe complicitii lui Catilina. Catilina, înfrânt la Pistoria (62), moare în luptă.

motivul inițial al teribilei dușmăнії a lui Antoniu față de Cicero. Antoniu pretindea chiar că nici nu le-a fost dat cadavrul lui Lentulus înainte ca mama sa Iulia să-l fi cerut, cu rugăminți, de la soția lui Cicero. Toată lumea este însă de acord că lucrul e fals : nici unul dintre cei condamnați atunci de Cicero n-a fost lipsit de înmormântare.

Antoniu devenise un adolescent splendid, când s-a abătut asupra lui, ca o zeiță funestă, prietenia lui Curio⁶. Acesta, el însuși nestăpânit în plăceri, ca să-l aducă și mai mult pe Antoniu la discreția lui, îl antrenă la băutură, la femei și la cheltuieli nemăsurate. De aici, Antoniu se alese cu o datorie grea, nepotrivită cu vârsta lui : două sute cincizeci de talanți. Pentru întreaga sumă se instituisese garant Curio. Când tatăl acestuia află, nu-l mai primi pe Antoniu în casa lui. După aceea băiatul se amestecă, pentru scurtă vreme, în șleahta lui Clodius⁷, cel mai îndrăzneț și mai detestabil dintre tribunii

⁶ C. *Scribonius Curio* l-a apărat pe Clodius în 61 în fața comițiilor. Dușman al triumvirilor, în special al lui Cezar. Tribun al plebei în anul 50, Cezar l-a atras de partea sa (contemporanii spuneau că i-a plătit datoriile) apoi l-a folosit în războiul civil, atât ca mediator al său la Roma, cât și, mai apoi, în calitate de comandant a trei legiuni. A obținut o victorie împotriva pompeienilor în Africa. Patru zile mai târziu, surprins de armata regelui Iuba al Numidiei, cade în luptă (16 august). Cezar îl laudă în *Războiul civil* marile calități militare.

⁷ *Publius Clodius Pulcher*, patrician notoriu pentru desfrânările și violențele lui, tribun al plebei în 58, dușman înverșunat al lui Cicero ; în ultimii lui ani, șef de bandă în solda lui Cezar, a speriat Roma cu luptele sângeroase de stradă purtate împotriva șefului advers, Milo. Clodius a murit în 52 î.Cr. într-una din aceste încăierări sub al căror semn năprasnic și sordid asfințea regimul republican.

acelei vremi, un om care dezorganiza statul. Săturându-se însă curând de nebunia acestuia și temându-se de cei care se coalizează împotriva lui Clodius, se îmbarcă și părăsi Italia, mergând în Grecia, unde-și trecu vremea exercitându-și trupul pentru eforturile războinice și studiind oratoria. Practica, în elocința sa, impetuosul stil numit asianic⁸, foarte la modă în vremea aceea și plin de asemănări cu felul său de viață, fanfaron și arogant, plin de trufie deșartă și de ambiție dezordonată.

3 În drum spre Siria, consularul⁹ Gabinius¹⁰ trecu pe acolo și se strădui să-l convingă pe Antoniu să participe la campanie. Acesta însă declară că nu are de gând să plece ca simplu particular și atunci Gabinius îl numi comandant al cavaleriei, iar Antoniu plecă împreună cu el. Trimis împotriva lui Aristobul, care răsculase pe iudei, escaladă primul zidul celei mai puternice fortărețe, apoi îl alungă pe Aristobul din toate fortărețele sale, angajă lupta în câmp deschis, îl învinse și, cu puținii lui soldați, îi ucise pe ai dușmanului, aproape pe toți, deși erau de multe ori mai mulți. Aristobul însuși, cu fiul său, fu luat prizonier¹¹.

⁸ Stil orătoric caracterizat prin fraza amplă, înflorită, patetică.

⁹ Fost consul.

¹⁰ *Aulus Gabinius*, una din figurile caracteristice epocii lui Cezar. Tribun al plebei în 67, în care calitate a propus legea care-i acorda lui Pompei puteri extraordinare în războiul cu pirații. Consul în 58, a fost unul dintre cei care a sprijinit exilarea lui Cicero. A primit drept recompensă guvernarea Siriei, unde a fost proconsul între 57 și 55.

¹¹ Aristobul mai fusese prizonier al Romei; în 61 a figurat în triumful lui Pompei; fuge în 56, răscoală din nou pe iudei și este, cum spune textul lui Plutarh, făcut prizonier; în 49 a fost eliberat de Cezar și trimis în Iudeea cu două legiuni; moare otrăvit de pompeieni.

După aceea, Ptolemeu ¹² încercă să-l convingă pe Gabinius, promițându-i 10 000 de talanți, să atace Egiptul împreună cu el, ajutându-l să-și recâștige tronul. Cei mai mulți din statul-major al lui Gabinius se împotriveau, iar Gabinius șovăia, deși cu totul rob de perspectiva celor 10 000 de talanți, dar Antoniu, împins de ambiție către acțiuni răsunătoare și, pe de altă parte, dornic să câștige favoarea lui Ptolemeu, își uni cu acesta eforturile spre a-l stimula și a-l convinge pe Gabinius să întreprindă expediția. Mai mult decât de război, se temeau de drumul până la Pelusion ¹³, deoarece trebuiau să treacă prin nisipuri adânci, fără apă, pe lângă Ecregma și mlaștinile Serbonidei ¹⁴, pe care egiptenii le numesc răsufătorile lui Typhon ¹⁵, dar care par să fie o scurgere, o infiltrare a Mării Roșii, acolo unde istmul care o desparte de Mediterana este cel

¹² *Ptolemeu IX Auletes*, rege al Egiptului, tatăl Cleopatrei. Fiu nelegitim al lui Ptolemeu al VIII-lea, s-a urcat pe tron în anul 80—79. La început Roma nu l-a recunoscut, dar mai apoi, în anul 59, câștigând favoarea lui Cezar și mituind în dreapta și stânga, a primit recunoașterea oficială ca rege al Egiptului. Prin politica sa față de romani, și i-a făcut dușmani pe alexandrini. Simțindu-se în nesiguranță, se retrage la Roma până în 57. În acest timp, tronul este ocupat de fiica sa Berenice, care se măritase cu grecul Arhelaos. În 55, cu ajutorul lui Gabinius, Ptolemeu Auletes reușește să se întoarcă în Egipt, unde domnește până în anul 51, când moare.

¹³ Punct strategic important la vărsarea brațului de răsarit al deltei Nilului. O bătălie vestită a avut loc acolo în 525 î.e.n., când Egiptul a fost ocupat de perși conduși de Cambise.

¹⁴ *Ecregma* este numele locului pe unde apele Mării Roșii se infiltrează adânc în uscat pentru a forma mlaștinile sau lacul Serbonidei.

¹⁵ În mitologia egipteană, zeul răului, al tenebrelor și al sterilității.

mai îngust. Antoniu, trimis cu cavaleria, nu numai că ocupă strâmtoarele, ci, cucerind importanta cetate Pelusion și supunându-i garnizoana, asigură grosului armatei securitatea înaintării, procurând totodată generalului său o trainică speranță de victorie. Setea lui Antoniu de bună reputație a fost utilă și dușmanilor. Într-adevăr, când Ptolemeu a intrat în cetate, mândru și plin de ură, pornit să-i omoare pe egipteni, Antoniu s-a opus și l-a oprit. În multe și frecvente bătălii și ciocniri care au avut loc, se dovedește atât un combatant viteaz, cât și un general priceput. Obține un loc de frunte și onoruri remarcabile mai ales cu prilejul strălucitei manevre de a învălui pe dușmani și de a-i ataca din spate, asigurând astfel victoria celor care atacau din față. Pe de altă parte, n-a trecut neobservată nici umanitatea lui față de Arhelaos, după moartea acestuia. Când a fost viu, a fost silit, deși îi era prieten și oaspe¹⁶, să lupte împotriva lui, dar după ce a căzut, găsim trupul, l-a înmormântat cu fast regal. Datorită acestor fapte, și-a făcut printre alexandrini o reputație excelentă, iar romanii care participaseră la campanie, ajunseseră să-l socotească un om cu totul remarcabil.

4 Și avea și o înfățișare nobilă : barbă frumoasă, fruntea înaltă, nasul acvilin îi dădeau un aer bărbătesc care îl făcea să semene cu portretele și statuile lui Heracles. De altfel, după o veche tradiție, Antonii erau Heraclizi, ca descendenți ai lui Anton, fiul lui Heracles. Ceea ce Antoniu credea că

¹⁶ După un străvechi obicei, gazda și oaspetele (*xenos*) se angajau prin daruri și practici religioase, sub protecția lui Jupiter, la ospitalitate reciprocă pentru ei și pentru descendenții lor.

e bine să confirme atât prin înfățișarea lui, cum am spus, cât și prin felul în care se îmbrăca. Într-adevăr, ori de câte ori urma să se arate în public, își încingea tunică scurt, purta o sabie lungă și își pune pe umeri o manta ordinară. Chiar fanfaronada, zeflemeaua, paharele băute în văzul lumii, faptul că se așeza lângă soldați la masă și mânca din mâncarea lor, lucruri care altora le păreau vulgare, soldaților le insuflau un devotament și o dragoste uimitoare. Nu era lipsit de farmec nici în privința iubirilor sale, dimpotrivă, câștiga simpatia multora și cu asta, făcându-se complicele îndrăgostiților sau complăcându-se să asculte glume pe seama propriilor sale amoruri. Dar ceea ce a făcut începutul spectaculos al puterii sale a fost generozitatea lui : avea mână largă și nu se uita cât dăruia soldaților sau prietenilor. Iar când a ajuns mare, aceeași generozitate i-a sporit puterea, periclitată de infinite greșeli și păcate. Voi ilustra dărnicia lui cu un exemplu. Dăduse ordin să i se dea unuia din prietenii săi suma de 250 000 de drahme (ceea ce romanii numesc 1 000 000 de sesterți). Administratorul său, surprins, ca să-i arate ce sumă enormă era, puse banii grămadă în calea lui. Trecând, Antoniu întreabă ce e asta. Administratorul îi răspunse că sunt banii pe care primise ordin să-i dea, dar Antoniu pricepu intenția malițioasă a omului și replică : „A, îmi închipuiam că un milion de sesterți e mai mult. E prea mică suma asta, așa că mai adaugă încă pe atâta.“

5 Dar asta s-a întâmplat mai târziu. Când Roma s-a împărțit în două tabere — a aristocraților care se sprijineau pe Pompei, prezent în oraș, și a democraților, care chemau pe Cezar din Galia, unde conducea operațiile militare — Curio, prietenul lui

Antoniū, care trecuse de partea lui Cezar, îl antrenă și pe Antoniū. Foarte influent în rândurile plebei, datorită elocvenței sale și faptului că, finanțat de Cezar, cheltuia bani în dreapta și în stânga fără să se uite, Curio obținu alegerea lui Antoniū ca tribun al plebei, apoi ca membru al colegiului de preoți care fac prevestiri după zborul păsărilor și pe care romanii îi numesc auguri. Antoniū, imediat ce își preluă magistratura, deveni extrem de util celor din partida lui Cezar. Întâi, făcu opoziție consulului Marcellus¹⁷, care voia să-i încredințeze lui Pompei legiunile gata recrutate și dreptul de a recruta altele. Antoniū propuse, dimpotrivă, un decret care prevedea ca trupele existente să treacă în Siria, pentru a sprijini campania lui Bibulus¹⁸ împotriva parților, iar ca trupele pe care le recruta Pompei să nu fie sub comanda acestuia. În al doilea rând, în virtutea puterilor pe care i le conferea magistratura lui, a dat citire publică scrisorilor lui Cezar¹⁹, scrisori pe

¹⁷ *C. Claudius Marcellus*. Consul în 49 î.e.n. împreună cu *L. Cornelius Lentulus Crus*.

¹⁸ *Marcus Calpurnius Bibulus*, om politic roman din epoca lui Cezar, adversar înverșunat al acestuia. A fost coleg de magistraturi cu Cezar : în 65 la edilitate, în 62 la pretură și în 59 la consulat. În calitate de consul s-a opus reformelor agrare propuse de Cezar și cum acesta nu i-a dat nici o importanță s-a închis în casă tot anul cât a durat magistratura. De aceea, romanii spuneau că în 59 au fost consuli Iulius și Cezar. În 50 este trimis în Siria ca proconsul, unde se distinge ca un guvernator cinstit, dar ca general face o figură puțin onorabilă ; tot timpul cât părții au făcut incursiuni în provincie, a stat într-o cetate bine întărită. În războiul civil a fost de partea lui Pompei. A murit în anul 48 î.e.n.

¹⁹ Scrisori trimise din Galia de Cezar Senatului, în care promitea să demobilizeze armata și să depună comanda dacă și Pompei va face la fel ; era un fel de ultimatum, căci Cezar amenința să vină cu armata împotriva Romei, dacă cererile sale nu vor fi satisfăcute.

care Senatul refuza să le primească și a căror citire publică o interzicea. În felul acesta a făcut pe mulți să-și schimbe părerea, pentru că, din câte scria, Cezar părea că are pretenții justificate și moderate. În sfârșit, când s-au discutat în Senat cele două propuneri, una ca Pompei, cealaltă ca Cezar să-și concedieze trupele, foarte puțini au cerut ca Pompei să depună armele; majoritatea, cu puține excepții, cerând ca acest lucru să-l facă Cezar. Atunci, luând cuvântul, Antoniu propuse ca atât Pompei cât și Cezar să depună armele și să-și concedieze trupele. Propunerea a fost acceptată cu entuziasm de toți senatorii și, cu aclamații de aprobare adresate lui Antoniu, se propuse votarea ei. Se opuseră însă consulii și atunci partizanii lui Cezar reluară discuția, făcând alte propuneri, care păreau rezonabile. Dar fură combătute cu vehemență de Cato²⁰, iar Lentulus²¹, în calitate de consul, expulză pe Antoniu din Senat. Acesta ieși acoperind pe senatori de blesteme. Apoi se travesti în sclav, închirie împreună cu Quintus Cassius²² o trăsură și se duse în grabă la

²⁰ *Marcus Porcius Cato Uticensis* (94--46) strănepotul lui Cato cel Bătrân, cenзорul; republican, adversar înverșunat al lui Cezar. După moartea lui Pompei, este adevăratul șef al partidei pompeienilor, care-și regrupase forțele în Africa. Sunt înfrânți la Thapsus în primăvara anului 46 î.e.n. Cato a preferat să se sinucidă decât să obțină iertarea lui Cezar.

²¹ *Lucius Cornelius Lentulus Crus*, consul în 49 în ziua în care intră în funcție, respinge propunerile lui Cezar către Senat. Aflând că acesta înaintează spre Roma, fuge. Luptă alături de Pompei la Pharsalos, iar după uciderea acestuia, fuge în Egipt, unde este arestat de Ptolemeu și ucis în închisoare.

²² *Quintus Cassius Longinus*, tribun al plebei în 49, partizan al lui Pompei, apoi al lui Cezar. Mai târziu, a primit de la acesta comanda a patru legiuni și guvernământul unei părți din Spania. Nemulțumirile pe care le-a provocat în rândul localnicilor fac să fie înlăturat de la conducere,

Cezar. Nici nu se arătaseră bine, că au și început să strige că în Roma nu mai este nici un dram de ordine, de vreme ce nici tribunii poporului nu mai au libertatea cuvântului, ci oricine ridică glasul pentru cauza cea dreaptă este alungat și își riscă viața.

6 Văzând așa, Cezar dădu armatei ordin de plecare și pătrunse în Italia. De aici vorba lui Cicero, din *Filipice*, că așa cum Elena a fost pricina războiului troian, Antoniu a fost a celui civil, lucru de altfel evident fals²³. Doar nu era Cezar atât de impulsiv, nici nu-l abătea mânia atât de ușor de la calculele sale încât, dacă n-ar fi hotărât asta încă de mult, să dezlănțuie deodată războiul civil, numai pentru că i-a văzut pe Antoniu și pe Cassius refugiindu-se în tabăra lui, în zdrențe și într-o trăsură luată cu chirie. Nu, asta i-a pus doar la dispoziție un de mult așteptat pretext, un motiv plauzibil de război. Îl împingea împotriva întregii omeniri ceea ce îl împinsese înainte și pe Alexandru și, în vechime, pe Cyrus : setea nepotolită de dominație absolută, nebuneasca aviditate de a fi cel dintâi și cel mai mare. Și nu putea obține asta fără să-l distrugă pe Pompei. Cum sosi, Cezar puse stăpânire pe Roma și-l alungă pe Pompei din Italia. Apoi hotărî să-și îndrepte întâi eforturile împotriva forțelor lui Pompei din Spania și, cu spatele asigurat, să echipeze o flotă și să treacă marea ca să-l atace pe Pompei în-suși. Plecând, încredință Roma lui Lepidus, pretor, iar armata și Italia lui Antoniu, tribun al poporului. Iar Antoniu ajunse curând foarte drag soldaților,

²³ În a doua *Filipică*. Numai că la Cicero cuvântul *causa* înseamnă „pretext“, nu „cauză“, nuanță care îi scapă lui Plutarh.

pentru că lua des parte la exercițiile și la mesele lor și pentru că le făcea daruri din banii săi. Ceilalți însă îl detestau : era nepăsător la nedreptăți, din indolență ; când veneau să i se plângă se înfură și, pe deasupra, avea și reputația că umblă după nevestele altora. Și așa se ajunsese ca dominația lui Cezar, care, cât ținea de Cezar însuși, nu avea câtuși de puțin aspectul unei tiranii, să fie compromisă de prietenii lui, iar între ei principala responsabilitate îi revine lui Antoniu, pentru că opinia publică îi măsura greșelile după mărimea autorității lui.

7 Totuși Cezar, la înapoierea din Spania, trecu peste învinuirile care i se aduceau lui Antoniu și îl folosi în război. Conta pe calitățile lui de comandant energic, viteaz și priceput, și nu s-a înșelat câtuși de puțin. Plecând din Brindisi cu un mic detașament, Cezar traversă Marea Ionică, apoi trimise corăbiile înapoi, cu ordin pentru Gabinius și Antoniu să imbarce trupele și să le treacă fără întârziere în Macedonia. Gabinius, neavând curajul să riște, iarna, călătoria pe mare, porni cu armata pe uscat, făcând astfel un mare ocol. Antoniu însă, temându-se pentru Cezar, izolat în masa covârșitoare a dușmanilor, atacă pe Libo²⁴ care bloca ieșirea din port și, înconjurându-i trierele cu grosul vedetelor sale ușoare, îl obligă să se retragă ; imbarcă 800 de

²⁴ *Lucius Scribonius Libo*, partizan al lui Pompei, al cărui fiu, *Sextus*, îi era ginere. După bătălia de la *Pharsalos*, se împacă cu Cezar și, ieșind din viața politică, se dedică studiului istoriei. După moartea dictatorului, reapare în viața politică și, profitând de relațiile de rudenie cu *Sextus Pompei* și cu *Octavian* (sora sa, *Scribonia*, era măritată cu *Octavian*), mediază între *Sextus* și triumviri. În 34 este consul, împreună cu *Antoniu*.

călăreți și 20 000 de legionari și ieși în larg. Observat de dușmani și urmărit, scăpă de orice primejdie din partea lor, pentru că un vânt puternic de sud începu să ridice valuri mari și să răscolească marea în jurul corăbiilor dușmane. Împins însă spre coastă, către o zonă de recifuri, cu ape fără adâncime, pierdu orice speranță de scăpare. Dar, brusc, începu să sufle din golf un vânt de sud-vest și să măture valurile dinspre țărm către larg, îndepărtând flota lui Antoniu. Plutind în vijelie, văzu malul acoperit de sfărâmaturi de corăbii. Acolo azvârlise vântul trierele care îl urmăriseră și nu puține dintre ele au fost nimicite. Antoniu puse mâna pe o mulțime de prizonieri și pe pradă bogată, ocupă Lissos și, sosind la timp cu forțe atât de importante, întări considerabil încrederea lui Cezar în victorie.

8 Au avut loc numeroase și frecvente ciocniri și Antoniu s-a distins în toate. În două rânduri s-a așezat în calea trupelor lui Cezar care fugeau în derută, le-a întors din drum și, silindu-le să reziste urmăritorilor și apoi să treacă din nou la ofensivă, a obținut victoria. După Cezar, el se bucura în sânul armatei de cea mai înaltă considerație. Cezar însuși a arătat limpede ce părere are despre el atunci când, la Pharsalos²⁵, se aflau în pragul ultimei bătălii, cea hotărâtoare: Cezar își rezervă aripa dreaptă, iar comanda celei stângi o încredință lui Antoniu, ca fiind cel mai bun luptător de sub ordinele sale. Iar după victorie, când Cezar fu proclamat dictator, el

²⁵ Bătălie decisivă în războiul civil dintre Cezar și Pompei, în care Pompei a fost înfrânt. A avut loc în anul 48 î.Cr. Ea a hotărât atunci soarta Romei și a lumii mediteraneene. Pharsalos se afla la poalele unor dealuri din Tesalia meridională.

porni să-l urmărească pe Pompei, iar pe Antoniu îl alege prefect al cavaleriei și îl trimise la Roma. Această magistratură este a doua în stat când dictatorul este de față; când nu, este cea dintâi și aproape singura. Într-adevăr, la alegerea unui dictator, cu excepția tribunatului plebei, toate celelalte magistraturi încetează.

9 Iată însă că Dolabella²⁶, pe atunci tribun al plebei, om tânăr și dornic de prefaceri, se făcu promotorul abolirii datoriilor și încerca să-l convingă pe Antoniu, prieten cu el și întotdeauna dispus să facă pe placul mulțimii, să colaboreze cu el și să participe la propunerea legii. În timp ce Asinius²⁷ și Trebellius²⁸ încercau să-l înduplece în sens contrar, Antoniu, nu se știe de ce, fu cuprins brusc de bănuiala că Dolabella îi dezonorează căsnicia. Foarte supărat, își repudie soția, deși îi era vară

²⁶ *Publius Cornelius Dolabella* a luptat alături de Cezar în Galia și în războiul civil. După bătălia de la Pharsalos, întors la Roma, propune, în calitate de tribun al plebei, legea pentru ștergerea datoriilor. După uciderea lui Cezar, trece de partea conjuraților, apoi se înțelege cu Antoniu, căpătând guvernarea provinciei Siria. Declarat dușman public, s-a sinucis.

²⁷ *Gaius Asinius Pollio* (76 î.Cr.— 5 d.Cr.) partizan al lui Cezar a luptat în favoarea lui în Sicilia (49—48 î.e.n.), mai târziu în Spania, în Africa (46), din nou în Spania (45). În tinerețe a fost prieten cu Catul, mai târziu, ca patron al unui cenacul literar, a fost protectorul și prietenul lui Virgiliu, care îl celebrează în *Bucolice* (în a I-a și a IV-a). A scris o istorie a războaielor civile din care s-au inspirat Appian și Plutarh și a întemeiat prima bibliotecă publică din Roma.

²⁸ *Lucius Trebellius*, partizan al lui Cezar, tribun al plebei în 47, adversar înverșunat al lui Dolabella.

primară (era fiica lui Gaius Antonius²⁹, colegul de consulat al lui Cicero) și trecu de partea lui Asinius, împotriva lui Dolabella. Acesta ocupă Forul, ca să impună cu forța ratificarea legii. Antoniu, după ce Senatul decretă acțiuni militare împotriva lui Dolabella, pătrunse cu soldați în For și îl atacă, omorându-i câțiva oameni și pierzând el însuși câțiva dintre ai săi. Lucrul acesta îl făcu odios plebei, în timp ce oamenilor onorabili și cumpătați le era antipatic din pricina restului conduitei sale, ba, din cât spune Cicero, îl detestau chiar, dezgustați de bețiile lui la ore extravagante, de cheltuielile lui enorme, de tăvălitul lui prin lupanare, de faptul că ziua dormea sau umbla de ici-colo, cu pași șovăielnici și mahmur, iar noaptea se ținea de chefuri zgomotoase și de spectacole sau petrecea pe la nunțile mimilor și ale bufonilor. Astfel, se spunea că, odată, a mâncat și a băut până în zori la nunta mimului Hippias, apoi, în zori, chemat la adunare, s-a dus în For și acolo, încă ghiftuit de mâncare, s-a pornit pe vărsat. Un prieten îi ținea întinsă dedesubt tunica sa. Printre cei care aveau cea mai mare trecere la el era mimul Sergius și, din aceeași școală cu acesta, Cytheris, o femeiușcă după care se dădea în vânt³⁰. Când Antoniu străbătea orașele, Cytheris îl urma într-o litieră, iar litiera ei avea un alai deloc mai mic decât litiera propriei lui mame. Stârnea scandal și vesela

²⁹ *Gaius Antonius Hybrida*, fiul oratorului Marcus Antonius și unchiul lui Antoniu. Ales consul, în 63, împreună cu Cicero. După înăbușirea conjurației lui Catilina la Roma, își asumă comanda trupelor plecate să reprime pe aliații lui Catilina din Etruria. După consulat a guvernat Macedonia.

³⁰ Un gust pronunțat pentru Cytheris au mai avut și Brutus, austerul Brutus, și, mai târziu, poetul Cornelius Gallus, care i-a închinat câteva poeme, cum reiese din a X-a *Bucolică* a lui Virgiliu.

de aur pe care o lua cu el, ca și când călătoriile lui ar fi fost niște cortegii sărbătorești ale cetății, și faptul că înălța corturile unde i se năzărea, la margine de drum, sau că așternea ospete magnifice prin dumbrăvi sau pe maluri de râuri, că înhăma lei la trăsurile sale, că încartiruia în case de oameni cinstiți prostituate sau harpiste. Lumea găsea inadmisibil ca Cezar, personal, departe de Italia³¹, să doarmă sub cerul liber, străduindu-se, cu prețul multor osteneli și primejdii, să stârpească rămășițele războiului, în timp ce, în numele puterii lui, alții duceau, bătându-și joc de cetățeni, o viață de lux dezmațat.

10 Toate acestea au sporit pe de o parte opoziția, iar pe de alta au dezlănțuit în armată un val de violențe și abuzuri. De aceea și Cezar, la înapoiere, l-a iertat pe Dolabella și, ales pentru a treia oară consul, și-a luat drept coleg nu pe Antoniu, ci pe Lepidus. Când a fost scoasă la licitație casa lui Pompei, Antoniu a cumpărat-o, dar când i s-a cerut să achite banii s-a înfuriat. Și spune chiar el că n-a participat la campania lui Cezar în Libia tocmai pentru că nu obținuse recompensa succesei sale anterioare. Se pare totuși că Cezar, care nu rămăsese nepăsător la greșelile lui, l-a silit să reducă simțitor din stupida lui intemperanță. Abandonând acel fel de viață, se căsătorii³², luând pe Fulvia, fosta

³¹ În timpul acesta (48—45) Cezar lupta contra pompeienilor în Egipt, Siria, în Africa, în Spania, trecând prin grele încercări și lupte sângeroase (47 Zela, 46 Thapsus, 45 Munda).

³² În 45. După moartea lui Clodius, în 52, Fulvia s-a căsătorit cu C. Scribonius Curio, fostul prieten al lui Antoniu.

soție a tribunului Clodius, o femeie căreia nici nu-i trecea prin cap să-și petreacă viața torcând lână sau păzind casa și care avea pretenții mai mari decât să fie stăpâna unui simplu particular : voia să conducă un conducător și să comande unui comandant ; încât ei îi datora Cleopatra taxe școlare pentru docilitatea lui Antoniu sub sceptrul femeiesc ; doar îl preluase din capul locului domesticit și dresat să asculte de femei. Totuși, chiar și pe Fulvia a încercat Antoniu s-o mai înveselească cu glume și cu farse tinerești. Astfel, când au ieșit nenumărați romani în întâmpinarea lui Cezar, întors biruitor din Spania, s-a dus și Antoniu. Apoi, când s-a răspândit ca fulgerul în Italia zvonul că Cezar e mort și că vin dușmanii, s-a înapoiat la Roma, s-a travestit în sclav și s-a dus acasă noaptea. Acolo, spunând că aduce o scrisoare de la Antoniu pentru Fulvia, fu condus în prezența ei. Rămăsese cu fața acoperită. Fulvia, nebună de îngrijorare, îl întrebă, înainte de a lua scrisoarea, dacă Antoniu trăiește. El îi întinse scrisoarea în tăcere și, după ce ea o deschise și începu s-o citească, o cuprinse în brațe și o acoperi de sărutări. Și e doar un exemplu, ales din nenumărate altele.

11 La înapoierea lui Cezar din Spania, toți fruntașii Romei i-au ieșit înainte, cale de multe zile. Cu acest prilej Cezar i-a dat lui Antoniu o strălucită dovadă de prețuire : străbătu Italia având pe Antoniu alături de sine în car, iar în spate pe Brutus Albinus³³ și pe Octavian, fiul nepoatei sale de

³³ *Decimus Iunius Brutus Albinus*, ofițer al lui Cezar în timpul războiului cu galii. În anul 48 este numit de Cezar guvernator al Galiei Transalpine. A participat la complotul care a adus moartea lui Cezar. Nu trebuie confundat cu celălalt Brutus, de care e vorba la sfârșitul capitoului.

soră, cel care mai târziu a luat numele de Cezar și i-a cârmuit pe romani vreme îndelungată. Proclamat consul pentru a cincea oară, Cezar își luă imediat drept coleg pe Antoniu, cu intenția de a renunța la consulat și de a i-l încredința lui Dolabella. Când a pus acest lucru în discuția Senatului, Antoniu se opuse cu violență și începu să-l împrăște cu insulte pe Dolabella, care nu se lăsă nici el mai prejos. Cezar, jenat de acest scandal, părăsi ședința. Mai târziu, când Cezar a vrut din nou să-l proclame consul pe Dolabella, Antoniu a strigat că auspiciile sunt contrare, așa că Cezar a cedat și l-a abandonat pe Dolabella, care a fost foarte mâhnit. Se pare de altfel că nu-i era mai puțin silă de acesta decât de Antoniu. Astfel, din cât se spune, unuia care i-i denunța pe amândoi ca suspecti i-ar fi răspuns că nu se teme de grașii și de pletoșii ăștia, ci de ceilalți, cei palizi și slabi, făcând aluzie la Brutus și la Cassius, viitorii conspiratori, de mâna cărora avea să moară.

12 Antoniu însuși, fără să vrea, le dădu acestora pretextul cel mai strălucit. Romanii țineau Sărbătoarea Lupilor, căreia ei îi zic *Lupercalia*³⁴. Cezar, îmbrăcat în veșminte de triumf, ședea la tribună, în For, și privea pe alergători. Participau la alergări mulți tineri, fii de patricieni și de magistrați; sunt unși cu untdelemn și, cu bice de lână, ating în glumă pe cei cu care se întâlnesc. Între aceștia era atunci și Antoniu, care, în disprețul oricărei tradiții, înfășură o diademă pe o cunună de laur, alergă la tribună și, săltat de tovarășii lui de alergare, încercă

³⁴ Una dintre cele mai vechi sărbători romane, celebrată în fiecare an la 15 februarie.

s-o așeze pe capul lui Cezar, desemnându-l astfel ca vrednic de regalitate. Când Cezar, cu aerul că refuză, își feri capul, poporul izbucni în aplauze. Din nou Antoniu dădu să-i așeze coroana, din nou Cezar îl respinse. Și se luptară așa multă vreme, iar pe Antoniu, când părea să reușească, îl aplaudau și îl aclamau doar doi-trei prieteni, pe Cezar însă, de câte ori refuza, întregul popor. Lucru ciudat, oamenii aceștia care suportau în fapt o autoritate regală, fugeau de titlul de rege ca și când el ar fi reprezentat ruina libertății lor. Cezar se ridică supărat din tribună și, desfăcându-și toga la gât, începu să strige că stă la dispoziția oricui ar vrea să-l ucidă. Iar cununa, pusă pe una dintre statuile sale, fu smulsă de niște tribuni, pe care poporul îi petrecu până acasă cu strigăte de aprobare și cu mare zarvă și pe care Cezar îi destitui.

13 Toate acestea întăriră pe Brutus și pe Cassius în hotărârea lor. Aleseră pentru acțiune pe prietenii cei mai demni de încredere, apoi deliberară în privința lui Antoniu. Toți aprobau asocierea lui la complot, dar Trebonius³⁵ se opuse. Le spuse că atunci când au ieșit în întâmpinarea lui Cezar, la înapoierea lui din Spania, a împărțit cortul cu Antoniu și a călătorit împreună cu el și că i-a făcut aluzii foarte discrete și prudente la complot, iar Antoniu a înțeles, dar n-a primit, dar nici nu l-a denunțat lui Cezar, ci a păstrat cu fidelitate secretul. Atunci s-au sfătuit dacă nu e bine ca după uciderea lui Cezar să-l omoare și pe Antoniu. S-a împo-

³⁵ *Gaius Trebonius*, fost legat al lui Cezar în Galia și în Britania. În 48 a asediat Marsilia apărată de pompeieni, în 47 a fost guvernator al Spaniei de sud, în 46 numit de Cezar consul pentru anul următor.

trivit însă Brutus, care era de părere că ceea ce cutezau ei să facă în numele legalității și al dreptății trebuia să rămână curat, nepângărit de nici o nedreptate. Totuși, pentru că se temeau de forța fizică a lui Antoniu și de autoritatea magistraturii sale, desemnează câțiva conjurați care să-l aibă în grijă și, când avea să intre Cezar în Senat, iar ei vor fi gata de acțiune, să-l rețină pe Antoniu afară, cu aerul că au de discutat cu el o chestiune importantă.

14 Imediat după ce s-a săvârșit totul așa cum conveniseră, iar Cezar a căzut în Senat, Antoniu se travesti în sclav și se ascunde. Când a aflat însă că membrii conjurației nu atentează la viața nimănui, ci stau adunați pe Capitoliu, a izbutit să-i convingă, dându-le drept ostatic pe fiul său, să coboare de acolo. El, personal, l-a poftit la cină pe Cassius, iar Lepidus³⁶, pe Brutus.

Antoniu convocă Senatul și propuse amnistia și atribuirea de provincii lui Cassius și lui Brutus, iar Senatul îi dădu aprobarea și hotărî prin vot ca măsurile luate de Cezar să nu fie abrogate. Antoniu ieși din Senat acoperit de glorie : se socotea că evitase un război civil și că, într-o situație încărcată de resentimente și de frământări grave, procedase cu excepțională chibzuință și tact politic. Curând însă prestigiul pe care îl avea în ochii mulțimii îl făcu să renunțe la această atitudine rezonabilă, sperând

³⁶ *Marcus Aemilius Lepidus*, general roman, comandantul cavaleriei în ultimii ani ai dictaturii lui Cezar și coleg de consulat al lui Cezar în anul 46. După moartea acestuia a fost ales *Pontifex Maximus*. A fost, împreună cu Antoniu și Octavian, membru al celui de-al doilea triumvirat, alcătuit în anul 43, de unde a fost înlăturat în 36, păstrându-și numai funcția de *Pontifex Maximus*.

că își va consolida poziția de prim personaj al statului dacă îl va anihila pe Brutus. Se adusese trupul lui Cezar în For și Antoniu rostea, cum era obiceiul, elogiul funebru. Văzând că poporul e foarte emoționat sub vraja cuvintelor sale, începu să presare printre laude vorbe de milă și de groază față de moartea aceea, apoi, o dată cu ultimele vorbe ale cuvântării, înălță și agită în fața mulțimii tunică mortului, pătată de sânge și străpunsă de pumnale și-i numi pe făptași scelerați și asasini, ștârnind în oameni o mânie atât de crâncenă încât, strângând bănci și scaune, au ars trupul lui Cezar chiar acolo în For, apoi, smulgând din rug tăciuni aprinși au alergat pe la casele ucigașilor și au început să le ia cu asalt ³⁷.

15 Din pricina aceasta, Brutus plecă din cetate și partizanii lui Cezar se grupară în jurul lui Antoniu. Iar Calpurnia, soția lui Cezar, câștigând încredere în Antoniu, transportă din casa ei într-ai lui cea mai mare parte a averii, în valoare totală de patru mii de talanți. Antoniu a luat și registrele în care erau consemnate deciziile și proiectele lui Cezar, apoi a făcut în ele adăugiri cum a vrut : pe mulți i-a numit magistrați, pe mulți senatori, pe câțiva i-a rechemat din exil sau i-a eliberat din închisoare, sub cuvânt că așa hotărâse Cezar. De aceea romanii îi numeau pe toți aceștia în bătaie de joc caroniți ³⁸ : somați să-și justifice situația recurgeau la registrele unui mort. În general, Antoniu guverna

³⁷ Cf. Shakespeare, *Iulius Caesar*, actul 3, scena 2, care se inspiră din Plutarh, în traducerea engleză a lui North (1579 ; ed. II, 1595) făcută după versiunea franceză a lui Amyot (1559).

³⁸ De la Caron, numele luntrașului care trecea peste Stix sufletele morților.

autocratic, el însuși având calitatea de consul, iar frații săi, asociați la conducere, erau Gaius³⁹ pretor și Lucius tribun al poporului.

16 Lucrurile ajunseseră la acest punct când sosi la Roma tânărul Cezar⁴⁰, fiul nepoatei de soră a dictatorului mort, cum am mai spus, și moștenitor prin testament al averii lui Cezar. Când a fost ucis, Cezar se găsea la Apolonia⁴¹. Îndată ce sosi, merse să-l salute pe Antoniu în calitate de prieten al tatălui său, și, după ce îl salută, îi aminti de banii pe care îi avea în păstrare⁴². Datora fiecărui cetățean roman câte 75 de drahme, conform dispozițiilor testamentare ale lui Cezar. La început, Antoniu, disprețuindu-l pentru că era doar un tinerel, îi spuse că trebuie să nu fie în toate mințile ca să ia asupra lui, lipsit de pricepere și de prieteni cum era, copleșitoarea povară a succesiunii lui Cezar. Tânărul nu-și schimbă punctul de vedere și continuă să-și reclame banii, ceea ce îl făcu pe Antoniu să se dedea

³⁹ *Gaius Antonius*, pretor în 44 î.Cr., a fost omorât de Brutus. *Lucius Antonius*, tribun al plebei în 44 supranumit „gladiatorul asiatic”. A fost un colaborator zelos al fratelui său.

⁴⁰ *Cezar* era cognomenul ginei Iulia, din care făcea parte dictatorul. Cognomenul s-a păstrat prin rudenie sau adopțiune până la Caligula. Ca fiu adoptiv al lui Cezar, Octavian preia cognomenul. Faptul că ginta Iulia a deținut puterea un secol, a făcut ca numele de Cezar să devină mai târziu simbolul puterii imperiale (cf. *Kaiser*, iar etc.).

⁴¹ Cetate și port în Iliria (azi Albania), cam 100 km la sud de Dyrrachium (azi Durrës), vestit centru intelectual; în anul 44, Octavian a fost trimis acolo la studii.

⁴² Cezar îi lăsase moștenire prin testament trei sferturi din averea sa. Testamentul a fost deschis și citit în casa lui Antoniu.

la adresa lui la un șir de vorbe și de acte ofensatoare : îi tăie calea spre tribunat, iar când Cezar i-a așezat tatălui său, conform decretului, un tron de aur, îl amenință că îl bagă la închisoare dacă nu încetează să agite poporul. Când însă tânărul se puse la dispoziția lui Cicero și în general a celor care îl urau pe Antoniu, și își câștigă prin intermediul lor simpatia Senatului, și după ce, prin propriile lui puteri, își atașă poporul și adună sub arme pe veteranii din colonii, Antoniu se sperie și intră în tratative cu el : se întâlniră pe Capitoliu și se împăcară. În noaptea aceea Antoniu avu un vis ciudat. Se făcea că mâna lui dreaptă fusese lovită de trăsnet. Și puține zile mai târziu se și iscă zvonul că Cezar uneltește împotriva lui. Cezar se apăra, dar nu-l credea nimeni. Și astfel dușmănia dintre ei s-a înverșunat iarăși ; cutreierau amândoi Italia, ademenau cu promisiunea unor solde grase pe veteranii stabiliți în colonii și se întreceau să-și atragă pe soldații încă sub arme.

17 Cicero, care avea atunci la Roma o autoritate fără egal și care asmuțea pe absolut toată lumea împotriva lui Antoniu, convinse până la urmă Senatul să-l declare pe acesta dușman al statului, să-i trimită lui Cezar fasciile și insignele pretoriene și să încredințeze lui Pansa⁴³ și lui Hirtius⁴⁴ forțele

⁴³ *Gaius Vibius Pansa*, locotenent al lui Cezar în Galia. A fost consul în anul 43 î.Cr. împreună cu Hirtius.

⁴⁴ *Aulus Hirtius*, general și om politic, fost partizan al lui Cezar. După moartea dictatorului trece în partida adversă lui Antoniu. Consul în 43, împreună cu Gaius Vibius Pansa, l-a sprijinit pe Octavian în războiul contra lui Antoniu. În 43, la 26 aprilie, ia parte la bătălia de la Mutina (Modena), unde e rănit mortal. Prieten cu Cicero, care l-a învățat elocința. Trece drept cel care a scris cartea a VIII-a a *Insemnărilor* lui Cezar despre războaiele galice.

necesare ca să-l alunge pe Antoniu din Italia. Aceștia doi erau atunci consuli. S-au ciocnit cu Antoniu lângă Modena ; în prezența și cu participarea la luptă a lui Cezar, și-au învins dușmanii, dar cei doi consuli au murit. Antoniu, fugar, avu de îndurat nenumărate lipsuri, foamea mai rea decât toate. Avea însă o natură care îl înălța, la rău, deasupra lui însuși ; când îndura loviturile soartei semăna foarte mult cu un om de caracter. E adevărat că cei care dintr-un motiv sau altul ajung într-o situație critică au comun faptul că devin sensibili la virtute, dar nu toți au la vreme de încercare forța necesară să se conformeze conduitei la care năzuiesc, sau să evite acțiuni pe care le dezaprobă, ci destui cad ușor pradă vechilor lor deprinderi, din slăbiciune, rămânând doar cu cioburile idealului lor teoretic. Antoniu însă a fost atunci un minunat exemplu pentru soldați : el, omul deprins cu atâta lux rafinat și belșug, bea fără silă apă stricată și se hrănea cu fructe sălbatice și cu rădăcini. Când au traversat Alpii, au mâncat, după cum se zice, chiar scoartă de copac și s-au atins de animale pe care nimeni nu le gustase până atunci.

18 Planul său era să ajungă la trupele din Galia transalpină de sub comanda lui Lepidus, pe care îl socotea prietenul său și care, prin mijlocirea sa, se bucurase din plin de avantajele prieteniei lui Cezar. Ajunse, își așază tabăra în vecinătatea lui și, văzând că nu-i vine nici un semn de prietenie, hotărî să joace o carte riscată. Avea părul netuns și, îndată după înfrângere, lăsase să-i crească o barbă mare ; îmbracă o tunică cenușie, se duse până lângă palisada lui Lepidus și începu să vorbească. Lepidus, văzând cu teamă că mulți dintre soldații săi se lasă

înduiosați de înfățișarea lui Antoniu și atrași de cuvintele lui, dădu ordin să se sune puternic din trompete, ca să-l împiedice pe Antoniu să se facă auzit. Dar soldaților le-a fost și mai milă și au comunicat cu Antoniu în secret, trimițând la el pe Laelius și pe Clodius, deghizați în curtezane. Aceștia îl invitară pe Antoniu să atace fără teamă tabăra, pentru că mulți sunt gata să-l primească și, dacă vrea el asta, chiar să-l omoare pe Lepidus. Antoniu nu le îngădui să se atingă de Lepidus, dar în zorii zilei următoare întreprinse, în fruntea armatei sale, traversarea râului. Se aruncă el cel dintâi în apă și înotă până la malul celălalt, unde putea vedea pe mulți dintre soldații lui Lepidus întinzându-i mâinile și smulgând țărșii palisadei. După ce pătrunse în tabără și puse deplină stăpânire pe ea, se purtă extrem de îngăduitor cu Lepidus : îl îmbrățișă și i se adresă spunându-i tată. Mai mult, deși de fapt el deținea autoritatea absolută, îi lăsa în continuare lui Lepidus titlul și onorurile de comandant suprem. Purtarea aceasta l-a determinat și pe Munatius Plancus⁴⁵, care se găsea nu departe de acolo cu forțe importante, să și le unească cu ale lui Antoniu.

Ajuns atât de puternic, retraversă Alpii, conducând spre Italia 17 legiuni și 10 000 de călăreți. Pe lângă-asta, lăsase pentru paza Galiei 6 legiuni sub comanda unui anume Varius, prieten al său și tovarăș de chefuri, poreclit Cotylon⁴⁶.

⁴⁵ *Lucius Munatius Plancus*, între 54—46 legat (ofițer de stat-major) al lui Cezar în Galia, Spania, Africa, în 44 guvernator al unei mari părți din Galia. După lungi șovăieli și-a unit trupele cu ale lui Antoniu, în septembrie 43 ; mai târziu l-a urmat în Asia, dar a trecut de partea lui Octavian Cezar în 32, cu un an înainte de înfrângerea definitivă a lui Antoniu la Actium.

⁴⁶ Adică, în grecește, „Butoiul“ ; era mare bețivan.

19 Cezar, văzând că toate gândurile lui Cicero sunt pentru libertate, se detașă de el⁴⁷ și, prin mijlocirea unor prieteni comuni, îl invită pe Antoniu la tratative de împăcare. Cei trei s-au întrunit pe o mică insulă din mijlocul unui râu și au ținut sfat timp de trei zile⁴⁸. Au căzut destul de ușor la învoială în toate privințele și și-au împărțit între ei întreg teritoriul stăpânit de Roma ca pe o avere pămîntească, numai disputa în privința condamnărilor la moarte le-a dat foarte mult de lucru, fiecare dintre ei vrînd să-și ucidă adversarii și să-și salveze rudele și prietenii. Până la urmă, îndârjiți împotriva celor pe care îi urau, renunțară și la respectul față de rude și la devotamentul față de prieteni : Cezar îl sacrifică pe Cicero lui Antoniu, iar Antoniu, lui Cezar pe Lucius Cezar, care îi era unchi după mamă ; lui Lepidus îi acordară moartea propriului său frate, Paulus ; alții însă spun că Lepidus l-ar fi sacrificat pe Paulus celorlalți doi, care îi reclamau moartea. Nu cred că a existat vreodată ceva mai crud și mai sălbatic decât acest târg ; negociînd moarte pentru moarte, îi ucideau deopotrivă și pe cei care îi obțineau și pe cei pe care îi cedau, iar crima lor față de prieteni era de fapt mai gravă, pentru că-i ucideau fără măcar să-i urască.

20 Armatele care asistau la aceste negocieri au cerut ca Cezar să întărească alianța printr-o căsătorie, luând de soție pe Clodia, fata soției lui An-

⁴⁷ După victoria de la Mutina, Octavian merse cu trupele asupra Romei și se făcu ales consul.

⁴⁸ Constituind, ca o magistratură, cel de-al doilea triumvirat (27 noiembrie 43) al cărui țel declarat era răzbunarea lui Cezar. După afișarea listei celor condamnați de ei la moarte (listele de proscriși) au pierit 1200 de senatori și 2000 de cavaleri. Cei 300 pomeniți de Plutarh au fost numai cei mai de vază.

toniu, Fulvia. Au convenit și în privința aceasta, apoi cele 300 de persoane din listele de proscriși au fost executate din ordinul lor. După uciderea lui Cicero, Antoniu a ordonat să-i fie tăiate capul și mâna dreaptă, cea cu care scrisese discursurile împotriva lui. Și când i-au fost aduse le-a privit încântat, îndelung, tot izbucnind în hohote de bucurie. Apoi, sătul, porunci să fie ținute deasupra tribunei în For. Credea că-l insultă astfel pe mort ; de fapt, sfida soarta și își dezonora autoritatea în fața lumii întregi. Unchiul său, Cezar, căutat și urmărit, se refugie la sora lui. Iar ea, când ucigașii au sosit și au încercat să intre cu forța în camera ei, a ieșit în ușă și, cu mâinile întinse în lături, le-a strigat în mai multe rânduri : „N-o să-l omoriți pe Lucius Cezar înainte de a mă omorî pe mine, mama generalului vostru“. Datorită acestui curaj, a izbutit să-și scape fratele de urmărire și de moarte.

21 Dominația triumvirilor le-a fost romanilor în cele mai multe privințe odioasă, iar principala responsabilitate o avea Antoniu, care era mai vârstnic decât Cezar și mai puternic decât Lepidus și care, de cum a scuturat jugul treburilor importante, s-a și cufundat din nou în viața aceea a lui de voluptăți și desfrâu. La unanimitate lui proastă reputație a fost un mic adaos ura stârnită de faptul că locuia în fosta casă a marelui Pompei, un om nu mai puțin admirat pentru temperanța și pentru viața lui așezată și modestă, cât pentru cele trei triumfuri ale sale ⁴⁹. Romanii erau indignați să vadă casa,

⁴⁹ În septembrie 81, după războiul împotriva partizanilor lui Marius ; 31 decembrie 71, după războiul din Spania împotriva lui Sertorius ; 30 septembrie 61, după războiul în Asia împotriva lui Mithridate și transformarea Siriei și Palestinei în provincii romane.

de obicei închisă șefilor de state, generalilor și ambasadorilor, umilitor respinși de la ușă, plină de mimi, de măscărici și de lingușitori beți morți, pentru întreținerea cărora se cheltuia cea mai mare parte a banilor storși cu atâtea violențe și asupriri. Nu numai că vindeau averile celor uciși, acuzând calomnios pe rudele și soțiile lor, nu numai că au impus tot soiul de impozite posibile, ci au mers până la a jefui pe vestale, unde aflaseră că și-au depus banii un număr de persoane, atât străini cât și cetățeni. Văzând că Antoniu este de nesăturat, Cezar îi ceru să împartă veniturile cu el. Au împărțit și armata, când au plecat în Macedonia împotriva lui Brutus și a lui Cassius. Roma au lăsat-o în grija lui Lepidus.

22 Au trecut marea, au început operațiile, și-au așezat taberele în fața adversarilor, Antoniu în dreptul lui Cassius, iar în dreptul lui Brutus, Cezar. Acesta din urmă nu s-a distins prin nimic remarcabil, întreaga biruință și întregul succes sunt meritul lui Antoniu. În prima bătălie, Cezar, atacat violent de Brutus și învins, își părăsi tabăra și doar un avans de o clipă l-a scăpat de urmăritori. Versiunea pe care o dă el în memorii este că, prevenit în vis de un prieten, s-a retras înainte de luptă. Antoniu îl învinse pe Cassius. Totuși, după unii autori, Antoniu n-ar fi fost de față cât a durat lupta, ci ar fi sosit după luptă, când deja începuse urmărirea dușmanilor. Pe Cassius l-a omorât, la rugămintea și la porunca lui Cassius însuși, Pindar, unul dintre libertzii săi devotați. Nu aflase că Brutus e biruitor. La câteva zile după aceea au angajat din nou lupta. Brutus, înfrânt, s-a sinucis⁵⁰. Gloria bi-

⁵⁰ Luptele acestea s-au dat în septembrie 42 lângă Philippi, în Macedonia orientală, aproape de longitudinea insulei Thasos.

ruinței i-a revenit aproape întreagă lui Antoniu, pentru că lui Cezar îi fusese rău cât durase lupta. Când a dat de cadavrul lui Brutus, Antoniu l-a muștrat puțin pentru moartea fratelui său Gaius (într-adevăr, Brutus îi ucisese fratele în Macedonia, ca să-l răzbune pe Cicero); considerând însă că Hortensius este mai vinovat decât Brutus de uciderea fratelui său, dădu ordin ca Hortensius să fie executat pe mormântul lui Gaius; iar peste Brutus aruncă propria lui mantie, o mantie foarte scumpă, de purpură, și dădu dispoziții unui libert al său să se îngrijească de înmormântare. Mai târziu, când a aflat că libertul acesta n-a ars pe rug și mantia de purpură și că a sustras o mare parte din banii destinați ceremoniei funerare, a dat ordin să fie ucis.

23 Cezar a plecat apoi la Roma; se credea că boala nu-i mai lasă mult timp de trăit. Iar Antoniu, în fruntea unei mari armate, trecu în Grecia, cu intenția de a aduna bani din toate provinciile orientale. Într-adevăr, promiseseră câte cinci mii de drahme de fiecare soldat și acum trebuia să recurgă la mijloace mai drastice de strângere a impozitelor. Cu grecii, Antoniu nu s-a purtat la început nici excentric, nici asupritor. Dimpotrivă, se amuza audiind oameții de litere, asistând la competițiile sportive și la oficierea misterelor; era echitabil ca judecător; se bucura auzind că i se spune prieten al grecilor, dar mai ales prieten al atenienilor; a copleșit Cetatea cu daruri. Megarienii, vrând să-i arate și ei, pentru a rivaliza cu Atena, ceva frumos, l-au invitat să vadă clădirea Sfatului lor. Antoniu s-a dus și, în timp ce privea, l-au întrebat cum i se pare: „Mică, răspunse, și pe deasupra dărăpănată“.

Puse să se facă măsurători și la templul din Delfi al lui Apolon, ca să termine construcția, așa cum de altfel se și angajase în fața Senatului.

24 După ce însă, încredințând Grecia lui Lucius Censorinus, a trecut în Asia și a dat de bogățiile de acolo, și au început să se perinde regii pe la ușa lui și reginele să se întreacă în daruri și să încerce să-l seducă cu farmecele lor, în timp ce la Roma Cezar era hărțuit de răzmerițe și de lupte, Antoniu, în tihna păcii, s-a întors la vechile lui patimi : își lăsă Curtea invadată și infestată de Anaxenori citeriști, Xutoi flautiști, unul Metrodor, balerin, cutare trupă de artiști din Asia, de aceeași teapă, întrecând în îndrăzneală și glume deocheate lepădăturile aduse din Italia. Atunci atmosfera deveni insuportabilă, pentru că totul era târât în vârtejul acesta. Asia întreagă, asemenea acelei cetăți a lui Sofocle, fu năpădită de fum de sacrificii, de imnuri și de vaier în același timp. Când a intrat Antoniu în Efes, cortegiul îl deschideau femei costumate în bacante, bărbați și băieți costumați în satiri și în Pani : cetatea era numai iederă, tirși⁵¹, harpe, naiuri, flaute. Iar pe Antoniu îl strigau toți Dionysos, „izvor de bucurie“, „bun ca mierea“. Cum și era de bună seamă pentru unii, dar pentru cei mai mulți era Dionysos „cel crâncen“ și „cel crud“. Despuia oameni de neam de averile lor și le dăruia unor haimanale bune de bici și lingăilor săi. Câți n-au cerut, și-au căpătat, averile unor oameni încă în viață, declarându-i morți. Iar unui bucătar i-a dăruit, în schimbul unui prânz pe gustul său, casa

⁵¹ Tirsul, atributul zeului Dionysos și al însoțitorilor săi, satiri, bacantele. Era un baston lung, înfășurat în iederă, care avea la vârf un con de brad.

unui cetățean al Magneziei⁵². Până la urmă, când Antoniu a impus cetăților un al doilea tribut, a cутezat Ibreas să ia apărarea provinciei și să-i spună într-un gust cam îndoielnic, dar menit să nu-i displace lui Antoniu : „Dacă ești în stare să iei de două ori tribut într-un singur an, trebuie să fii în stare să ne faci să avem două veri și două toamne“. Și, deoarece Asia dăduse 200 000 de talanți, adăugă, cu pricepere și curaj : „Pe aceștia, dacă nu-i ai încă, cere-i de la cei care i-au strâns ; iar dacă i-ai luat de la ei și totuși nu-i ai, suntem pierduți“. Auzind asta, Antoniu fu foarte zguduit ; pentru că în general habar n-avea ce se întâmplă, nu atât din pricina indolenței lui, cât dintr-o naivă încredere în anturajul său. Era, într-adevăr, naiv și înțelegea încet, dar când înțelegea că a greșit avea remușcări violente și își recunștea vina chiar în fața celor rău tratați de el. Atât răsplățile, cât și pedepsele lui erau mari. Știa toată lumea însă că ceea ce întrecea la el măsura era mai mult generozitatea decât severitatea. Pasiunea lui pentru glume și zeflemele usturătoare își avea leacul în ea însăși : puteai să-ți bați joc de el la rândul tău și să-l lovești unde-l doare, pentru că nu-i plăcea mai puțin să se râdă de el decât să râdă el de alții. De altfel lucrul acesta i-a adus în multe privințe prejudicii grave : neînchipuindu-și că niște oameni care glumeau cu el fără sfială caută, când e vorba de lucruri serioase, să-l lingusească, ușor cădea pradă măguliilor. Nu-și dădea seama că vorba lor liberă era numai un condiment înțepător pe care îl amestecau în lingusirile lor ca să evite sașietatea ; urmăreau în mod abil, prin flecăreala lor obraznică, la un pahar de vin, să-i dea impresia că supunerea și condescendența lor în

⁵² Oraș în Lidia.

chestiunile importante nu sunt ale unor oameni care umblă să-i între în grații, ci ale unora biruiți de superioritatea inteligenței sale.

25 Având el firea asta, când la slăbiciunile lui s-a adăugat, încununându-le, dragostea pentru Cleopatra și a stârnit frenetic în el toate patimile care mai mocneau ascunse, ceea ce, mult-putin, era totuși bun și echilibrat în el n-a putut zăgăzui răul, ci s-a spulberat, întărind puterile răului.

Iată cum a căzut Antoniu în mrejele acestei iubiri. Când a început campania împotriva partilor, i-a trimis Cleopatrei invitația de a-i ieși în întâmpinare în Cilicia, pentru a se justifica de acuzația că a dat bani și ajutoare lui Cassius în timpul războiului. Trimisul lui Antoniu, Dellius⁵³, când a văzut-o cum arată și a înțeles câtă primejdioasă abilitate e în vorbele ei, dându-și seama imediat că unei astfel de femei Antoniu n-are să-i facă nici un rău și că mare va fi puterea ei asupra lui, a trecut de partea egiptencei și a început s-o îndemne insistent să meargă în Cilicia, pregătită magnific, ca Hera lui Homer⁵⁴, și să nu se teamă de Antoniu, pentru că nu este general mai blând și mai bun decât el. Convinsă și de ce îi spunea Dellius, dar judecând și după efectul pe care îl avusese frumu-

⁵³ Ofițer de stat-major și prieten al lui Antoniu. A scris o istorie a campaniei acestuia împotriva paraților. Horațiu i-a închinat, mai târziu, o odă.

⁵⁴ Aluzie la un pasaj din cântul XIV al *Iliadei* (versul 155 și urm. în trad. Murnu, ed. 1955). Zeița Hera, gătită cu cele mai frumoase podoabe, merge la Zeus pentru ca acesta, orbit de farmecele ei, să-și întoarcă ochii de la luptă, lăsându-i ei libertatea de a interveni în favoarea aheilor, pe care-i proteja.

sețea ei asupra lui Cezar și asupra lui Gnaeus, fiul lui Pompei, spera acum să-l aducă și mai ușor pe Antoniu la picioarele ei. Într-adevăr, aceia o cunoscuseră când era încă foarte tânără și când nu avea încă experiența lumii; lui Antoniu însă avea să i se arate în acel ceas al vieții când frumusețea unei femei atinge întreaga ei splendoare, iar judecata îi este deplină. De aceea își pregăti daruri și bani din belșug și un fast pe măsura puterii și prosperității regatului ei. Se ducea însă acolo punându-și speranțele cele mai mari în ea însăși, în vraja și în fascinația pe care le răspândea.

26 Primea scrisori după scrisori de la Antoniu și de la prietenii lui, ceea ce o făcu să-l disprețuiască și să-și bată joc de el în așa măsură, încât iată ce făcu. Porni să urce râul Cydnos⁵⁵ într-o corabie cu pupa îmbrăcată în aur; pânzele, desfășurate, erau de purpură, iar vâslele, de argint, se lăsau în cadență de flaute, de naiuri și de lire. Cleopatra însăși stătea întinsă sub un baldachin brodat cu aur, costumată ca Afrodita din picturi, iar copii asemenea Eroșilor pictați, stăteau de o parte și de alta a ei și îi făceau vânt cu evantaiile. Pentru a completa tabloul, cele mai frumoase sclave ale ei, îmbrăcate ca nereide⁵⁶ și grații⁵⁷, stăteau, care

⁵⁵ Râu în Cilicia. Își strânge apele din văile masivului Taurus și, înainte de a se vărsa în Mediterana, trece prin Tars.

⁵⁶ Cele 50 de fiice ale zeului mării, Nereus, și ale oceanidei Doris.

⁵⁷ Zeițe ale frumuseții. Erau trei surori: Euphrosyne, Thalia și Aglae, fiicele lui Zeus și ale oceanidei Eurymene. Menirea lor era să răspândească bucuria în natură și în sufletele oamenilor. Sunt reprezentate de obicei goale, ținându-se de umeri. Două din ele privesc stând cu fața, cea din mijloc este întoarsă cu spatele.

la cârmă, care la parâme. Ardeau parfumuri care îmbălsămau țărmurile cu miresme miraculoase. O însoțeau, pe amândouă malurile, mulțimi de oameni, în timp ce unii, ca să asiste la spectacol, coborau din cetate. Când s-a scurs și gloata din agora, Antoniu, care era la tribună, a rămas singur. Se răspândise pretutindeni zvonul că Afrodita însăși, cu alaiul ei, vine la Dionysos, pentru fericirea Asiei. Antoniu trimise s-o invite la masă. Ea însă socoti de cuviință că e mai bine să vină el la ea. Iar el, ca să-i dovedească bunele lui maniere și sentimente, acceptă și se duse. Găsi la ea un fast inexprimabil, dar îl uimi îndeosebi belșugul de lumini. Se spune că atâtea făclii își revărsau și-și înălțau strălucirea de pretutindeni deodată și că erau, prin poziția și înclinarea lor, astfel dispuse și combinate în forme de patrulater și de cercuri, încât priveliștea aceea trebuie numărată printre acele foarte rare frumuseți care merită să fie văzute.

27 A doua zi a invitat-o el la masă, cu ambiția s-o întreacă în fast și bun-gust, însă, inferior în amândouă, și în amândouă înfrânt, el cel dintâi porni să-și bată joc de sărăcia și lipsa de rafinament a primirii sale. Iar Cleopatra, când văzu și după glume că Antoniu nu este mult mai mult decât un soldat necioplit, se purtă și ea curând la fel cu el, fără reținere, cu îndrăzneală. Din cât se spune, considerată în sine, frumusețea ei nu era absolut incomparabilă; nici făcută să-i lase pe privitori muți de uimire, dar, când o frecventai mai mult, avea o putere de atracție irezistibilă; înfățișarea ei, conversația cuceritoare, un nu-știu-ce fără asemănare care îi învăluia fiecare gest, toate la un loc dădeau sufletului aripi către ea. Când vorbea, muzica glasului

ei era o încântare. Iar limba, ca pe un instrument policord, și-o trecea cu ușurință, după voie, de la un grai la altul, astfel că extrem de puțini erau străinii cu care conversa prin interpret, celor mai mulți răspunzându-le personal, fie că erau etiopieni, troglodiți⁵⁸, evrei, arabi, sirieni, mezi sau parți. Și mai știa, se spune, și multe alte limbi, în timp ce regii care o precedaseră nu fuseseră în stare să învețe nici egipteana, iar unii uitaseră chiar macedoneana.

28 Înving de vraja ei, Antoniu uită de toate. Ca să-i apere interesele, soția sa, Fulvia, lupta la Roma împotriva lui Cezar, iar în Mesopotamia erau concentrate, gata să atace Siria, trupele parților, a căror comandă supremă fusese încredințată de generalii regelui lui Labienus⁵⁹. Dar pe Antoniu, Cleopatra îl luă cu ea la Alexandria, unde, ca un tânăr fără griji, risipea în petreceri și distracții lucrul pe care Antifon⁶⁰ îl socotește cel mai de preț: timpul. Alcătuiseră un fel de asociație „a inimitabililor” și nu trecea zi fără să se invite unii pe alții la ospete pentru care risipeau sume de necrezut. Medicul

⁵⁸ Numele unui popor din Egipt, care, după Herodot, locuia în peșteri.

⁵⁹ *Quintus Attius Labienus*, trimis de Brutus și de Cassius la Orodes, regele parților, după ajutoare, rămâne la curtea lui Orodes. După ce a condus o vreme trupele parte împotriva lui Antoniu, a fost abandonat de parți și înfrânt în 39 î.e.n. de P. Ventidius. Fuge în Cilicia, unde îl prinde și îl ucide Demetrius, un libert al lui Cezar.

⁶⁰ *Antifon*, sofist din sec. al V-lea. Autor al unor tratate de filosofie și morală, din care s-au păstrat doar câteva fragmente. Doctrina sa îmbină utilitarismul cu un hedonism moderat, de tip democritean și epicureic, punând la baza moralei absența durerii. Au existat două personaje contemporane cu numele Antifon: unul orator și om politic, celălalt, sofist. Anticii îl confundau pe cel de-al doilea cu primul.

Philotas din Amfissa îi povestea bunicului meu Lamprias că pe vremea aceea era la studii în Alexandria și se împrietenise cu unul din bucătarii Curții. Cum era tânăr, se lăsă convins de acesta să asiste la costisitoare pregătiri ale unui astfel de banchet. Introdus la bucătărie și văzând, printre altele multe, și opt mistreți puși la frigare, întrebă cu mirare care era numărul comensalilor. Bucătarul îi răspunse râzând că nu erau deloc mulți, doar vreo doisprezece. Dar că fiecare fel trebuie servit când este mai gustos, ceea ce nu durează decât un răstimp foarte scurt. Or, se poate întâmpla ca Antoniu să ceară acuma să fie servit, iar peste o clipă, survenind cine știe ce, să amâne și să ceară un pahar de vin sau să se avânte într-o conversație. Și de aceea, spunea bucătarul, sunt pregătite nu unul, ci mai multe opețe, pentru că e imposibil de prevăzut când va începe. Asta spunea Philotas, adăugând că, mai târziu, ajunsese să fie admis în anturajul celui mai vârstnic dintre fiii lui Antoniu, pe care îl avea de la Fulvia. Într-un rând, lua masa la el împreună cu alți prieteni, ceea ce se întâmpla în mod normal când fiul nu mergea să mănânce la tatăl său. Într-un rând era acolo un medic care debita fără sfială verzi și uscate și căruia Philotas i-a închis gura cu următorul sofism : „Trebuie administrat ceva rece oricui are febră de un fel anume ; orice om care are febră are febră de un fel anume ; deci trebuie administrat ceva rece oricui are febră.“ Omul rămase pe gânduri și nu mai scoase o vorbă, iar fiul lui Antoniu râse încântat și spuse : „Philotas, îți dăruiesc tot ce-i acolo“, arătându-i o masă încărcată de mari cupe. Philotas îi mulțumi ca pentru o simplă bună intenție, departe de a crede că un copil atât de nevârstnic are cum să facă daruri atât de mari, dar nu trecu

mult și veni la el un sclav aducându-i paharele într-un coș și spunându-i că-și poate grava numele pe ele. Când văzu că Philotas, parcă ferindu-se de o nenorocire, se teme să primească, sclavul îi spuse : „De ce șovăi, om fricos ! Nu știi că cel care ți le dă e fiul lui Antoniu și că are de unde să-ți dăruiască de două ori pe-atâtea pahare și încă de aur ? Totuși, dacă ai vrea să mă ascuți, ai veni la Curte să iei contravaloarea lor în bani. Mai știi, poate într-o zi îi vine lui Antoniu, cheful să revadă una din cupele acestea antice, lucrate cu atâta artă.“

Iată ce-mi spunea bunicul că Philotas nu pierdea nici un prilej să-i povestească.

29 Cleopatra nu împărțea, ca Platon⁶¹, arta lingușirii în patru, ci în infinite forme și, serios sau pornită să se amuze, îi procura lui Antoniu plăceri și bucurii mereu noi, ocupându-se de el zi și noapte, fără răgaz. Juca zaruri cu el, bea cu el, vâna cu el, asista la exercițiile lui militare. Iar noaptea, când el se oprea pe la ușile și ferestrele oamenilor, făcându-le farse, ea bătea străzile hoinărind împreună cu el, îmbrăcată ca o sclavă, pentru că și el încerca să se deghizeze în sclav. Din pricina asta nu o dată s-a întors acasă, spre încântarea lui, alungat cu glume grosolane, adesea chiar cu lovituri. De altfel mulți alexandrini bănuiau că el este, dar se amuzau de șotiile lui și chiar intrau în jocul lui, nu fără finețe și bun-gust, spunând încântați că Antoniu pune în fața romanilor masca tragică, iar în fața lor pe cea comică. Ar fi multă flecăreală din parte-mi să înșir aici nenumăratele lui renghiuri. O dată, de pildă, pescuia și nu prindea nimic, ceea ce, în prezența Cleopatrei, îl cam necăjea. Atunci dădu ordin

⁶¹ În dialogul numit *Gorgias*.

pescarilor să se cufunde și, pe ascuns, să-i prindă de cârligul undiței pești prinși dinainte. Trase de două-trei ori, dar egipteanca observase. Și, prefăcându-se, aduse la cunoștința prietenilor succesele lui Antoniu și-i invită pentru a doua zi să asiste și ei. Veniră mulți, se urcară în luntrile pescărești, iar Antoniu aruncă undița. Atunci Cleopatra porunci unui om al ei să se cufunde și, luând-o înaintea celorlalți, să prindă de cârlig un pește de Pont, sărat. Antoniu, simțind că are pește, trase, dar, cum era și firesc, se iscară hohote de râs. „Generale, îi spuse Cleopatra, lasă undița pe seama noastră, regi ai oamenilor din Pharos și din Canope : tu ești vânător de cetăți, de regate și de continente.“

30 În vreme ce zburda așa, ca un băiețandru fără minte, Antoniu primi două vești : una de la Roma, și anume că Lucius, fratele lui, și Fulvia, soția lui, după ce fuseseră adversari se aliaseră împotriva lui Cezar, iar acum erau înfrânți și siliți să părăsească Italia⁷⁰, cealaltă, cu nimic mai bună, că Labienus, în fruntea parților, a ocupat întreaga Asie de la Eufrat și Siria până în Lidia și Ionia. Antoniu se trezi cu greu, ca dintr-un somn de om beat, porni să atace pe parți și înaintă până în Fenicia, dar, primind de la Fulvia scrisori pline de tânguiri, se îndreptă spre Italia cu o flotă de 200 de nave. În cursul

⁷⁰ În timp ce Antoniu era în Orient, lui Octavian, întors în Italia, îi revenea îngrata obligație de a smulge pământ țăranilor pentru a-l împărți soldaților. Profitând de nemulțumiri, Fulvia și Lucius Antonius (consul în 41) au vrut să-l doboare pe Octavian luând partea țăranilor deposezați ; dar Octavian, ajutat de prietenul său Agrippa, l-a încolțit pe Lucius în Perusia (azi Perugia) și l-a silit să capituleze.

drumului luă la bord pe toți partizanii săi care fugiseră din Italia și află de la ei că războiul îl provocase Fulvia, care avea o fire activă și îndrăzneată și care, mai ales, spera că, dacă au loc ciocniri în Italia, îl va scoate pe Antoniu din brațele Cleopatrei. Fulvia însăși pornise să-i iasă în întâmpinare. Din fericire însă s-a întâmplat să se îmbolnăvească și să moară în Sicion, ceea ce sporea și mai mult șansele de împăcare cu Cezar. Într-adevăr, când Antoniu a ajuns în Italia și s-a văzut că Cezar nu-i mai face nici o imputare și că aruncă asupra Fulviei responsabilitatea actelor care îi fuseseră reproșate înainte lui, prietenii lor nu i-au lăsat să examineze mai adânc această explicație. S-au împăcat și au împărțit între ei puterea, stabilind drept hotar Marea Ionică și atribuind Orientul lui Antoniu, iar Occidentul lui Cezar ; lui Lepidus i-au lăsat Africa ; au convenit ca, atunci când nu vor dori să exercite personal consulatul, acest lucru să-l facă în parte dreaptă prietenii lor.

31 Acordul putea fi socotit bun, dar avea nevoie de o garanție mai trainică, pe care soarta o puse la dispoziția lor. Cezar avea o soră mai mare, doar după tată ; ea era fata Ancheriei, el, fiul Atiei ⁷¹. Își iubea nespus de mult sora, care era, din cât se spune, o femeie minunată. Acum era văduvă, soțul ei Gaius Marcellus murise nu demult. După moartea Fulviei, Antoniu era considerat și el văduv : nu tăgăduia legătura lui cu Cleopatra, pe care nu consimțise încă s-o ia de soție, ci mai opunea dragostei lui pentru egipteană dramul acesta de rațiune. Toți îl îndemneau la căsătorie în speranța că, dacă Octavia, care

⁷¹ Nepoată de soră a lui Gaius Iulius Caesar, fiica Iuliei minor și a lui Attius Balbus.

pe lângă frumusețe avea caracter și inteligență, va fi alături de Antoniu și se va face iubită de el, cum era de așteptat de la o femeie ca ea, lucrul acesta va aduce concordia și va salva pacea lumii. Cum o astfel de alianță convenea și lui Antoniu și lui Cezar, s-au întors la Roma și au celebrat căsătoria, deși legea nu îngăduia acest lucru înainte de a trece 10 luni de la decesul bărbatului. Dar, printr-un decret, Senatul le-a acordat dispensa de termen.

32 În vreme aceasta Sextus Pompeius⁷² ocupa Sicilia, devasta Italia și, cu numeroasele corăbii corsare de sub comanda piratului Menas și a lui Menecrates, făcea marea nenavigabilă. Totuși, pentru că purtarea lui față de Antoniu era apreciată ca plină de generozitate (dăduse adăpost mamei acestuia, când ea fugise din Italia împreună cu Fulvia) au hotărât să încheie și cu el pacea. S-au întrunit pe extremitatea promontoriului de la Misenum⁷³. Flota lui Pompei era ancorată în apropiere, iar infanteria lui Antoniu și a lui Cezar aliată pe țărm. Au convenit ca Pompei să rămână stăpânul Sardiniei și al Siciliei, să curețe marea de vasele de piraiți și să trimită la Roma o cantitate stabilită de grâne. Apoi s-au invitat unii pe alții la masă, primul care urma să dea un banchet fiind, cum au hotărât prin tragere la sorți, Pompei. Când Antoniu l-a întrebat

⁷² *Sextus Pompeius* (75—35) a fost fiul mai mic al marelui Pompei. A scăpat cu viață din crâncena luptă de la Munda (45), apoi, dușman al triumvirilor, a trezit la o nouă viață pirateria în întreaga Mediterană (nimicită în 67 de tatăl său). Navele lui împiedicau aprovizionarea Italiei cu grâu, înfometând-o.

⁷³ Promontoriu în Italia, închide la nord golful Napoli.

unde urmează să ia masa, Pompei îi replică, arătând vasul lui amiral : „Acolo, pentru că lui Pompei altă casă părintească nu i-a mai rămas“. Era un reproș adresat lui Antoniu, care era acum proprietarul casei lui Pompei tatăl. Fixă corabia cu ancore, puse să se construiască un pod între promontoriu și puntea corăbiei și îi primi cu multă curtenie. Când petrecerea s-a încins și glumele pe socoteala Cleopatrei și a lui Antoniu erau în floare, piratul Menas se apropie de el și-i spuse, așa ca ceilalți să nu audă : „Nu vrei să tai frânghiile ancorelor și să te fac nu stăpânul Siciliei și al Sardiniei, ci al întregii lumi romane ?“ Pompei reflectă o clipă, apoi îi spuse : „Trebuia, Menas, să faci asta fără să mă previi ; acum trebuie să ne mulțumim cu ce este ; nu stă în firea mea să-mi calc cuvântul dat“. După ce a fost la rândul său musafirul celorlalți doi, Pompei se întoarse în Sicilia.

33 După aceste tratative de pace, Antoniu trimise înainte pe Ventidius⁷⁴ în Asia, ca să împiedice înaintarea părților. El însuși, ca să facă plăcere lui Cezar, acceptă să fie desemnat preot al celui alt Cezar. De altfel în toate treburile politice, chiar în cele mai importante, acționau în bună înțelegere și prietenie. În schimb, când era vorba de jocuri, pe Antoniu îl mâhnea că era mereu învins de Cezar. Adusese cu el din Egipt un cititor în zodii care, fie ca să-i facă pe plac Cleopatrei, fie de bună-credință, îi spunea fără ocol lui Antoniu că destinul lui, deși

⁷⁴ *Publius Ventidius Bassus*, de origine umilă, a ajuns tribun al poporului, pretor, senator. Partizan și general al lui Antoniu. Între 39—38 întreprinde o campanie victorioasă în Asia Mică, unde îl învinge pe Labienus, pe atunci în serviciul părților. Cucerește Siria, Cilicia, Palestina. În 38, câștigă o altă campanie, împotriva lui Pacorus.

splendid și magnific, e pus în umbră de cel al lui Cezar și îl sfătuia să se ducă departe, cât poate de departe de tânărul acesta. „Geniul tău“, îi spunea, „se teme de al lui ; mândru, cu fruntea sus, când e singur ; când se apropie celălalt devine plecat și umil.“ Și faptele păreau să-i dea dreptate egipteanului. Ori de câte ori, ca să se amuze, trăgeau ceva la sorți, ori de câte ori jucau zaruri, Antoniu ieșea bătut. Adesea făceau lupte de cocoși, adesea de prepelețe. Biruiau ale lui Cezar. Antoniu, fără să arate, se simțea rănit și, acordându-i egipteanului și mai mult credit, plecă din Italia, lăsând interesele sale în grija lui Cezar. O luă cu el până în Grecia și pe Octavia, cu care avusese o fetiță. Petrecea iarna la Atena, când i-au fost anunțate primele succese ale lui Ventidius : o bătălie în care părții fuseseră învinși, iar Labienus și Pharnapates, cel mai bun general al regelui Hyrodes⁷⁵, uciși. De bucurie, Antoniu dădu un ospăț grecilor și făcu pe gimnaziarul⁷⁶ la Atena : lăsând acasă însemnele puterii, venea doar în himation, în sandalele albe și cu nuiielele de gimnaziarh și se ocupa de separarea tinerilor luptători, luându-i de grumaji cu mâna lui.

34 Când fu gata să plece la război, își făcu o cunună din măslinul sacru⁷⁷ și, conform unui sfat

⁷⁵ *Hyrodes* sau *Orodes*, rege al părților, învingătorul lui Crassus, tatăl lui Phraates de care va fi vorba mai jos.

⁷⁶ Un cetățean bogat care, în numele orașului, îl supraveghea pe tineri în timpul exercițiilor în gimnaziu.

⁷⁷ Măslinul de pe Acropola Atenei. Legenda spune că pe vremea regelui Cecrops, Poseidon și Atena au vrut să fie cinstiți în Atica ca divinități suverane. Fiecare dintre cei doi zei au făcut un dar ținutului. Poseidon, lovind stânca Acropolei cu tridentul a creat un lac sărat, iar Atena a sădit un măslin. Cum cei doi zei au început să se certe asupra ținutului, ceilalți zei au venit să arbitreze, preferând lacului măslinul

oracular, își umplu un vas cu apă din Clepsidra ⁷⁸, pe care apoi îl luă cu el.

Între timp Ventidius căzu în Cyrrestica asupra lui Pacoros, fiul regelui, care se îndrepta în fruntea unei mari armate spre Siria, îl înfrânse și nimici un număr enorm de luptători. Pacoros căzuse între cei dintâi. Această faptă de arme, pentru romani una dintre cele mai strălucite ale istoriei lor, reprezenta și o completă revanșă pentru dezastrul lui Crassus. Datorită ei, părții, biruiți în trei bătălii consecutive, fură iarăși siliți să se retragă în Media și în Mesopotamia. Ventidius, temându-se să nu stârnească invidia lui Antoniu, renunță să-i urmărească mai departe pe părți și se mulțumi să urmărească și să înfrângă populațiile răzvrătite, și să-l asedieze în Samosatha pe Antioh Comagenul ⁷⁹. Când acesta îi promise o mie de talanți și supunere la toate ordinele lui Antoniu, Ventidius îi răspunse să se adreseze lui Antoniu însuși. Antoniu era acum aproape și nu-l lăsa pe Ventidius să încheie pacea cu Antioh, dorind ca măcar succesul acesta să-i poarte numele, să nu i se datoreze absolut toate lui Ventidius. Dar asediul se lungea. Cei asediați, care renunțaseră la încheierea unei păci, trecuseră la o apărare energică, iar Antoniu, văzând că nu izbutește, cuprins de rușine și de regret, fu foarte bucuros să încheie

⁷⁸ O fântână în citadela Atenei, numită așa pentru că se umplea când începeau să sufle vânturile etesiene și seca atunci când acestea încetau.

⁷⁹ *Antioh I Comagenul* (69—34) fiul lui Mithradates I Comagenul și al Laodiceei a Siriei. Mai întâi e dușman al romanilor, apoi încheie pace (64) și obține de la Pompei noi ținuturi. Comagena se afla între Siria septentrională și Cilicia, Samosatha era pe cursul superior al Eufratului.

pacea cu Antioh în schimbul a trei sute de talanți. Apoi, după ce rezolvă câteva lucruri de mai mică importanță în Siria, se întoarce la Atena, dădu lui Ventidius toate onorurile care i se cuveneau, apoi îl trimise la Roma, pentru triumf. Ventidius este, până în zilele noastre, singurul care a triumfat împotriva parților. Era un om de origine obscură, care datoră prieteniei lui Antoniu prilejul unor acțiuni importante și care se folosise atât de bine de prilejurile oferite, încât a confirmat vorba care circula pe seama lui Antoniu și a lui Cezar⁸⁰, că erau mai norocoși în campaniile comandate de generalii lor, decât în cele comandate de ei înșiși. Într-adevăr, și alt general al lui Antoniu, Sossius⁸¹, a câștigat numeroase victorii în Siria, iar Canidius⁸², lăsat de Antoniu în Armenia, a învins pe armeni, pe regii iberilor și albanilor⁸³ și a înaintat până în Caucaz. Aceste victorii înălțau în ochii barbarilor numele și gloria puterii lui Antoniu.

35 Incitat iarăși împotriva lui Cezar de niște calomnii, Antoniu porni spre Italia cu 300 de nave. La Brindisi nu fu primit și acostă la Tarent. De acolo o trimise pe Octavia (care venise cu el din Grecia) la fratele ei, așa cum ea însăși ceruse. Oc-

⁸⁰ Octavian.

⁸¹ Unul dintre cei mai credincioși generali ai lui Antoniu. A guvernat, din 38 î.Cr., Siria, a purtat război împotriva iudeilor; consul în 32.

⁸² *Publius Canidius Crassus* a luptat de partea lui Lucius Antonius în războiul terminat la Perusia, a învins pe iberi și pe albanii în 36. A rămas fidel până la sfârșitul lui Antoniu și Cleopatrei. La Actium a fost comandantul trupelor terestre.

⁸³ Locuitorii Albaniei, regiune din sud-vestul Mării Caspice, mărginită la nord de Munții Caucaz, la sud de râurile Cyrus și Araxes, iar la vest de Hiberia.

tavia, după ce avusese de la Antoniu o a doua fe-
tiță, era acum din nou însărcinată. Se întâlnește cu
Cezar pe drum și, în prezența prietenilor acestuia,
Agrippa⁸⁴ și Mecena⁸⁵, îl rugă, cu multe, multe
implorări și lacrimi să n-o lase să ajungă, din cea
mai fericită, cea mai nenorocită femeie din lume.
Acuma ochii tuturor sunt ațintiți asupra ei, soția
unuia din stăpânii lumii și sora celui alt. „Dacă vor
precumpăni gândurile rele și va izbucni războiul,
voi nu aveți de unde ști cui îi este dat să biruie și
cui să fie înfrânt, dar pentru mine va fi groaznic
oricum“. Înduioșat, Cezar sosi la Tarent cu gânduri
pașnice și cine era atunci pe acolo a putut asista
la un spectacol magnific: o mare armată în repaus,
o mare flotă neclintită ancorată aproape de coastă,
întâlnirea plină de căldură dintre Cezar și Antoniu
și dintre prietenii lor. Întâi i-a poftit la masă An-
toniu: Cezar îi acordase surorii sale această prio-
ritate. După aceea au căzut de acord ca Cezar să-i
dea lui Antoniu două legiuni pentru războiul cu
parții, iar Antoniu lui Cezar 100 de corăbii cu pin-
ten de bronz. În plus, Octavia obținu de la soț pen-
tru frate 20 de brigantine, iar de la frate pentru soț
1000 de legionari. După acest acord, Cezar se grăbi
să înceapă operațiile împotriva lui Pompei, pentru
a cucerii Sicilia, iar Antoniu, încredințându-i pe
Octavia și pe copiii lui, atât cei avuți cu Octavia,
cât și cei cu Fulvia, trecu în Asia.

⁸⁴ *Marcus Vipsanius Agrippa* (63 î.Cr.—12 d.Cr.). Prie-
ten, general și mai târziu ginere al lui Octavian August.

⁸⁵ *Caius Mecenas*, prieten și colaborator al lui Octavian
August. Om de cultură, a grupat în jurul său într-un cerc
literar pe cei mai de seamă scriitori ai vremii (Virgiliu,
Horățiu, Propertiu etc.). Influența sa asupra acestora a fă-
cut din literatură un sprijin activ al politicii lui August.

36 Dar, pe măsură ce se apropia de Siria, funesta lui pasiune pentru Cleopatra, dragostea lui care pâruse pentru totdeauna adormită la descântecul unor gânduri mai bune, se aprindea iarăși, prindea din nou puteri. Până la urmă, ca un cal greu de stăpânit și năvălaș, cum spune Platon, dând cu piciorul la toate hotărârile frumoase și mântuitoare, trimise pe Fonteius Capito să i-o aducă pe Cleopatra în Siria. Darurile pe care i le-a făcut Antoniu la sosire n-au fost nici puține, nici neînsemnate: Fenicia, Coele-Siria, Ciprul, cea mai mare parte a Ciliciei; în plus, ținutul balsamifer al Iudeei și toată zona litorală, dinspre Mediterana, a Arabiei nabateene⁸⁶, să le adauge pe toate regatului ei. Darurile acestea i-au mâhnit adânc pe romani. Totuși, Antoniu continuă să dăruiască, chiar unor simpli particulari, tetrahii și regate populate și, pe de altă parte, să detroneze numeroși regi, ca de pildă pe Antigon al Iudeei⁸⁷, pe care îl decapită în public, condamnare până atunci fără precedent pentru un rege. Dar ce-i mâhnea mai mult decât orice era umilința produsă de onorurile acordate Cleopatrei. Iar Antoniu a agravat și mai mult lucrurile, recunoscând pe cei doi copii gemeni auți de la ea, Alexandru și Cleopatra, supranumiți Soarele și Luna. Și totuși știa să-și facă o glorie din

⁸⁶ În extremul nord al Arabiei, între Mesopotamia, estul Siriei și Palestinei și nordul peninsulei Arabia, existau o serie de principate și regate mici, dintre care cel mai important era cel al nabateilor, cu capitala Petra. A devenit, în 60 î.Cr., stat client Romei, situație în care rămâne până în anul 105 d.Cr., când Traian o transformă în provincie romană. În timpul războiului civil dintre Antoniu și Octavian, arabii nabatei au fost de partea lui Antoniu.

⁸⁷ Rege al Iudeii între anii 40—37.

aceste acte degradante : spunea că grandoarea puterii romane se vede nu din ceea ce iau romanii, ci din ce dăruiesc și că și noblețea sângelui se răspândește în lume dând naștere și lăsând drept urmași regi cât mai mulți. Doar așa s-a născut și străbunul familiei sale : Heracles nu și-a așezat întreaga lui nădejde de urmași într-un singur pîntece ci, înfruntând legile lui Solon⁸⁸ și acuzația de legături ilegite, s-a străduit să lase, după legile firii, început și temelie pentru multe neamuri.

37 Când Phraates⁸⁹ l-a ucis pe tatăl său Hyrodes și i-a luat tronul, au fugit numeroși părți și, printre ei, și Monaises, un personaj important și puternic, care se refugie la Antoniu. Acesta, comparându-i soarta cu a lui Temistocle⁹⁰ și propria lui bogăție și generozitate cu cea a regilor perși, îi dăruie lui Monaises trei cetăți, Larissa, Arethousa și Hierapolis, numită mai de mult Bamyce. Iar când regele părților îi garantează lui Monaises imunitatea, Antoniu fu încântat să-l vadă întorcându-se acasă, pentru că hotărâse să-l mistifice

⁸⁸ Miticul Heracles nu putea să înfrunte legile lui Solon, care a trăit la Atena între 639—559 î.e.n. E, la Plutarh, doar un fel de a vorbi.

⁸⁹ Phraates IV (37—21) rege part. Fiul și asasinul tatălui său Orodes, care zdrobise armatele lui Crassus.

⁹⁰ *Temistocle* (525—460). Om politic și general atenian, șeful grupării democratice. Devenit arhonte după ostracizarea oligarhului Aristide (483—482). Temistocle a pus bazele puterii maritime ateniene, construind o flotă militară cu care a obținut celebra victorie de la Salamina (480 î.Cr.), asupra flotei persane. Ostracizat în 471 de către gruparea oligarhică. Temistocle s-a refugiat în Persia, unde a și murit.

pe Phraates, încredințându-l că va fi pace dacă restituie drapelele luate de la Crassus și restul de prizonieri.

Trimise pe Cleopatra în Egipt, iar el traversă Arabia și se duse în Armenia, unde se concentraseră forțele sale și ale aliaților săi (aliați foarte numeroși, cel mai important fiind regele Armeniei Artavasdes⁹¹, care îi puna la dispoziție 6000 de călăreți și 7000 de pedestrași). Stabili efectivele armatei : erau 60 000 de pedestrași romani și cavaleria afectată lor, 10 000 de spanioli și gali, iar celelalte neamuri se ridicau la 30 000, cavaleria și infanteria ușoară inclusiv. Dar toată pregătirea și puterea aceasta, care a înfricoșat până și pe inzii de dincolo de Bactriana și a zguduit întreaga Asie, i-a fost, din pricina Cleopatrei, zadarnică. Nerăbdător să petreacă iarna cu ea, a început operațiile înainte de momentul potrivit, iar măsurile pe care le lua erau dezordonate, pentru că nu mai era în chip evident stăpânul rațiunii sale, ci, sub puterea unui magic elixir, gândul lui se întorcea obsesiv către regină, dornic mai mult s-o revadă pe ea, decât să învingă.

38 Astfel, ar fi trebuit în primul rând să ierneze în Armenia și să-și odihnească acolo temeinic trupele, sleite de cele 8000 de stadii⁹² străbătute, și să ocupe Media la începutul primăverii, înainte ca părții să-și părăsească taberele de iarnă. Dar el, incapabil să aștepte atâta vreme, porni imediat și, lăsând Armenia în stânga lui, invadă și devastă Atropatena. A doua greșală : mașinile lui de

⁹¹ Fiul și urmașul lui Tigranes (97—56), împotriva căruia luptaseră Lucullus și Pompei.

⁹² Cam 1500 km.

asediu (printre care și un berbece de 80 de picioare lungime), transportate de 300 de care, mașini dintre care nici una, dacă se strica, nu putea fi reparată la timp, pentru că în regiunea aceea înaltă se găsea numai lemn prea scurt și prea moale, mașinile acestea, în graba lui, le-a părăsit, considerând că îi încetinesc marșul. Lăsându-le deci în paza unei gărzi sub comanda lui Statianus, el începu asediul mării cetăți Phraata, în care se găseau copiii și soțiile regelui Mediei. Nevoia îi dovedi curând ce mare eroare făcuse lăsând în urmă mașinile; în plin asediu fu constrâns să înalțe, cu mare cheltuială de timp și de forțe, un terasament de atac. În timpul acesta Phraates, care cobora cu o mare armată și care auzise de abandonarea carelor și a mașinilor transportate de ele, trimise împotriva lor un puternic detașament de cavalerie. Statianus, încercuit, fu ucis și fură uciși o dată cu el 10 000 de soldați. Barbarii puseră mâna pe mașini și le distruseră. Luară și o mulțime de prizonieri, printre care și pe regele Polemon ⁹³.

39 Cum era și firesc, dezastrul acesta neașteptat, chiar la începutul războiului, a scăzut moralul întregii armate a lui Antoniu. Iar armeanul Artavasdes, considerându-i pe romani pierduți, își luă armata și se duse, deși era printre principalii responsabili pentru această campanie. Apărură părții, plini de succesul lor și azvârlind romanilor amenințări insultătoare. Antoniu, socotind că dacă lasă armata inactivă, descurajarea și teama au să stăruie sau să sporească în rândurile ei, luă zece legiuni, trei cohorte pretoriene ⁹⁴ greu înarmate și întreaga

⁹³ Al Pontului.

⁹⁴ Erau, în această epocă, trupele care alcătuiau garda comandantului.

cavalerie și porni să strângă provizii, crezând că acesta e mijlocul cel mai bun să-i atragă pe dușmani într-o bătălie organizată. După o zi de marș, observând că părții răspândiți în jurul lui caută să-l atace pe drum, puse să se înalțe în tabără drapelul de luptă; pe de altă parte însă demontă corburile, ca să dea impresia că nu are intenția să lupte, ci să se retragă, apoi începu să treacă prin fața frontului inamic, care era dispus în semilună. Dăduse ordin cavaleriei ca, în clipa când va socoti că prima linie dușmană este destul de aproape ca s-o atace legiunile, să șarjeze. Parților, așezați în linie de bătaie, disciplina în care înaintau romanii le apăru mai presus de orice laudă; îi priveau atenți cum trec prin fața lor rând după rând, la intervale egale, legănându-și sulitele în ordine și tăcere. Când fu înălțat semnalul, călăreții întoarseră brusc caii și, scoțând strigăte de luptă, atacă. Parții primiră atacul, apărându-se, deși cavaleria romană ajunsese curând în unghiul mort al arcurilor; când porniră însă și legiunile la atac, cu strigăte și zângănit de arme, caii parților se smuciră înspăimântați, iar părții o luară la fugă înainte de a angaja lupta. Antoniu lansă armata pe urmele lor, plin de speranța că lupta aceasta va pune, definitiv sau aproape definitiv, capăt campaniei. După ce infanteria îi urmări cale de 50 de stadii și cavaleria de trei ori pe atât, făcând numărătoarea dușmanilor căzuți și prinși, constatară că sunt doar 30 de prizonieri și 80 de morți. Și îi cuprinse pe toți îndoiala și descurajarea, gândindu-se îngroziți ce mai urmează dacă, biruitori, nimicesc atât de puțini, iar învinși, vor pierde mereu atât de mulți câți căzuseră în jurul carelor. A doua zi ridicară tabăra și porniră către Phraata, la pozițiile lor de bază. Pe drum întâlniră întâi grupuri răzlețe de dușmani,

mereu mai multe, apoi grosul armatei. Îi hărțuiau de pretutindeni ca niște trupe care nu suferiseră nici o înfrângere, parcă proaspăt recrutate, și romanii izbutiră să-și croiască drum până la tabăra lor doar cu multe și grele eforturi. Apoi mezii asediați făcură o ieșire împotriva terasamentului și puseră pe fugă pe apărătorii înspăimântați. Antoniu, înfuriat, aplică celor care avuseseră lașitatea să-și părăsească pozițiile pedeapsa numită decimare : îi împărți în grupe de câte zece și execută câte un soldat de fiecare grupă, desemnat prin tragere la sorți. Celorlalți, la ordinul său, rațiile de grâu le fură înlocuite cu rații de orz.

40 Războiul acesta, greu și pentru unii și pentru alții, se anunță și mai teribil. Pe Antoniu îl pândea foamea : nu se mai puteau aproviziona fără grele pierderi în răniți și morți. Phraates, de partea lui, știind că orice sunt părți capabili să suporte mai ușor decât suferințele iernatului în tabere, se temea să nu dezerteze dacă romanii se îndârjesc să nu plece. După echinocliul de toamnă începea deja să se lase bruma. Atunci Phraates recurse la o stratagemă. Ofițerii părți începură să-i atace mai moale pe romani când aceștia mergeau să se aprovizioneze și, în general, de câte ori avea loc vreo ciocnire, le permiteau să ia câte ceva și elogiau vitejia lor, spunându-le că sunt niște luptători neîntrecuți și pe bună dreptate admirați de regele lor. După aceea începură să vină mai aproape : își lăsau caii să pască liniștiți și ei aruncau vorbe aspre la adresa lui Antoniu, acuzându-l că, deși Phraates ar fi de acord să încheie pacea, ca să cruțe viața atâtor oameni și încă ce oameni, Antoniu nu-i oferă nici un prilej, ci se încăpățânează să aștepte pe acei dușmani crânceni și uriași care

sunt foametea și iarna și de care nici părții, și să vrea, n-ar mai putea să-i scape. Mulți aduceau vorbele de felul acesta la cunoștința lui Antoniu, care, deși îmblânzit în fața bunelor perspective, totuși, n-a deschis tratativele cu partul înainte de a afla de la acei barbari bine intenționați dacă vorbele lor au asentimentul regelui. După ce l-au asigurat că așa este și l-au îndemnat călduros să nu aibă nici un fel de temeri și de suspiciuni, Antoniu trimise pe câțiva dintre prietenii lui să ceară restituirea steagurilor și a prizonierilor⁹⁵, ca să nu aibă aerul că nu vrea nimic altceva decât să scape teafăr de acolo. Partul îi răspunse că de restituire nici nu poate fi vorba, dar îl asigură că, dacă pleacă imediat, îl va lăsa să plece netulburat și în siguranță, iar Antoniu, după câteva zile de pregătiri, ridică tabăra și plecă. Deși avea, ca nimeni altul în vremea aceea, talentul de a convinge mulțimile și de a câștiga pe soldați prin puterea cuvântului său, de data aceasta, rușinat și abătut, renunță să-și mai încurajeze trupele și îl delegă să facă aceasta pe Domitius Ahenobarbus⁹⁶. Au fost unii care s-au simțit jigniți, ca de un act de dispreț, cei mai mulți însă, înțelegând cauza acestei tăceri, au fost adânc

⁹⁵ Steagurile și prizonierii luați de părți când l-au înfrânt pe Crassus la Carrhae în 53, deci cu 17 ani în urmă. Campania lui Antoniu a avut loc în 36 î.Cr.

⁹⁶ *Cn. Domitius Ahenobarbus* (fiul aceluși Domitius Ahenobarbus care a comandat aripa stângă a armatei lui Pompei la Pharsalos, unde a și murit) a fost întâi partizan al lui Pompei și mai târziu, al lui Brutus, pe care l-a însoțit în Macedonia (vara 44); în 41 a distrus la Brundisium flota lui Octavian; apoi a devenit partizan și ofițer superior al lui Antoniu, pe care în martie 32 încearcă să-l rupă de Cleopatra, apoi îl trădează, trecând de partea lui Octavian. A murit curând după Actium (31 î.Cr.).

mișcați și s-au simțit obligați să ofere drept compensație generalului lor și mai mult respect și supunere.

41 · Antoniu tocmai se pregătea să se angajeze pe drumul pe care venise, de-a lungul unui șes fără păduri, când un mard, un om care avea o bogată experiență a obiceiurilor parte și care se dovedise, cu prilejul luptei pentru mașini, devotat romanilor, veni la el și îl sfătui să se retragă luînd-o la dreapta spre munți, ca să nu expună, pe drumuri goale și deschise, o armată de legionari greu înarmați, atacurilor și săgeților unei cavalerii atât de mari pentru că, îl informă mardul, Phrates îi acordase cu viclenie condiții atât de ușoare, doar ca să-l vadă ridicând asediul ; apoi mardul se offeri să le fie călăuză pe un drum mai scurt și mai bogat în provizii. Antonius, după ce îl ascultă, stătu să chibzuiască : nu voia să dea părților impresia că nu are încredere în ei după pacea încheiată, pe de altă parte însă aprecia scurttimea drumului și posibilitatea de a se aproviziona din sate populate. Astfel că îi ceru mardului o garanție, iar acesta spuse că se pune legat la dispoziția lor până când va scoate armata în Armenia. Îl legară, apoi îi conduse timp de două zile fără nici un incident. În a treia zi de marș, Antoniu începu să nu mai țină deloc seama de primejdia unui atac al părților și să înainteze din pricina aceasta fără precauțiuni ; mardul însă, observând că zăgazul unui rău este de curînd rupt și că apele năpădesc drumul pe care erau obligați să meargă, înțelese că este opera părților, care le barau astfel drumul pentru a le îngreuna și întârzia înaintarea și îi atrase atenția lui Antoniu, sfătuindu-l să ia măsuri, pentru că dușmanii sunt aproape. Și abia dispuse Antoniu le-

giunile în formație de luptă, lăsând între ele intervale de atac pentru sulitași și prăstieri, că pații se și arătară : înaintau ocolindu-i, cu vādita intenție de a-i învălui și de a-i dezorganiza pe romani atacând simultan din toate direcțiile. Îi atacă însă infanteria ușoară a lui Antoniu, lansând o ploaie de săgeți. Plumbii praștiilor și sulitele azvârlite le provocară tot atâtea pierderi și pații se retraseră. Apoi șarjară din nou, până când călăreții gali, în formație strânsă, îl izbiră și-i împrăstiară, astfel că în ziua aceea n-au mai dat nici un semn de viață.

42 Acest atac îi arată lui Antoniu ce are de făcut, întări masiv cu sulitași și prăstieri nu numai ariergarda, ci și flancurile armatei și o dispuse în careu, iar călăreților le dădu dispoziții să respingă pe atacatori, dar după aceea să nu-i urmărească departe, astfel că pații, suferind în următoarele patru zile tot atâtea pierderi câte provocau, s-au mai domolit și au început să se gândească la plecare, dându-și drept motiv apropierea iernii. În a cincea zi, Flavius Gallus, un ofițer superior combativ și energic, se prezintă la Antoniu și îi ceru cea mai mare parte a infanteriei ușoare din ariergardă și un număr de călăreți din avangardă, promițând să repurteze un mare succes. Obținând ce dorise și atacat de dușmani, răspunse atacului nu ca până atunci, retrăgându-se și repliindu-se spre legiuni, ci rezistând pe loc și angajând cu excesivă temeritate lupta. Văzându-l rupt de coloană, ceilalți comandanți ai ariergardei au trimis după el să-l cheme, dar el n-a vrut să-i asculte. Se zice că quaestorul Titius, luând o parte din steaguri, s-a pornit înapoi, făcându-i lui Gallus reproșuri injurioase că duce la moarte atâtea luptători buni. Gallus îi răspunse pe același ton și ordonă trupelor sale să rămână pe

loc. Titius se retrase, iar Gallus, continuând să respingă pe cei din față, nu observă că un mare număr de părți îl înconjoară prin spate. Când se văzu atacat din toate direcțiile, trimise după ajutor. Atunci comandanții legiunilor, printre care și Catinidius, om cu mare trecere la Antoniu, făcură, așa se consideră, o mare greșală. Într-adevăr, deși ar fi fost necesar să atace în formație compactă, ei au trimis în ajutorul lui Gallus mici detașamente izolate, apoi, după înfrângerea acestora, succesiv altele, și puțin a lipsit să nu treacă, pe nesimțite, întreaga armată prin înfrângere și derută, dacă n-ar fi venit prompt în ajutorul lor Antoniu însuși cu infanteria grea din avangardă și dacă n-ar fi aruncat prompt asupra inamicului, printre fugari, legiunea a treia, punând capăt urmăririi.

43 Au murit nu mai puțin de 3000 de oameni și au fost transportați în corturi 5000 de răniți; între aceștia din urmă era și Gallus, străpuns de patru săgeți dușmane; nu și-a mai revenit de pe urma acestor răni. Antoniu, îndurerat, cu lacrimi în ochi, se plimba printre răniți, îi cerceta, le dădea curaj. Iar răniții, cu chipuri radioase, îi luau mâna dreaptă și îl rugau să plece, să se îngrijească, să nu se necăjească din pricina lor, îl numeau *imperator*⁹⁷ și îl încredințau că, dacă este el sănătos se vor vindeca și ei. De altfel, în general, toată lumea e de acord că în epoca aceea nici un alt imperator n-a fost în fruntea unei armate mai strălucite, alcătuită din luptători mai viguroși, mai dârji și mai în floarea vârstei; respectul față de genera-

⁹⁷ General șef, comandant suprem. Era titlul cu care armatele glorioase aclamau pe comandanții care le duseseră la izbândă.

lul lor, supunerea lor afectuoasă, faptul că toți, fără deosebire, oameni iluștri sau obscuri, comandanți, simpli soldați, preferau securității și salvării lor personale stima și favoarea lui Antoniu, toate acestea îi făceau să nu fie cu nimic mai prejos de vechii romani. Lucrul avea, cum am spus și înainte, mai multe pricini: originea distinsă a lui Antoniu, puterea cuvântului său, simplitatea, generozitatea lui spontană și coplesitoare, familiaritatea glumelor și conversației sale. În împrejurarea de atunci a fost așa de apropiat de suferințele și durerile bolnavilor și răniților și atât de prevenitor și de generos cu dorințele lor, încât i-a făcut mai dornici să-l asculte decât erau cei sănătoși.

44 Cât despre dușmani, care erau până atunci obosiți, gata să renunțe, victoria aceasta i-a înviorat în așa măsură și i-a umplut de atâta dispreț față de romani, încât au înnoptat în imediata vecinătate a taberei romane, așteptându-se dintr-o clipă în alta să poată prăda corturile părăsite și avutul fugarilor. Iar în zori se adunară acolo mult mai mulți decât până atunci, din cât se spune nu mai puțin de 40 000 de călăreți, printre care regele trimisese, ca la o victorie absolut certă, chiar garda lui personală. Phraates, el însuși, nu luase parte la nici o luptă. Antoniu, vrând să vorbească soldaților, ceru o manta cenușie, ca să-i înduioșeze și mai mult. Dar prietenii lui se opuseră și atunci Antoniu își rosti cuvântarea înfățișându-se armatei în mantia lui purpurie de general: lăudă pe cei care avuseseră succese, muștră pe fugari. Cei dintâi îl rugară să aibă încredere în victorie, ceilalți își cerură iertare și îl rugară să facă cu ei ce-o vrea, să-i decimeze, să-i pedepsească în orice alt fel, numai să

nu mai fie supărat pe ei și trist. Atunci Antoniu, cu mâinile înălțate spre cer, se rugă zeilor ca, dacă va fi să vină pedeapsa pentru norocul lui de până atunci, s-o îndrepte doar asupra sa, iar armatei să-i dea salvare și izbândă.

45 A doua zi, cu flancurile întărite, pleacă mai departe. Partii, când i-au atacat, n-au știut ce să mai creadă. Crezuseră că dau năvală la jaf și pradă, nu la luptă și, văzând că sunt întâmpinați cu un potop de săgeți și că romanii rezistă cu vigoarea și elanul unor trupe proaspete, își pierdura iarăși curajul. Apoi însă, când romanii au început să coboare coasta povârnită a unor dealuri, retrăgându-se cu încetineală, partii i-au atacat din nou și i-au împroșcat cu săgeți. Atunci legionarii, înarmați cu scuturi lungi, se întoarseră să le facă față și, după ce încadrară infanteria ușoară între ei, puseră un genunchi în pământ și scutul în față; cei din spatele lor îi acoperiră cu scuturile și pe aceștia alții, și așa rând după rând. Formația aceasta, care seamănă cu un acoperiș, este foarte spectaculoasă și oferă, dintre toate, cea mai bună protecție împotriva săgeților, care ricoșează pe scuturi. Dar partii, crezând că gestul romanilor de a îngenunchea este un semn de descurajare și de oboseală, lăsară arcurile și, luând sulitele, năvăliră asupra lor. Romanii însă, izbucnind toți în strigăte, zvâcniră în picioare și începură să izbească cu sulitele, omorând pe cei din primul rând și punându-i pe fugă pe toți ceilalți. Situația se repetă și în zilele următoare, astfel că romanii parcurseră drum puțin. Începu foametea: armata nu-și putea procura decât puține provizii, cu luptă, și, pe de altă parte, nu prea aveau rășnițe să macine grâul. Le abandonaseră pe cele mai multe, pentru că o parte dintre

animalele de povară muriseră, iar cele rămase transportau bolnavii și răniții. Se spune că banita atică de grâu ajunsese la prețul de 50 de drahme, iar pâinea de orz se vindea pe greutatea ei în argint. Recurseră la legume și la rădăcini, dar găsiră prea puține din cele știute și, siliți să mănince pe încercate, începură cu o iarbă necunoscută care provoca întâi nebunia, apoi moartea. Cel care mânca din iarba aceasta nu-și mai amintea și nu mai înțelegea nimic, absorbit de un singur lucru : să miște din loc și să rostogolească orice piatră îi ieșea în cale, cu aerul grav al cuiva care îndeplinește o acțiune importantă. Era plină câmpia de soldați aplecați care săpau să scoată pietre din pământ sau le mutau de ici-colo. Până la urmă vărsau fiere și mureau, căci unicul antidot, vinul, lipsea. Mureau ca muștele, iar parții nu-și slăbeau atacurile. Se povestește că în perioada aceasta Antoniu își spunea adesea cu glas tare : „Voi cei zece mii !...“, mișându-se cum s-a putut salva armata lui Xenofon, care a avut de străbătut de la Babilon o distanță și mai mare și de rezistat unor dușmani de-atâtea ori mai numeroși.

46 Parții, incapabili să forțeze sau să rupă frontul roman și deja înfrânți și puși pe fugă în numeroase rânduri, au început iarăși să se poarte pașnic cu cei care plecau după grâu sau după furaje ; arătându-și arcurile, să vadă romanii că au coarda destinsă, le spuneau că au intenția să ia drumul înapoi, fără ostilități și că pe romani îi va mai urmări cale de o zi-două doar un detașament de mezi, fără să le mai facă supărări, mărginindu-se să apere satele mai îndepărtate. Parții însoțeau aceste vorbe de atâtea urări de rămas bun și de prietenie, încât romanii începură să prindă

iarăși curaj, iar Antoniu, informat, se gândea să coboare în câmpie, pentru că aflase că drumul spre munți este lipsit de apă. Tocmai voia să facă așa, când sosi în tabără un om venit de la dușman, Mithradates, vărul celui Monaises care fusese oaspetele lui Antoniu și care primise în dar de la el trei cetăți, și ceru să fie pus în legătură cu un vorbitor al limbii parte sau siriene. Fu chemat un prieten al lui Antoniu, Alexandru din Antiohia, pe care Mithradates, după ce îl informă cine este și că vine în numele recunoștinței lui Monaises, îl întreabă dacă vede în față un șir de culmi înalte. „Le văd“; „La poalele lor stau părții la pândă cu toată armata. De la culmile acelea începe marele șes și în direcția aceea așteaptă ei să vă îndreptați după ce, înșelați de ei, veți părăsi drumul prin munți. E drept că pe aici nu este apă și e obositor de mers, dar cu asta sunteți învățați, să știe însă bine Antoniu că dacă va merge într-acolo, îl așteaptă soarta lui Crassus“.

47 După aceste vorbe, Mithradates plecă. Antoniu, aflând, fu adânc tulburat și își convocă prietenii și pe mardul care le servea de călăuză. Acesta din urmă spuse că nici el nu gândește altfel decât Mithradates, explicându-le că, chiar fără a ține seama de pericolul dușman, știa prea bine că șesul e fără drumuri bătute și că e grav să te rătăcești în el, lipsit de repere cum este și că, în schimb, drumul prin munți nu are alt dezavantaj decât o zi de marș fără apă. Convins de aceste argumente, Antoniu își schimbă hotărârea și porni mai departe prin munți, chiar în noaptea aceea, dând ordin soldaților să ia apă cu ei. Cei mai mulți nu aveau însă vase și de aceea cărau apa în coifuri sau în burdufuri improvizate. Informați că romanii

au pornit deja, părții, contrar obiceiului, au început să-i urmărească încă de cu noapte, iar la răsăritul soarelui au și atacat ariergarda. Legionarii erau sfârșiți de nesomn și de oboseală : străbătuseră în cursul nopții 240 de stadii. Atacul acesta neașteptat de rapid al dușmanilor îi demoraliză, iar lupta le făcea și mai intensă setea : erau siliți să înainteze apărându-se. Cei care mergeau în fruntea coloanei dădură peste un râu cu ape reci și limpezi. Erau sărate însă și otrăvitoare. Băute, provocau imediat vii suferințe : crampe, sete și mai arzătoare. Mardul îi prevenise, dar asta nu-i împiedica câtuși de puțin să bea, dând la o parte cu forța pe oricine încerca să-i oprească. Antoniu umbla printre ei și îi ruga să se mai stăpânească încă puțin, pentru că nu departe de acolo e un alt râu, cu ape bune de băut și, pe lângă asta, de aici încolo drumul e abrupt, impracticabil pentru călăreți, încât dușmanii se vor întoarce din drum până la unul. Totodată, trimise ordin celor angajați în luptă să se retragă și dădu semnalul de așezare a taberei, pentru ca soldații să aibă parte măcar de umbră.

48 După ce au instalat corturile și părții s-au retras imediat, cum le era obiceiul, a sosit iarăși Mithradates, care îi spuse lui Alexandru, venit în întâmpinarea lui, că îl sfătuiește pe Antoniu să dea armatei doar un scurt răgaz, apoi să ridice tabăra și să se grăbească spre râu, pentru că părții nu vor trece dincolo de el, dar până acolo îi vor urmări. Alexandru îi raportă lui Antoniu spusele părului și îi aduse acestuia din urmă din partea lui Antoniu o mulțime de cupe și de pahare ; Mithradates luă dintre ele atâtea câte putea ascunde sub haine, dădu pintenii calului și dispăru.

Era încă zi când ridicară tabăra și plecară. Dușmanii nu i-au atacat, dar romanii și-au făcut cu mâna lor din noaptea aceea noaptea cea mai rea și mai plină de spaime a întregii campanii. Soldații s-au apucat să omoare și să jefuiască pe cei care aveau argint și aur și să prade până și carele de transport ale armatei. Până la urmă au pus mâna chiar pe bagajele lui Antoniu și și-au împărțit între ei, sfărâmându-le, vase și mese de preț. În întreaga armată se iscă o zarvă și o învălmășeală cumplită (își închipuiau că au căzut asupra lor dușmanii și că sunt în plină derută și dezorganizare). Antoniu chemă un soldat din gardă, pe Rhamnos, libert al său, și îl puse să jure că, imediat ce va primi ordin, îl va străpunge cu sabia și-i va tăia capul, ca să nu-l prindă viu dușmanii, nici mort să nu-l recunoască. Prietenii izbucniră în lacrimi, dar mardul îl îmbărbătă pe Antoniu, spunându-i că râul e aproape. Și într-adevăr, o adiere umedă și sporita răcoare a aerului îi făcea pe toți să respire mai ușor, iar ora confirma că străbătuseră această distanță: noaptea era pe sfârșite. Totodată îi sosi vestea că tumultul se datora propriei lor ticăloșii și lăcomii. În consecință, Antoniu, vrând să facă ordine în învălmășeala și dezorganizarea armatei, ordonă să se dea semnalul de așezare a taberei.

49 Mijeu deja zorile și armata era pe cale să se potolească și să reîntre oarecum în ordine, când asupra ariergărzii începură să cadă săgețile partilor. Infanteria ușoară primi semnalul de luptă, iar legionarii, protejându-se din nou unii pe alții, cum am mai arătat, rezistară atacului cu săgeți, pentru că, de apropiat, părți nu îndrăzneau să se apropie. Pe când se retrăgeau astfel, pas cu pas, celor din avangardă li se arătă râul. Antoniu, dis-

punând cavaleria pe mal, cu fața la dușman, își trecu întâi dincolo bolnavii. Acum însă chiar și combatanții puteau să bea în tihnă și fără frică, pentru că parții, cum zăriră râul, destinseră corzile arcurilor și începură să strige romanilor că pot trece fără teamă și să ridice în slavă vitejia lor. Au trecut deci nesupărați, și-au venit puțin în fire și apoi au pornit iarăși la drum, dar fără să se încreadă prea mult în parți. În a șasea zi după ultima luptă au sosit la Araxes, fluviul care desparte Media de Armenia. Se arăta greu de trecut, adânc și năvalnic. Iar prin armată se răspândi zvonul că dușmanii stau la pândă prin preajmă, gata să-i atace când vor încerca să traverseze. Dar au trecut fluviul în deplină liniște și, o dată trecuți, s-au găsit în Armenia. Și au ingenuncheat, sărutând pământul, au plâns și s-au îmbrățișat de bucurie, parcă vedeau pământul acela abia sosiți din largurile mării. Dar apoi, cum înaintau printr-o țară fertilă și mâncau de toate fără nici o reținere, după grelele lipsuri de până atunci, au căzut pradă hidropiziei și colicilor.

50 Acolo și-a făcut Antoniu recensământul armatei, și a văzut că pieriseră 20 000 de pedestrași și 4 000 de călăreți, nu toți de mâna dușmanilor, ci mai bine de jumătate de boală. Merseseră în total, de la Phraata, 27 de zile, biruiseră pe parți în 18 lupte, dar victoriile acestea nu aveau nici eficacitate, nici trăinicie, pentru că scurtele lor urmări rămâneau fără rezultat. Și mai ales în aceasta se făcea evident faptul că regele Armeniei, Artavasdes, era cel care îl împiedicase pe Antoniu să ducă la bun sfârșit campania. Într-adevăr, dacă ar fi participat la ea și cei 16 000 de călăreți pe care îi adusese Artavasdes din Media, echipați la fel ca

parții și obișnuiți să lupte cu ei, atunci, după ce romanii ar fi provocat deruta dușmanului, acești călăreți ar fi putut pune mâna pe fugari și parții n-ar mai fi fost în stare să se refacă după înfrângeri și să revină iarăși și iarăși la atac. Toți soldații lui Antoniu, furioși, îl îndemneau să-l pedepsească pe armean. Antoniu însă, cântărind bine lucrurile, nici nu-i reproșă trădarea, nici nu-l lipsi de obișnuitele semne de prietenie și de deferență, pentru că armata de care dispunea acum era slăbită și împuținată. Mai târziu totuși, când s-a reîntors în Armenia, l-a ademenit pe Artavasdes cu o mulțime de promisiuni să vină la el, a pus mâna pe el și l-a dus prizonier la Alexandria, unde și-a sărbătorit triumful. Lucrul acesta i-a supărat amar, nu pe romani, pentru că, ziceau ei, Antoniu, de dragul Cleopatrei, onorează pe egipteni cu tradițiile nobile și sacre ale patriei sale. Dar acestea sunt evenimente care s-au petrecut mai târziu.

51 Iar atunci, zorindu-și armata pe vremea grea de iarnă, sub neconținute ninsori, Antoniu a pierdut pe drum încă 8000 de oameni. Iar el, cu o mică gardă, coborî la mare, într-un loc situat între Berytos⁹⁸ și Sidon, i se spune Satul Alb, și rămase acolo în așteptarea Cleopatrei. Dar ea întârzia și Antoniu, nebun de neliniște, începu s-o ia razna : se apucă de băut și se cufunda în beție, și n-avea răbdare să stea întins și să bea liniștit, ca ceilalți, ci într-una sărea că fript și se repezea să cerceteze marea, până ce într-o bună zi Cleopatra debarcă. Aducea soldaților îmbrăcăminte multă și bani. Sunt însă unii care susțin că hainele An-

⁹⁸ Azi Beirut, oraș în Fenicia (astăzi Liban), ca și Sidonul, port la Mediterana.

toniu le-a primit într-adevăr de la Cleopatra, dar, că banii i-a distribuit, spunând că sunt de la ea, din fondurile lui proprii.

52 Între timp, regele mezilor intră în conflict cu Phraates, partul, conflict provocat, se spune, de împărțirea prăzilor romane, dar care deșteptase în med bănuiala și teama că Phraates urmărește să-i ia tronul. De aceea trimise să-l cheme pe Antoniu, anunțându-l că armata sa va lupta alături de el. Plin de mari speranțe (vedea că aici nu e silit să ceară, ci i se oferă tocmai ceea ce îi lipsise ca să înfrângă pe parți : o cavalerie numeroasă și arcași), Antoniu începu să facă pregătiri pentru a se reîntoarce în Armenia, să facă joncțiunea cu medul pe Araxes și să pornească de acolo campania.

53 La Roma, Octavia își exprimă dorința să se ducă la Antoniu, iar Cezar se arată de acord, nu atât ca să-i facă ei plăcere, ci, după cum spun cei mai mulți, pentru ca, expunând-o ofenselor și indifferenței lui Antoniu, să aibă un excelent motiv de război. Când sosi la Atena, Octavia primi o scrisoare de la Antoniu prin care o invita să-l aștepte acolo și o informa despre campania asiatică. Octavia fu adânc mâhnită și înțelese că e vorba de un pretext ; cu toate acestea îi scrise să-l întrebe unde dorește să fie trimise lucrurile pe care i le adusese. Îi adusese îmbrăcăminte multă pentru soldați, multe animale de povară, bani și daruri pentru generalii și prietenii lui ; în plus, 2000 de soldați de elită, grupați în cohorte pretoriene, excelent înarmați. Niger, un prieten al lui Antoniu, trimis de Octavia, îi vorbi acestuia despre daruri, aducându-le mari și de altfel meritate elogii.

Cleopatra simți că Octavia o atacă strâns și îi fu teamă. Se gândea că dacă Octavia va ști să adauge la noblețea caracterului ei și la puterea lui Cezar, plăcerile și atențiile intimității, va deveni de neînfrânt și-l va supune pe Antoniu cu totul. Și atunci Cleopatra începu să simuleze o mare pasiune pentru Antoniu. Nu mânca mai deloc, ca să slăbească. Când intra el, privirile ei erau ca uluite de emoție, iar când pleca de la ea se arăta fără vlagă, abătută. Făcea în așa fel încât Antoniu s-o surprindă adesea plângând și atunci își ștergea lacrimile pe furiș, ca și când ar fi vrut să se ascundă de el. Toate astea se petreceau în preajma plecării lui Antoniu din Siria la regele med. Iar lingușitorii, arătându-se îngrijorați pentru ea, îl certau pe Antoniu, spunându-i că este dur și insensibil și că distruge o femeie care trăiește numai prin el și pentru el; căci Octavia îi este atașată doar datorită fratelui ei, din interese politice, și de altfel se bucură de numele de soție, în timp ce Cleopatra, regina atâtor popoare, nu-și poate zice decât iubita lui, dar nu se ferește de numele acesta și nici nu-l disprețuiește ca nevrednic de ea câtă vreme îl poate vedea pe Antoniu și trăi alături de el; dacă îl pierde însă, nu va supraviețui. Până la urmă i-au măcinat și i-au efeminat în așa măsură voința, încât, de teamă că se sinucide Cleopatra, acceptă să se înapoieze la Alexandria, amânând pe med pentru vară, deși se auzea că părții sunt frământați de lupte interne. Totuși se repezi până în Media, îl câștigă din nou de partea lui pe rege, logodi pe un fiu al său, avut de la Cleopatra, cu una din fetele regelui med, copilă încă, apoi se înapoie, cu atenția deja îndreptată spre războiul civil.

54 Cezar, considerând că Octavia fusese grav jignită, o pofti, când se întoarse de la Atena, să se

mute în casa ei proprie. Ea însă declară că nu părăsește casa bărbatului ei și îl rugă pe Cezar, dacă n-a hotărât să declare război lui Antoniu din alte motive, să nu țină seamă de situația ei, pentru că nu e frumos să se spună că, dintre cei doi stăpâni ai lumii, unul a aruncat pe romani în război de dragul unei femei, iar celălalt din gelozie. După ce își exprimă hotărârea, Octavia o confirmă prin faptele ei : continuă să locuiască în casa lui Antoniu ca și când ar fi fost și el acolo și să se ocupe, cu noblețe și măreție de suflet, nu numai de copiii ei, ci și de ai Fulviei ; iar pe prietenii lui Antoniu, trimiși de el în vederea obținerii unei magistraturi sau cu alte interese, îi primea cum se cuvine în casa ei și îi ajuta să obțină de la Cezar ceea ce doreau. Și astfel, fără voia ei, îl cobora pe Antoniu în ochii oamenilor, care îl detestau pentru că se purta atât de urât cu o astfel de femeie. De altfel era detestat și pentru distribuția de teritorii pe care o făcuse copiilor săi din Alexandria, în cursul unei ceremonii considerată teatrală, arogantă și antiromană. Umpluse Gimnaziul de oameni și, pe o estradă de argint, așezase două tronuri de aur, unul pentru el, celălalt pentru Cleopatra, și altele mai joase pentru copiii lor ; de acolo o proclamă întâi pe Cleopatra regină a Egiptului, a Ciprului, a Libiei și a Coele-Siriei, asociindu-i la tron pe Cezarion, considerat ca fiu al întâiului Cezar, care, plecând, ar fi lăsat-o pe Cleopatra însărcinată ; apoi dădu fiilor lui și ai Cleopatrei titlul de regi ai regilor⁹⁹, dând lui Alexandru Armenia, Media și regatul părților, după ce va fi fost supus, iar lui Ptolemeu, Fenicia, Siria și Cilicia. De asemenea, prezintă poporului pe fiii săi : pe Alexandru în veșmânt med, cu tiară și turban vertical, iar pe

⁹⁹ Titulatura regilor perși și părți.

Ptolemeu gătit cu sandale, hlamidă și causie¹⁰⁰ cu diademă. Acesta era costumul regilor care îi succedaseră lui Alexandru cel Mare, iar celălalt, al regiilor mezi și armeni. După ce copiii au adus părinților lor salutul protocolar, unul a fost înconjurat de o gardă armeană, celălalt de una macedoneană. Iar Cleopatra, și cu această ocazie, și mai târziu, când apărea în fața poporului, purta haina sacră a Isidei¹⁰¹ și titlul de Noua Isis.

55 Iar Cezar aducea toate acestea la cunoștința Senatului și lua adesea cuvântul împotriva lui Antoniu în fața poporului, incitând astfel pe toată lumea împotriva lui. Antoniu, la rândul său, riposta trimițând scrisori pline de reproșuri. Îi reproșa lui Cezar, în special, întâi, că după ce luase de la Pompei¹⁰² Sicilia nu-i dăduse și lui o parte din insulă; al doilea, că împrumutase de la el corăbii în vederea războiului și nu le restituise; al treilea, că îl alungase de la conducere pe asociatul lor, Lepidus, privându-l de toate privilegiile și făcându-se stăpân pe armata, teritoriile și veniturile care reveneau acestuia; în sfârșit, că împărțise aproape toată Italia în loturi pentru proprii lui soldați, nelăsând nimic pentru soldații săi. Iar Cezar se apăra de aceste acuzații spunând că îl destituise pe Lepidus pentru că întrecuse măsura, că este gata să împartă cu An-

¹⁰⁰ Bonetă de fetru purtată de macedoneni. Succesorii lui Alexandru cel Mare poartă causia ca semn al puterii. Regele purta o causie.

¹⁰¹ Zeiță egipteană, soția și sora lui Osiris. Era zeița medicinei, a căsătoriei, a culturii grâului etc. Haina sacră a Isidei era o mantie viu și bogat colorată.

¹⁰² Sextus Pompeius, căruia Octavian i-a luat Sicilia în 36 î.c.

toniu teritoriile pe care le dobândise prin luptă, dacă și Antoniu va împărți Armenia cu el ; cât despre soldații acestuia, ei nu au drept la Italia, doar au pentru ei Media și Parția, pe care le adăugaseră la posesiunile romane, luptând glorios împreună cu imperatorul lor.

56 Antoniu auzi aceste lucruri pe când se găsea în Armenia. Dădu imediat ordin lui Canidius să coboare la mare cu 16 legiuni, iar el, întovărașit de Cleopatra, sosi în Efes. Acolo își concentrează întreaga flotă, 800 de corăbii inclusiv vasele de transport, dintre care Cleopatra îi pusese la dispoziție 200, împreună cu 20 000 de talanți și hrana întregii armate pe durata războiului. Antoniu, convins de Domitius¹⁰³ și alții cățiva, o rugă pe Cleopatra să treacă în Egipt și să aștepte acolo sfârșitul războiului. Dar ea, temându-se că Octavia va mijloci din nou pacea, îl convinge, cu bani mulți, pe Canidius să-i vorbească lui Antoniu despre ea și să-i demonstreze că nu e drept să îndepărteze de război pe o femeie care dăduse contribuții atât de mari și nici avantajos să descurajeze pe egiptenii care constituiau o mare parte a forțelor lui navale ; și că de altfel nu vede cine dintre regii participanți la campanie ar întrece în inteligență pe Cleopatra, care guvernase multă vreme singură un atât de mare regat și care trăise multă vreme în preajma lui și învățase de la el cum să reacționeze în situații importante. Și a învins Canidius (doar era scris ca întreaga putere să-i revină lui Cezar). După ce s-au concentrat toate trupele, s-au îndreptat spre Samos, unde s-au așternut pe petreceri. Pentru că Antoniu, după cum dispusese ca toți regii și dinastii și te-

¹⁰³ Ahenobarbus.

trarii și toate popoarele și cetățile dintre Siria și Meotida, dintre Armenia și Iliria să trimită sau să aducă în vederea războiului contingentele lor, tot așa silise pe toți artiștii lui Dionysos să-l întâmpine la Samos. Astfel că în timp ce în jur aproape întreaga lume vuia de bocete și tânguiri, o singură insulă, la mijloc, a răsunat zile în șir de muzica flautelor și a harpelor : în teatrele înțesate întrecerea trupelor de artiști era în toi. Fiecare cetate trimisese, drept contribuție la sacrificii, câte un bou, iar regii rivalizau între ei în ospete și daruri. Încât se răspândise o vorbă : se întreba lumea ce vor mai face la serbările de biruință oamenii aceștia care sărbătoreau atât de fastuos pregătirile de război.

57 Când ajunse la capătul acestei festivități, Antoniu fixă artiștilor lui Dionysos drept reședință Priene, iar el trecu marea la Atena, unde se dedică iarăși amuzamentelor și teatrelor. Cleopatra, geloasă pe onorurile acordate de Cetate Octaviei (căci atenienilor le era foarte dragă Octavia), caută să le obțină și ea făcând poporului daruri generoase. Iar atenienii îi votară onoruri și îi trimiseră acasă o delegație care să-i înmâneze decretul, delegație din care făcea parte și Antoniu, în calitate de cetățean atenian. Alcătuiise un discurs în cinstea ei și îl rosti în numele Cetății.

Antoniu trimise la Roma emisari care s-o scoată pe Octavia din casa lui. Se spune că a luat cu ea pe toți copiii lui Antoniu (în afară de fiul cel mare al Fulviei, care era la tatăl său) și a plecat plângând, adânc mâhnită la gândul că ar putea fi și ea socotită una dintre cauzele războiului. Dar romanii n-o deplângeau atât pe ea, cât pe Antoniu și mai ales cei care o văzuseră pe Cleopatra și știau că Octavia era tot atât de frumoasă și de tânără ca ea.

58 Cezar, auzind de iuteala și de amplexarea pregătirilor lui Antoniu, se temu să nu fie constrâns să dea lupta decisivă chiar în vara aceea. Într-adevăr, îi mai lipseau încă multe, iar populația era necăjită din cauza impozitelor pe care le plătea. Toată lumea, obligată să dea a patra parte din profituri, în afară de liberti, care aveau de dat a opta parte din întreaga avere, protesta împotriva măsurilor sale, și în întreaga Italie avură loc tulburări din pricina acestor impuneri. Și de aceea se consideră că una dintre cele mai mari erori ale lui Antoniu a fost amânarea războiului, pentru că în felul acesta i-a dat timp lui Cezar să se pregătească și să potolească tulburările. Într-adevăr, cât a durat strângerea impozitelor au fost furioși, dar după ce impozitele au fost percepute și dăduseră ce aveau de dat, s-au potolit. Titius ¹⁰⁴ și Plancus, doi consulari prieteni cu Antoniu, jigniți de tratamentul injurios al Cleopatrei (pentru că se opuseseră energic la participarea ei la campanie) au fugit la Cezar și i-au divulgat acestuia conținutul testamentului lui Antoniu, al cărui text îl cunoșteau. Testamentul era depus la fecioarele Vestale. Când a trimis Cezar să-l ceară, n-au vrut să i-l dea, ci l-au poftit, dacă dorește, să vină să-l ia el personal. A venit așadar și l-a luat. A parcurs întâi singur întregul text, marcând câteva pasaje mai compromițătoare, apoi a convocat Senatul și l-a citit acolo. Dar cei mai mulți senatori n-au văzut lucrul cu ochi buni, pentru că

¹⁰⁴ *Marcus Titius* nu era consular la data aceea (32 î.cr.); fusese luat prizonier de piratul Menas în războiul cu Sextus Pompeius; apoi, partizan al lui Antoniu, avu gradul de *quaestor* în campania din 36 împotriva partilor; în 35 îl învinge și îl ucide pe Sextus Pompeius. A ajuns consul, abia în 31. La Actium a luptat împotriva lui Antoniu.

li se părea nefiresc și abuziv ca cineva încă în viață să fie tras la răspundere pentru lucruri pe care le voia împlinite abia după moartea sa. Cezar insistă mai ales asupra articolului din testament privitor la înmormântare. Antoniu dispunea ca trupul său, chiar dacă va fi să moară la Roma, după ce va fi dus cu alai în For, să fie trimis la Alexandria, Cleopatrei. Iar Calvisius, un prieten intim al lui Cezar, adăugă la învinuirile aduse lui Antoniu în privința Cleopatrei și pe aceasta : că i-a dăruit biblioteca din Pergam, în care se găseau 200 000 de volume ; că la un banchet, în prezența multor persoane, s-a ridicat și i-a făcut Cleopatrei semn cu piciorul, în baza unei înțelegeri prealabile dintre ei ; că a tolerat ca, în prezența lui, efesienii s-o salute pe Cleopatra cu titlul de „stăpână“ ; că adesea, în timp ce se găsea la tribună, judecând tetrarhi și regi, primea de la ea, și le citea, bilețele de dragoste, scrise pe tablete de onix sau de cristal ; că o dată, în timp ce pleda Furnius, un roman cu o reputație strălucită și excelent orator, iar Cleopatra a trecut, purtată de lectică, prin agora, Antoniu, cum a văzut-o, a sărit și, părăsind procesul, nu s-a mai dezlipit de lectica ei până n-a condus-o acasă.

59 Se pare însă că aproape toate acestea erau minciuni ale lui Calvisius. Prietenii lui Antoniu cutreierau Roma, implorând pe cetățeni să nu le dea crezare, iar pe unul dintre acești prieteni, Geminus, l-au trimis la Antoniu să-l roage să nu se lase, printr-un decret al Senatului, înlăturat de la conducere și declarat dușman al romanilor. Geminus trecu în Grecia. Acolo, Cleopatra îl suspectă că acționează în interesul Octaviei, și Geminus se văzu, la ospete, mereu luat în râs și așezat pe la

coada mesei. Aștepta cu răbdare prilejul de a vorbi cu Antoniu. Fu însă poftit să spună chiar la masă de ce venise, iar el răspunse că despre alte lucruri ori să stea de vorbă treji ; una însă știe bine, de-ar fi treaz sau beat, și anume că ar fi bine în toate privințele să plece Cleopatra în Egipt. Antoniu se înfurie, dar Cleopatra spuse : „Bine-ai făcut, Geminius, că ai mărturisit adevărul, fără să te punem la tortură.“ Geminius a mai stat câteva zile, apoi a fugit la Roma. De altfel lingușitorii Cleopatrei, scoțându-i din răbdări cu obrăznicia lor de bețivi și cu măscările lor grosolane, i-au gonit și pe mulți alți prieteni ai lui Antoniu. Între aceștia erau Marcus Silanus¹⁰⁵ și istoricul Dellius. Acesta din urmă a avut chiar să se teamă că îl va otrăvi Cleopatra. Îl prevenise medicul Glaucos. Dellius o supăraseră pe Cleopatra în timpul unei mese, când spusese că lor li se toarnă în cupe vin oțet, în timp ce la Roma Sarmentus bea Falern. Sarmentus era un sclav tânăr, favorit al lui Cezar, adică ceea ce romanii numesc *delicia*.

60 După ce Cezar s-a pregătit cât era necesar, el a obținut decretarea războiului împotriva Cleopatrei și destituirea lui Antoniu din calitatea pe care o avea în stat și pe care o cedase unei femei. La acestea Cezar adăugase că Antoniu a devenit, sub acțiunea elixirelor, iresponsabil și că ei

¹⁰⁵ Marcus Iunius Silanus a trecut, după Mutina, asasinarea lui Cezar, de partea lui Lepidus, în Galia Narbonensis ; totuși, în 43, la Mutina, a luptat de partea lui Octavian și a Senatului, apoi a devenit partizan al lui Antoniu și al triumviratului ; pentru scurt timp însă, pentru că, certat cu triumvirii, trece de partea lui Sextus Pompeius ; totuși îl găsim în 34—32 *quaestor* al lui Antoniu în Grecia.

sunt de fapt în război cu eunucul Mardion, cu Pothēnos, cu Eiras, sclava care o piaptână pe Cleopatra, și cu Charmion, pe mâinile cărora au încăput interesele supreme ale conducerii.

În preajma începerii războiului se spune că s-au arătat următoarele semne : s-a crăpat pământul și a înghițit Pisaurum, colonie întemeiată de Antoniu pe țărmul Adriaticei ; la Alba, o statuie de marmură a lui Antoniu a început să asude și a asudat fără răgaz zile în șir, deși o ștergeau mereu ; la Patras, în timp ce Antoniu se găsea acolo, trăsnetul a dat foc Heracleionului ; iar la Atena, imaginea din Gigantomahie a lui Dionysos a fost smulsă de vânt și aruncată în teatru (cum am mai spus, Antoniu îl revendica pe Heracles ca străbun și pe Dionysos ca ideal de viață și chiar i se spunea „noul Dionysos”) ; tot la Atena, aceeași furtună a răsturnat doar pe acelea dintre multe, statuile colosale ale lui Eumenes ¹⁰⁶ și Attalos pe care Antoniu își gravase numele ; iar pe „Antonias“, vasul amiral al Cleopatrei, s-a arătat un semn cumplit : niște rândunele au scos pui sub pupa corăbiei, apoi au venit altele peste ele, le-au alungat și le-au omorât puii.

61 Trupele pe care le concentrase Antoniu în vederea războiului numărau nu mai puțin de 500 de vase de război, între care multe cu 8 și 10 rânduri de vâsle, împodobite cu ostentație, ca pentru o mare sărbătoare ; 100 000 de soldați, 12 000

¹⁰⁶ Eumenes II, rege al Pergamului între anii 197—159 fiul lui Attalos I, protector al poezilor, literaților și artiștilor, întemeietorul multor cetăți, fondatorul unor biblioteci și muzee. A construit la Atena un celebru portic. Încă din timpul vieții a fost obiectul unui cult dinastic pe care el însuși l-a încurajat și organizat.

de călăreți. Dintre regii supuși, veniseră să participe personal la luptă : Bocchus al Libiei, Tarcondemos al Ciliciei de sus, Arhelau al Capadociei, Filadelf al Paflagoniei, Mithradates al Comagenei, Sadalas al Traciei ; trimiseseră doar trupe : din Pont, Polemon, Malchos din Arabia, Herodes iudeul, apoi Amyn'as, regele Licaoniei și al Galatiei ; venise să dea ajutor și un contingent trimis de regele mezilor.

Cezar avea 250 de corăbii de luptă, 80 000 de soldați și cam tot atâția călăreți cât și adversarii săi.

Antoniu era stăpânul teritoriului care se întindea de la Eufrat și Armenia până la Marea Ionică și Iliria, iar Cezar, al celui cuprins între Iliria, Oceanul de Apus și marea Etruriei și a Siciliei ; din Africa, teritoriul din fața Italiei, Galiei și Spaniei, până la Coloanele lui Hercule¹⁰⁷ era al lui Cezar, iar cel de la Cirene până la Etiopia, al lui Antoniu.

62 Contribuția Cleopatrei la război era de așa natură încât Antoniu hotărî, de dragul ei, deși era mult superior în forțe terestre, ca victoria să aparțină flotei, cu toate că vedea bine că, în criza de echipaje în care se găsea, căpitani de corăbii adună cu sila din mult încercata Grecia drumeți, cărăuși, secerători, copilandri și că nici așa nu reușesc să-și echipeze corăbiile, care navigau anevoios, cu echipaje incomplete. Cezar nu-și construisese corăbii care să sperie lumea cu înălțimea sau volumul lor, ci ușor manevrabile, rapide și cu grijă echipate. Flota lui era ancorată la Tarent și la Brundisium, de unde Cezar îi trimise vorbă lui Antoniu să nu mai piardă vreme, ci să vină o dată cu forțele sale ; el, Cezar, va pune la dispoziția flotei lui Antoniu, în liberă folosință, adăposturi și porturi și își va

¹⁰⁷ Azi Gibraltar.

retrage trupele terestre de pe litoral la o fugă de
cal distanță, până când Antoniu va debarca și va
așeza tabăra în deplină siguranță. La toate acestea
Antoniu răspundea și el cu mărinimie fanfaroană,
invitându-l pe Cezar la o luptă în doi, deși el, An-
toniu, era mai bătrân, iar dacă vrea să evite duelul,
atunci să vină cu armatele la Pharsalos și să dea
acolo lupta decisivă, ca odinioară Cezar și Pompei.

În timp ce Antoniu își ținea flota ancorată la Ac-
tium¹⁰⁸, acolo unde acum se înalță Nicopolis, Cezar
i-o luă înaintea: traversează Marea Ionică și Epirul și
ocupă localitatea numită Toryne¹⁰⁹. Văzând că An-
toniu și statul său major sunt speriați (infanteria
lor nu sosise încă), Cleopatra le spuse, glumind :
„Ei, și ce e așa groaznic în faptul că Cezar stă așe-
zat pe un polonic ?“

63 Când, în zori, corăbiile dușmane porniră
la atac, Antoniu, temându-se că navele lui vor fi
surprinse fără luptători, își înarmă vâslasii și îi
alinie pe punți, ca să-i vadă dușmanul, dădu ordin
ca pe ambele flancuri ale corăbiilor vâslele să fie
ridicate orizontal și, cu prorele spre inamic, așteptă
la gura golfului de la Actium, ca și când toată lu-
mea ar fi fost la posturi și gata de luptă. Cezar,
indus în eroare de această stratagemă, se retrase.
Antoniu avu și ideea de a tăia dușmanilor aprovi-
zionarea cu apă printr-un cerc de parapete inge-
nioase : apa din împrejurimi era puțină și sălcie.
Iar cu Domitius¹¹⁰ s-a purtat frumos, în ciuda Cleo-

¹⁰⁸ Actium era o localitate mărunță de pe promontoriul
cu același nume de la intrarea în golful Ambraciei, care
desparte Epirul de Acarnania.

¹⁰⁹ *Toryne* înseamnă, în greacă, „polonic“.

¹¹⁰ Ahenobarbus.

patrei. Domitius, deja cuprins de febră se urcase într-o barcă și trecuse la Cezar, dar Antoniu, deși foarte mâhnit, îi trimise totuși întregul bagaj, prietenii și sclavii. Domitius, probabil cuprins de remușcări în fața evidentei sale necredințe și trădări, muri curând după aceea. Au dezertat la Cezar și doi regi : Amyntas și Deiotaros.

Dar proasta stare, din toate punctele de vedere, a flotei, lipsa ei de strictul necesar, îl sili pe Antoniu să-și îndrepte iarăși atenția către trupele de uscat. Și Canidius, comandantul lor, văzând gravitatea situației, își schimbă părerea și îl sfătui pe Antoniu s-o trimită pe Cleopatra acasă și, retrăgându-se în Tracia sau Macedonia, să decidă războiul într-o bătălie terestră ; cu atât mai mult cu cât și regele geților, Dicoes, promisese că îi va sprijini cu multe trupe ; și nu e dezonorant, adăugă el, dacă vor părăsi marea în fața unui Cezar care dobândise experiență în războiul sicilian, ci ar fi grav ca Antoniu, atât de priceput în luptele terestre, să nu se folosească de forța și de pregătirea atâtor pedestrași, ci să-i distribuie pe corăbii, irosindu-le puterea. Totuși a biruit dorința Cleopatrei de a hotărî războiul într-o luptă navală. Ea nu avea în vedere care era soluția cea mai bună ca să învingă, ci din ce situație va scăpa mai ușor în cazul unui dezastru, gândindu-se încă de pe acum la salvarea ei personală și pregătindu-se pentru ea.

Între tabără și radă se întindeau două ziduri paralele între care Antoniu obișnuia să se plimbe crezându-se ferit de orice primejdie. Dar un sclav îl informă pe Cezar că Antoniu ar putea fi prins în timp ce cobora pe drumul dintre ziduri, spre țărm, iar Cezar plasă o ambuscadă. Săriră și se nă-

pustiră asupra lui, dar nu izbutiră să pună mâna decât pe cel care mergea înaintea lui, iar Antoniu scăpă în ultima clipă, luând-o la fugă.

64 După ce au hotărât să dea lupta pe mare, Antoniu a dat foc corăbiilor egiptene în afară de 60. Corăbiile cele mai bune și mai mari, de la trireme până la decireme, le-a echipat complet, imbarcând în ele 20 000 de legionari și 2000 de arcași. Se spune că atunci unul dintre pedestrași, un tribun care luptase sub comanda lui Antoniu în nenumărate bătălii și avea trupul acoperit de răni, i-a ieșit acestuia în cale și i-a spus, plângând : „Generale, de ce nu dai două parale pe rănilor astea și pe sabia asta și-ți pui nădejdea în niște lemne ticăloase ? Să lupte pe mare egiptenii și fenicienii, nouă însă dă-ne pământul, pe care ne-am deprins, rezistând, să murim sau să învingem.“ Antoniu nu zise nimic, ci făcându-i doar semn cu mâna și cu privirea să nu aibă nici o frică, trecu mai departe, dar se temea el însuși de ce avea să urmeze : dăduse ordin cărmacilor, care voiau să lase pânzele la țarm, să le ia cu ei, spunându-le că nici un dușman nu trebuie să scape cu fuga.

65 Dar în ziua aceea și apoi încă trei zile în șir, lupta nu s-a putut da din pricina mării frământate de vânt. În a cincea zi, după ce vântul căzu și marea se calmă, au angajat lupta. Antoniu și Publicola comandau aripa dreaptă, Caelius pe cea stângă, cu Marcus Octavius¹¹¹ și Marcus Insteius

¹¹¹ Fost legat al proconsulului Appius Claudius Pulcher în Cilicia (53/52 î.Cr.) edil în 50, fost comandant al flotei lui Pompei în timpul războiului civil ; după Pharsalos a fugit întâi în Iliria, apoi în Africa, până la urmă, iertat, a devenit partizan al lui Octavian.

la centru. Cezar, dând lui Agrippa comanda aripilor stângi, își rezervă pe cea dreaptă. Pe țărm erau dispuse în repaus trupele de uscat, cele ale lui Antoniu sub comanda lui Canidius, iar ale lui Cezar sub cea a lui Taurus ¹¹².

Antoniu era pretutindeni. Trecea de la corabie la corabie și îi încuraja pe soldați, spunându-le că atât de grele sunt corăbiile, încât le oferă un teren de luptă tot atât de ferm ca și uscatul; iar cărmacilor le dădea dispoziții să primească atacul dușman neclintii, ca și când navele lor ar fi ancorate în port, și să fie atenți la zona periculoasă de la intrarea golfului.

Cât despre Cezar, se spune că s-a sculat de cu noapte și, pe când dădea un ocol pe la corăbii, i-a ieșit în cale un om care mîna un măgar și care, întrebat cum se numește, îi răspunse, recunoscându-l: „Pe mine mă cheamă Eutychos ¹¹³ și pe măgar, Nikon ¹¹⁴”. De aceea, mai târziu, când a împodobit locul acela cu coloană rostrală ¹¹⁵, a înălțat și o statuie de bronz reprezentând un măgar și un om. După aceea trecu în revistă restul trupelor și, urcându-se pe o corabie, trecu la aripa dreaptă. Se mira însă că dușmanii stau neclintii la intrarea golfului. Corăbiile lor păreau să-și fi lăsat ancorele și Cezar, convins multă vreme că așa este, își menținu flota la o distanță de opt stadii de dușmani. Era

¹¹² T. Statilius Taurus, unul din cei mai buni generali ai lui Octavian. În 36 l-a învins pe Sextus Pompei și a luat Sicilia, în 35 și 34 a fost proconsul în Africa și i-a învins pe numizi; în 33—32 a supus pe dalmăți.

¹¹³ Norocosul.

¹¹⁴ Biruitorul.

¹¹⁵ Coloana împodobită cu ciocurile navelor capturate într-o bătălie navală.

ceasul al șaselea ¹¹⁶, când luptătorii lui Antoniu, nemaiavând răbdare să aștepte și convinși că înălțimea și mărimea corăbiilor îi fac invincibili, îi puseră în mișcare aripa dreaptă. Cezar văzu cu bucurie manevra și dădu ordin aripii drepte să se retragă cu prorele la inamic, în intenția de a atrage și mai mult pe dușmani în afara golfului și a strâmtorii, să-i înconjoare și să arunce asupra corăbiilor lor greoaie și încete, vasele sale sprintene.

66 Lupta s-a angajat, fără să aibă însă loc ciocniri și sfărâmări de corăbii, pentru că ale lui Antoniu erau prea greoaie ca să câștige acel avânt care face ca izbitura atacului să aibă cea mai mare eficacitate, iar ale lui Cezar nu numai că nu îndrăzneau să înfrunte prorele dușmane, blindate cu plăci solide și aspre de bronz, dar nici să le izbească în flancuri. Și pe bună dreptate, pentru că pintenul prorelor lor s-ar fi făcut țandări dacă s-ar fi repezit în niște vase construite din mari bârne cu patru muchii legate între ele cu fier. Așadar, bătălia a devenit o luptă de uscat sau, mai exact, o serie de asedii. Într-adevăr, în jurul unei singure corăbii a lui Antoniu se grupau câte trei-patru vase care, sub protecția scuturilor din împletitură, lansau asupra ei lănci, sulite, torțe aprinse. Iar antonienii ripostau trăgând cu catapultele din niște turnuri de lemn.

La aripa cealaltă, după ce Agrippa a început manevra de încercuire, Publicola, silit să riposteze, a început să se rupă de centrul flotei. Se iscă învăl-mășeală, navele de sub comanda lui Aruntius se an-

¹¹⁶ Lupta de la Actium s-a dat în 2 septembrie 31 î.Cr. Ora șasea însemna cam 11 dimineața.

gajară în luptă, băătăia navală, încă nehotărâtă, era generală, când deodată cele 60 de corăbii ale Cleopatrei fură văzute înălțându-și pânzele de plecare și luând-o la fugă prin mijlocul luptătorilor. Fuseseră plasate imediat în spatele corăbiilor mari și acum, repezindu-se printre ele, stârneau confuzie. Adversarii le priveau uluiți, văzându-le cum, profitând de vânt se îndreaptă către Pelopones. Iar Antoniu a dovedit limpede cu prilejul acesta că nu are sufletul unui comandant și al unui bărbat și că nu mai este în toate mințile sale. Confirmă ce-a spus cineva odată în glumă, că sufletul îndrăgostitului trăiește în trupul celuilalt, așa se lăsă târât de femcia aceasta, parcă ar fi avut un singur trup cu ea, parcă ar fi fost umbra ei. Când a văzut că se duce corabia Cleopatrei, Antoniu, uitând de toți și de toate, trădând și părăsind pe cei care luptau și mureau pentru el, trecu, însoțit numai de Alexas Sirianul și de Scellius, într-o penteră ¹¹⁷ și se luă după cea care se pierduse pe sine și avea să-l ducă la pierzare și pe el.

67 Cleopatra, văzând că se semnalizează de pe vasul lui Antoniu, îl așteaptă. El abordă, urcă pe vasul ei și, fără să i se arate, nici ea lui, trecu spre proră și rămase acolo, singur, tăcut, cu capul în mâini. Între timp se iviră câteva liburnide ¹¹⁸, care porniseră în urmărirea lor. Antoniu ordonă să se întoarcă prora spre ele și le respinse, afară de una care rămase sfidătoare și pe puntea căreia laconianul Eurycles cumpănea o sulită, s-o arunce în Antoniu. Acesta, de la prora corăbiei sale, îl întrebă : „Cine

¹¹⁷ Corabie cu cinci rânduri de vâsle.

¹¹⁸ Nave de război ușoare și foarte rapide.

ești tu care îl urmărești pe Antoniu?“ „Eu“, răspunse acela, „Eurycles, fiul lui Lachares și, ajutat de norocul lui Cezar, răzbunătorul morții tatălui său!“ Lachares, acuzat de tâlhărie, fusese decapitat din ordinul lui Antoniu. Numai că Eurycles nu și-a lansat corabia asupra corăbiei lui Antoniu ci, izbind cu pintenul de bronz în celălalt vas amiral — căci erau două — l-a făcut să se răsucească pe loc și să se lase pe o coastă, apoi captură încă o corabie în care se găsea veselă de mare valoare. După ce vasul lui Eurycles se îndepărtă, Antoniu își relua atitudinea de mai înainte și rămase așa, neclintit. Și, fie că era furios pe Cleopatra, fie că îi era rușine de ea, a stat trei zile singur la proră, până au ajuns la capul Tenar¹¹⁹. Acolo, femeile din anturajul imediat al Cleopatrei au izbutit întâi să-i facă să stea de vorbă, apoi i-au înduplecat să ia masa și să doarmă împreună. Începuseră să se strângă acolo numeroase din corăbiile de transport ale lui Antoniu și câțiva prieteni scăpați din înfrângere, care l-au anunțat că flota este pierdută, dar că au impresia că armata de uscat este intactă. Antoniu îi trimise lui Canidius emisari cu ordinul de a retrage grabnic armata, prin Macedonia, în Asia. Iar el, pregătindu-se să treacă de la Tenar în Libia, alesc o corabie care transporta o însemnată cantitate de bani și mobilier regal de mare valoare, lucrat din argint sau din aur, și o dădu prietenilor săi, fără deosebire, spunându-le să împartă între ei și să se salveze. Când a văzut că ei refuză, plângând, Antoniu i-a mângâiat cu afecțiune și sollicitudine și i-a rugat să-l asculte și să plece, dându-le o scrisoare

¹¹⁹ Extremitatea sudică a Peloponesului. Azi Matapan.

către Theophilos, guvernatorul Corintului, cu recomandarea să-i ascundă la loc sigur până vor izbuti să-l îmblânzească pe Cezar. Acest Theophilos era tatăl lui Hipparhos, personaj extrem de influent pe lângă Antoniu, primul dintre libertii săi care a trecut la Cezar și, mai târziu, s-a stabilit la Corint.

68 Asta s-a petrecut cu Antoniu. La Actium, flota a rezistat multă vreme lui Cezar și, deși grav dezavantajată de valurile înalte care izbeau în prore, s-a predat abia în ceasul al zecelea ¹²⁰. Morți n-au fost decât 5000, dar au capturat 300 de corăbii, cum scrie Cezar însuși. Nu mulți aflaseră de fuga lui Antoniu, iar celor care aflaseră la început nu le-a venit să creadă că a plecat abandonând 19 legiuni neînfrântă și 12 000 de călăreți, ca și când n-ar fi fost el omul învățat cu ambele chipuri ale soartei și cu rezultatul schimbător al atâtor și atâtor lupte și războaie. Soldații tânjeau după el și se așteptau dintr-o clipă în'alta să-l vadă apărând. Și au dovedit o fidelitate și o dârzenie atât de mare încât, după ce fuga lui n-a mai putut fi pusă la îndoială, l-au așteptat cu toții timp de șapte zile, disprețuind mesajele lui Cezar. Până la urmă însă, când generalul lor, Canidius, a fugit într-o noapte și a părăsit armata, și s-au văzut lipsiți de toate și trădați de comandanții lor, s-au predat învingătorului. După aceea, Cezar s-a dus, pe mare, la Atena și, după ce a făcut pace cu grecii, a împărțit grâul rămas la încheierea războiului cetăților crunt extorcate și pustiite de bani, de sclavi, de vite. Străbunicul meu Nicarcos povestea că toți cetățenii fuseseră siliți să care pe umeri o anume can-

¹²⁰ Pe la 3—4 după-amiaza.

titate de grâu până la Anticyra ¹²¹, pe țărmul mării și că erau zoriți cu bicele. Duseseră un rând și se pregăteau să-l ia în spate pe al doilea, gata măsurat, când le-a venit vestea înfrângerii lui Antoniu. Cetatea a scăpat în felul acesta, pentru că guvernatorii și soldații lui Antoniu au fugit imediat, iar cetățenii și-au împărțit între ei grâul.

69 Antoniu, după ce, de la Paraetionium, o trimisese înainte pe Cleopatra în Egipt, a debarcat în Libia. Se bucura aici de o adâncă singurătate. Rătăcea în neștire, doar cu doi prieteni, retorul grec Aristocrates și romanul Lucilius, despre care am scris în altă parte ¹²² că, la Philippi, ca să-l scape pe Brutus, s-a predat urmăritorilor spunând că e Brutus. Scăpat de Antoniu de la moarte, i-a rămas neclintit credincios acestuia până la sfârșit. Când și cel căruia îi încredințase trupele din Libia a trecut la Cezar, Antoniu a vrut să se sinucidă, dar prietenii lui l-au împiedicat și l-au dus la Alexandria, unde o găsi pe Cleopatra angajată într-o mare, îndrăzneată și riscantă lucrare. Se apucase să-și tragă corăbiile pe uscat ca să le ducă peste istmul care desparte Marea Roșie de cea a Egiptului (socotit hotarul dintre Asia și Africa), în punctul unde istmul, sugrumat de cele două mări, are lățimea cea mai mică, 300 de stadii, cu intenția să-și lanseze corăbiile pe golful Arabiei și, cu bani mulți și cu armată să se mute în afara Egiptului, departe de sclavie și de războaie. Dar, deoarece primele corăbii astfel transportate au fost incen-

¹²¹ Localitate de pe coasta meridională a Focidei, în golful Corintului.

¹²² În biografia lui Brutus, cap. 61.

diate de arabii din Petreea și, pe de altă parte, Antoniu credea că armata de la Actium îl mai așteaptă încă, a renunțat și a dat ordin ca punctele de acces în Egipt să fie păzite. Antoniu părăsi orașul, prietenii, petrecerile, își clădi o casă în mijlocul mării, aproape de Far, turnând pământ în mare pentru temelie. Fugise de oameni și trăia acolo, declarând că-l admiră pe Timon și că vrea să-l imite, pentru că înduraseră aceleași suferințe : și cu el prietenii se purtasera urât, răspunzând cu rău la bine și din pricina aceasta își pierduse încrederea în toți oamenii și nu mai voia să audă de ei.

70 Timon era atenian și trăise pe vremea războiului peloponesiac, cum se poate înțelege din comediile lui Aristofan și dialogurile lui Platon. În acestea e reprezentat ca un om ursuz și mizantrop, care evita și respingea orice apropiere, dar care, de câte ori îl întâlnea pe Alcibiade, pe atunci tânăr și cutezător, îl îmbrățișa și-l săruta cu foc. Apemantos, intrigat, îi ceru să-i explice purtarea aceasta, iar Timon îi răspunde că tânărul îi este drag pentru că e convins că va fi pentru atenieni pricina multor nenorociri. Pentru că numai Apemantos se potrivea cu el la fire și se străduise să ducă aceeași viață cu el, Timon nu stătea de vorbă decât cu el. O dată, la o sărbătoare a morților, luau masa împreună, numai ei doi. Când Apemantos spuse : „Ce plăcută-i masa noastră, Timon“, celălalt ripostă : „Da, dacă n-ai fi tu.“ Se mai spune că o dată, pe când atenienii erau strânși la adunare, Timon se urcă la tribună ; datorită caracterului neașteptat al împrejurării se așternu o mare liniște plină de așteptare ; atunci Timon spuse : „Atenieni, am și eu o bucată de pământ pe care a crescut un

smochin ; de smochinul acesta s-au spânzurat o mulțime de cetățeni. Cum am de gând să clădesc pe locul acela, am găsit de cuviință să anunț lucrul în mod public, pentru ca, dacă mai sunt printre voi amatori, să apuce să se spânzure înaintea ca smochinul să fie tăiat.“ Când a murit, l-au înmormântat la Hales, lângă mare și, cum o parte a promontoriului s-a surpat în mare și valurile au înconjurat mormântul, nici un om nu mai putea să ajungă acolo și nici să se apropie. Pe mormânt stătea scris :

*Zac aici, despărțit de sufletul plin de amaruri,
Numele-mi nu-l veți afla : Crăpați, ticăloșilor, toți.*

Epitaful acesta și l-a făcut Timon singur, dar mai circulă unul care e de Calimah :

*Timon, dușman omenirii, i-aici. Trecătorule, pleacă !
Poți să mă bléstemi de vrei, doar să te duci de aici.*

Atâta despre Timon, puține dintre multe.

71 Canidius veni chiar el la Antoniu să-i anunțe pierderea trupelor de la Actium, apoi află că Herodes al Iudeei a trecut și el la Cezar cu cele câteva legiuni și cohorte pe care le avea, că toți ceilalți dinaști l-au părăsit de asemenea și că dincolo de hotarele Egiptului nu i-a mai rămas nimic. Dar nimic din toate acestea nu-l mai tulbura, ci renunța cu un fel de bucurie la orice speranță, pentru ca astfel să nu-și mai facă griji pentru nimic. A părăsit și viața aceea în mijlocul mării, viața lui timoniană, cum îi zicea, și, luat de Cleopatra din nou la palat, transformă orașul într-un loc de ospete, de chefuri și de distracții publice. Într-adevăr, înscrise în rândul efebilor pe fiul Cleopatrei și al lui Cezar, îmbracă în toga virilă fără purpură

pe Antyllus, fiul lui și al Fulviei, prilejuri care au așternut Alexandria zile în șir pe băutură, petrecere, serbări. Iar Cleopatra și Antoniu au dizolvat societatea „Inimitabililor“ și au constituit în locul ei alta, care nu ceda cu nimic celei dintâi în rafinamente, lux și risipă, și căreia i-au zis : „A celor care vor muri împreună“, pentru că însciau în ea pe acei prieteni ai lor care voiau să moară împreună cu ei. Fiecare, pe rând, îi invita pe ceilalți la masă și își treceau timpul așa, petrecând. Cleopatra compara între ele diversele efecte ale unor otrăvuri mortale și, ca să vadă care este mai puțin dureroasă, le administra deținuților condamnați la moarte. După ce văzu însă că otrăvurile cu efect rapid dau o moarte promptă, dar dureroasă, și că cele blânde sunt prea încete, începu să încerce cu animale. Punându-le împreună câte două, asista ea însăși la rezultat. Și făcea asta în fiecare zi. După ce le văzu aproape pe toate, constată că numai mușcătura viperei aduce după ea, fără spasme și fără gemete, o amorteală somnolentă, un leșin însoțit de o ușoară transpirație a feței, o dulce toropeală și amortire a simțurilor, o repulsie de a fi trezit sau sculat, ca a celor care dorm adânc.

72 În același timp îi trimiteau vorbă lui Cezar, în Asia, ea, ca să-i ceară tronul Egiptului pentru copiii ei, el, ca să-i îngăduie să-și trăiască ultimii ani ca simplu particular, la Atena, dacă nu e de acord să-l lase în Egipt. În lipsa de prieteni în care se găsea și de încrederea în ei, pentru că dezertau, îl trimise ca sol pe Euphronios, profesorul copiilor săi. Căci și Alexas îl părăsise. Pe Alexas din Laodiceea (pe care i-l prezentase Timagenes la Roma), om foarte influent printre greci și instru-

mentul cel mai puternic în mâna Cleopatrei împotriva lui însuși (cel care îl făcea mereu să-și schimbe bunele intenții față de Octavia), îl trimisese la regele Herodes, ca să-l împiedice pe acesta să-și schimbe atitudinea. Dar Alexas rămăsese acolo și, trădându-l pe Antoniu, avu obrăznicia, la sfatul lui Herodes, să se înfățișeze lui Cezar. Dar sfatul nu i-a fost de nici un folos, pentru că a fost imediat arestat și dus în patria lui unde, la ordinul lui Cezar, a fost executat. Și astfel, încă înainte de moartea lui Antoniu, Alexas a plătit prețul necredinței sale față de el.

73 Cezar nici n-a vrut să audă ce i se spunea în favoarea rugămintilor lui Antoniu, dar Cleopatrei îi trimise răspuns că va obține cele mai moderate condiții dacă îl omoară pe Antoniu sau îl izgonește. Cezar trimise la ea, o dată cu acest răspuns, și pe un libert al său, Thyrsos, un om deloc prost și căruia nu-i lipsea nici una din calitățile necesare pentru a face convingător mesajul unui tânăr cârmuitor către o femeie trufașă și cu o atât de uimitoare încredere în propria ei frumusețe. Văzând pe Cleopatra că stă de vorbă cu Thyrsos mai mult decât cu alții și că îi acordă onoruri deosebite, Antoniu intră la bănuială, puse să fie prins și biciuit, apoi îl lăsă să se înapoieze la Cezar, dându-i o scrisoare în care acesta îl lămurea că, iritabil cum ajunsese în urma necazurilor, îl iritase aerul infumurat și obraznic al libertului. „Dacă treaba asta te deranjează peste măsură“, adăugă Antoniu, „ai la dispoziție pe libertul meu Hipparchos. Atârnă-l și biciuește-l, ca să fim chit.“ De atunci încolo Cleopatra, înlăturând orice pricină de învinuire sau bănuială, s-a purtat cu Antoniu cât

se poate de frumos. Astfel, își serbă ziua de naștere cu o modestie pe măsura împrejurărilor, dar pe a lui o serbă cu extremă strălucire și risipă, în așa măsură că mulți din invitați, veniți la banchet săraci, au plecat de acolo bogați. Între timp, Agrippa îl chema insistent pe Cezar la Roma, scriindu-i că situația de acolo reclamă prezența lui.

74 Așadar, războiul a fost amânat. La sfârșitul iernii, Cezar reluă campania împotriva lui Antoniu, el înaintând prin Siria, iar generalii lui prin Libia. După ce a căzut Pelusion, s-a zvonit că Seleucos l-ar fi predat cu consimțământul Cleopatrei. Dar Cleopatra a predat pe soția și pe copiii lui Seleucos lui Antoniu, ca să fie omorâți, iar ea își clădi, în prelungirea templului Isidei, un cavou monumental, extrem de frumos și de înalt și transportă acolo cele mai valoroase dintre bunurile sale regale, aur, argint, smaralde, perle, abanos, fildeș, cinamom și, peste toate acestea, îngrămădi numeroase torțe și fuioare de câlți, astfel că Cezar, temându-se că femeia, disperată, va da foc tezaurului, îi trimitea, ca să-i dea speranțe în generozitatea lui, mesaj după mesaj și în același timp înainta cu armata asupra Alexandriei. După ce își instalează trupele în apropierea Hipodromului, Antoniu execută o ieșire și luptă cu atâta succes, încât puse pe fugă cavaleria lui Cezar și o urmări până la un pas de tabără. Se întoarse la palat plin de victoria lui, o sărută pe Cleopatra înarmat cum era și îi înfățișă pe soldatul care se arătase în luptă cel mai viteaz. Cleopatra îi dăruie drept premiu o platoșă și un coif de aur. Omul le primi și, în noaptea care urmă, dezertă la Cezar.

75 Antoniu trimise din nou la Cezar invitația de a se bate cu el, numai ei doi. Când Cezar îi răspunse că îi pune la dispoziție numeroase alte căi de a-și găsi moartea, Antoniu, înțelegând că nici o moarte nu e mai frumoasă pentru el decât în luptă, hotărî să atace simultan pe pământ și pe mare. Iar seara, la masă, se zice că porunci sclavilor să-i toarne în pahar și să-l înveselească mai mult decât oricând, pentru că nu se știe dacă mâine vor mai putea s-o facă ori vor servi altor stăpâni, în timp ce el nu va mai fi decât schelet și neant. Când văzu că vorbele lui i-au făcut pe prietenii lui să plângă, le spuse că nu-i va lua și pe ei la luptă, unde nu caută de fapt salvarea și victoria, ci doar gloria unei morți demne de el. Se spune că în noaptea aceea, aproape de miezul ei, în timp ce orașul, înspăimântat de ce avea să fie, sta cufundat în liniște și tristețe, s-a auzit dintr-o dată o melodie cântată de instrumente de tot felul și zarva unei mulțimi, chiote, sărituri de satiri, ca și când ar fi ieșit din cetate, cu vuiet, un cortegiu dionisiac ; trecea cam prin mijlocul cetății, îndreptându-se către poarta dinspre dușmanii, pe unde, cu un vuiet devenit asurzitor, s-a și îndepărtat. După cât credeau interpreții, acesta era semn că l-a părăsit pe Antoniu zeul căruia el încercase să-i semene îndeaproape întreaga lui viață.

76 În zori, își așază armata de uscat pe dealurile din fața orașului și de acolo asistă la ieșirea în larg a flotei sale care se îndrepta spre inamic. Ca să vadă întâi rezultatul luptei navale, nu porni încă la atac. Când ai lui s-au apropiat de corăbiile lui Cezar, au înălțat vâslele în semn de salut și, când cezarienii au răspuns la salut, au trecut de

partea lor. Toate corăbiile, unite acum într-o singură flotă, îndreptându-și prorele către cetate, au pornit în direcția ei. Imediat după ce Antoniu asistă la aceasta, îl părăsi și cavaleria, care trecu și ea la dușmani. Dădu lupta numai cu pedestrima, fu înfrânt, se retrase în cetate, strigând că a fost vândut de Cleopatra celor cu care luptase numai de dragul ei. Ea, temându-se de furia și de deznădejdea lui, se refugie în cavoul ei și coborî grilajul, întărit cu zăvoare și bare puternice. Apoi trimise la Antoniu cu vestea că a murit. El crezu și, spunându-și cu glas tare : „Ce mai aștepti, Antoniu ? Soarta ți-a luat singurul și ultimul motiv de a-ți mai fi dragă viața“, intră într-o cameră, își desfăcu platoșa și spuse : „Cleopatra, nu-mi pare rău că nu te mai am, pentru că într-o clipă voi fi și eu unde ești, imi pare rău că eu, unul dintre stăpânii lumii, m-am dovedit mai puțin viteaz decât o femeie.“ Antoniu avea un sclav devotat, Eros. Îl rugase de multă vreme ca, atunci când îi va cere, să-l omoare, și acum îl rugă să se țină de cuvânt. Eros trase sabia, o ridică să-l lovească, dar, întorcându-și fața, se sinucise. Când a căzut la picioarele lui Antoniu, acesta a spus : „Eros, îți mulțumesc că mă înveți să-mi fac ce n-ai putut să-mi faci !“ și, străpungându-și pântelele, se lăsă să cadă pe pat. Dar rana nu era din cele care ucid pe loc. După ce se întinse, hemoragia se opri și Antoniu, revenindu-și, începu să-i roage pe cei din jur să-l ucidă. Dar aceia fugiră din cameră, lăsându-l strigând și zbatându-se până sosi Diomede, secretarul Cleopatrei, cu ordin să-l transporte la ea în cavou.

patra nu deschise uşile, ci doar se arătă la o fereastră şi aruncă de acolo lanţuri şi funii. Cei de jos îl legară pe Antoniu, iar Cleopatra începu să-l tragă în sus, ea şi încă două femei, singurele pe care le luase cu ea în cavou. Cei care au fost atunci acolo spun că n-a fost pe lume privescătoare mai tristă decât aceea. Mânjit de sânge şi în chinurile morţii, Antoniu întindea mâinile spre Cleopatra, încerca să se apuce de ceva, ca s-o ajute să-l ridice. Nu era lucru uşor pentru nişte femei, dimpotrivă : Cleopatra, cu mâinile încordate, abia izbutea să ridice frânghia, în timp ce cei de jos o ajutau cu îndemnuri, participând din tot sufletul la chinul ei. După ce îl aduse la ea, îl culcă pe un pat şi porni să-şi rupă hainele asupra lui, să se lovească cu pumnii în piept, să-şi sfâşie cu unghiile, să şteargă cu obrazul sângele lui Antoniu, numindu-l stăpânul şi bărbatul ei, numindu-l stăpân al lumii, gata, de mila lui, să uite de durerile ei. Antoniu o potoli şi îi ceru vin, să bea, fie pentru că îi era sete fie sperând că astfel îşi grăbeşte sfârşitul. Bău, apoi o sfătui ca, dacă nu i se pun condiţii dezonorante, să caute să se salveze şi, dintre toţi prietenii lui Cezar, să aibă încredere mai ales în Proculeius¹²³. Iar pe el să nu-l plângă pentru prăbuşirea lui de la urmă, ci să-l ferească pentru tot ce soarta îi dăduse frumos, făcându-l cel mai ilustru dintre oameni, dându-i puterea supremă şi, acum, acordându-i să fie înfrânt fără înjosire, roman, de un roman.

78 Abia se stinsese Antoniu, că sosi Proculeius, trimis de Cezar. Într-adevăr, după ce Antoniu

¹²³ *Gaius Proculeius* îl însoţise pe Octavian şi în campania din 36, împotriva lui Sextus Pompeius, care s-a terminat cu ocuparea Siciliei. Proculeius era frate cu Terentia, nevasta lui Maecenas.

se străpunsese cu sabia și fusese dus la Cleopatra, un soldat din gardă, Dercetaios, luând sabia lui Antoniu și ascunzând-o sub haine, se furișă afară din palat ; apoi, alergând la Cezar, îi anunță, cel dintâi, sfârșitul lui Antoniu și îi arată sabia mânjită de sânge. Când auzi vestea, Cezar se retrase în fundul cortului și acolo plânse pe un bărbat care îi fusese cumnat, coleg de conducere și alături de care luptase și guvernase în atâtea împrejurări, care trecuse prin atâtea lupte și încercări. Luă apoi scrisorile și, chemându-și prietenii, le dădu citire, ca să vadă și ei cum la scrisorile sale bine intenționate și echitabile, Antoniu răspunsese întotdeauna într-un fel grosolan și trufaș. Apoi îl trimise pe Proculeius cu ordinul de-a face tot ce-i stă în putință pentru a o prinde pe Cleopatra vie. Se temea și pentru bogățiile Cleopatrei, dar mai ales socotea că gloria lui ar avea mult de câștigat dacă ar fi putut s-o aducă pe Cleopatra la triumful lui. Cleopatra nu vru însă să se predea lui Proculeius. Avu loc între ei o convorbire. Proculeius stând afară, jos, în fața porții puternic baricadate, prin care nu putea să străbată decât glasul. În cursul acestui schimb de cuvinte, Cleopatra ceru tronul Egiptului pentru copiii ei, iar Proculeius îi spuse să aibă curaj și deplină încredere în Cezar.

79 Proculeius, după ce observă așezarea locului, îl informă pe Cezar și Gallus fu trimis să trateze încă o dată cu Cleopatra. Gallus se apropie de intrarea în cavou și lungi dinadins vorba. În vremea aceasta, Proculeius sprijini o scară de zid și intră pe fereastra prin care femeile îl primiseră pe Antoniu. Apoi, fără să piardă o clipă, trimise pe cei doi sclavi pe care îi luase cu el, la poartă, unde se găsea Cleo-

patra, atentă la ce-i spunea Gallus. Dar una dintre cele două femei care se închiseseră cu Cleopatra în cavou țipă : „Sărmană Cleopatra, ești prinsă de vie !“ Cleopatra se întoarce, văzu pe Proculeius și vru să se lovească cu pumnalul de corsar pe care îl purta legat la cingătoare. Proculeius se repezi la ea și o cuprinse cu amândouă mâinile, spunându-i : „Greșești, Cleopatra, și față de tine și față de Cezar, lipsindu-l de prilejul de a-ți arăta marea lui bunătate și aruncând asupra celui mai blând dintre cârmuitori bănuiala că ar fi lipsit și de cuvânt și de cruțare.“ Îi luă pumnalul și îi scutură veșmântul, să nu cumva să aibă ascunsă vreo otravă. Cezar trimise pe libertul Epaphroditos cu ordinul s-o supravegheze cu strășnicie să nu-și ia viața, altfel însă să-i pună la dispoziție tot confortul și comoditățile dorite.

80 Cât despre Cezar, el intră în Cetate stând de vorbă cu filosoful Areios¹²⁴ și, ținându-l de mână, pentru ca astfel să-l înalțe imediat în ochii concetățenilor lui și să-i aducă, acordându-i acest strălucit semn de stimă, respectul lor. Merse în Gimnaziu și se urcă pe o tribună construită anume pentru acest prilej. Oamenii, cuprinși de spaimă, stăteau prosternați. Cezar îi pofti să se ridice și declară că iartă poporul Alexandriei de toate vinile sale, întâi în amintirea lui Alexandru, întemeietorul ei ; al doilea, din admirație pentru frumusețea acestei mari cetăți ; al treilea, din dorința de a face plăcere lui Areios, prietenul său. Aceasta a fost înalta onoare de care s-a bucurat Areios din partea

¹²⁴ *Areios Didymos*, filosof stoic din Alexandria, profesor al lui Octavian.

lui Cezar și, în numele ei, a obținut de la el iertare pentru mulți alții, printre care și Filostrat, improvizatorul cel mai talentat dintre toți sofistii acelei epoci, dar care se dădea fără nici o justificare drept discipol al Academiei ¹²⁵. Din motivul acesta, Cezar, căruia îi era silă de caracterul lui Filostrat, n-a dat ascultare rugămintii lui Areios. Dar Filostrat, cu barba lui căruntă lăsată mare, îmbrăcat într-o manta ponosită se ținea mereu de Areios, tot recitându-i versul :

Un înțelept, când e, ajută pe-nțelept.

Cezar când află cum stau lucrurile, îl iertă mai mult ca să-l scape pe Areios de resentimente decât pe Filostrat de frică.

81 Dintre fiii lui Antoniu, cel de la Fulvia, Antyllos, trădat de profesorul său Theodoros, fu ucis. După ce soldații i-au tăiat capul, profesorul luă piatra de mare preț pe care Antyllos obișnuia s-o poarte la gât și și-o cusu la brâu. Întrebat, tăgădui, dar fu percheziționat și apoi crucificat. Copiii Cleopatrei erau ținuți sub pază împreună cu educatorii lor, dar erau tratați pe măsura rangului lor. Pe Cezarion, pe care se spunea că-l avusese de la Iulius Cezar, mama lui îl trimise, dându-i cu el bunuri de mare valoare, prin Etiopia, în India, dar un alt profesor de teapa lui Theodoros, Rhodon, îl convinse pe Cezarion să se întoarcă, spunându-i că îl cheamă Cezar ca să-l așeze pe tron. Se zice că, pe când Cezar chibzuia ce să facă cu el, Areios i-ar fi spus :

Cezări mai mulți deodată nu-nseamnă lucru bun.

¹²⁵ Adică al școlii întemeiate de Platon.

82 Așa că, după sfârșitul Cleopatrei, Cezar puse să fie omorât.

Mulți regi și generali l-au cerut pe Antoniu, să-l înmormânteze, dar Cezar n-a vrut să-i ia Cleopatrei cadavrul. Cleopatra îl înmormântă cu mâinile ei și cu fast regesc, obținând pentru aceasta de la Cezar tot ce dorea. De atâta suferință și chin (îi ardea pieptul de cât și-l lovise și i se umpluse de răni) fu cuprinsă de febră. Se bucură de pretextul acesta : urma să nu mai mănânce și, în felul acesta, să n-o mai poată nimeni împiedica să-și sfârșască viața. Îi spuse medicului ei, Olympos, adevărul și îi ceru, ca să se sinucidă, sfat și sprijin, cum povestește Olympos însuși într-o istorie a acestor evenimente scrisă de el. Cezar, bănuind ce vrea să facă, uză de amenințări, încercând s-o facă să se teamă pentru copiii ei. Înfrântă de aceste amenințări, ca de niște mașini de război, Cleopatra cedă și-și lăsă trupul îngrijit și hrănit de cei care nu se puteau lipsi de el.

83 După ce lăsă să treacă câteva zile, Cezar se duse s-o viziteze și s-o consoleze. O găsi întinsă pe un așternut umil. Când îl văzu intrând, Cleopatra, așa cum eră, numai cu cămașa pe ea, i se aruncă la picioare, și cu părul și cu fața răvășite, cu vocea tremurătoare, cu privirile stinse de atâtea lacrimi ; i se vedea bine și pieptul sfâșiat. În general, trupul ei arăta la fel de trist ca și sufletul. Și totuși farmecul acela al ei și focul frumuseții sale nu se stinseseră cu totul, ci, chiar în starea în care se afla, mai ardeau încă, undeva în adânc, și scăpărau pe chipul ei mobil. Cezar o invită să se culce la loc, se așeză pe pat, lângă ea, iar ea începu să-și caute justificări arătând că Antoniu și teama de Antoniu o silise să facă tot ce făcuse. Dar cum Cezar îi do-

vedea, punct cu punct, că este vinovată, își schimbă imediat tactica și începu să plângă și să se roage, încercând să-i lase impresia că mai ține încă foarte mult să trăiască. Până la urmă îi încredință inventarul uriașei sale averi. Atunci unul dintre inten-denții ei, Seleucos, o învinui că a ascuns și a sus-tras un număr oarecare de obiecte. Cleopatra, au-zindu-l, sări la el, îi înfipse mâna în păr și începu să-l pălmuiască. Cezar, zâmbind, o potoli și ea îi spuse : „Bine, dar nu e groaznic, Cezar, când tu ai avut gândul bun de a veni la mine și de a sta de vorbă cu mine în ciuda situației în care mă aflu, nu e groaznic să mă văd denunțată chiar de sclavii mei că am pus deoparte o bijuterie-două, nu pen-tru nefericita de mine, doar îți dai bine singur seama, ci ca niște mici daruri pentru Octavia și pentru Li-via ta, ca să obțin prin ele de la tine mai multă îngăduință și clementă !” Cezar fu bucuros de toate astea, convins că Cleopatra este încă plină de do-rința de a trăi. Îi declară deci că lasă la dispoziția ei tot ce-și păstrase și că în general se va bucura din partea lui de un tratament mai presus de orice speranță a ei. Apoi se duse convins că o amăgise, dar, de fapt, amăgit era el.

84 În anturajul lui Cezar se găsea un tânăr de familie foarte bună, Cornelius Dolabella ¹²⁶, care, sensibil la nefericirea Cleopatrei, îi făcu în împre-jurarea aceasta, la rugămintea ei, serviciul de a o anunța în secret că Cezar urmează să plece pe us-cat către Siria și că pe ea și pe copiii ei hotărâse să-i trimită la Roma peste două zile. Aflând asta,

¹²⁶ Nepot al celui Dolabella de care a fost vorba mai sus.

Cleopatra, întâi îi ceru lui Cezar încuviințarea de-a face libații pe mormântul lui Antoniu. Obținu această îngăduință, fu dusă la mormânt și acolo aruncându-se, după obiceiul femeiesc, asupra mormontei funerare, spuse : „Antoniu, dragul meu, de-unăzi te-am îngropat cu mâini libere, acuma însă libațiile mele sunt ale unei prizoniere păzite bine să nu strice cu lovituri și cu lacrimi trupul acesta rob păstrat pentru triumful biruitorului tău. Să nu mai aștepți de la mine alte onoruri funerare, alte libații : de vreme ce au de gând să mă ducă de aici, acestea sunt cele din urmă. Cât am fost viu nimic nu ne-a putut despărți, acum suntem amenințați ca, după moartea noastră, să rămânem fiecare în țara celui alt. Tu, roman, să zaci aici, iar eu, sârmana de mine, în Italia : din țara ta, asta e tot ce mi-a fost dat să am. Dar dacă este printre zeii de acolo unul care să vrea și să poată (căci zeii țării mele ne-au trădat), roagă-l să n-o dea vie pe soția ta în mâinile biruitorului, nu îngădui să mă aibă pe mine în locul tău, la serbările înfrângerii tale. Nu, ascunde-mă aici lângă tine, îngroapă-mă alături de tine. Crede-mă, dintre suferințele mele fără număr, nici una nu este atât de mare și de chinuitoare ca răstimpul acesta scurt cât mai sunt vie și departe de tine.“

85 După ce a plâns astfel, și după ce a încununat urna cu flori și a acoperit-o de sărutări a poruncit să i se pregătească baia. După baie, s-a întins pe pat și a luat un prânz de zile mari. În timpul acesta sosi un țăran care aducea un coșuleț. Întrebat de paznici ce are acolo, deschise coșul și, dând la o parte frunzele, arată că e plin de smochine. Când văzu că paznicii au rămas uimiți de fru-

mușetea și de mărimea fructelor, țăranul, zâmbind, îi îmbie pe soldați să ia din ele, iar aceștia, convinși de bunele lui intenții, îl poftiră să intre. După ce luă masa, Cleopatra scrisese și sigilă o scrisoare pe care o trimise lui Cezar, apoi pofti afară pe toată lumea în afară de cele două femei ale ei și încheie ușa.

Cezar deschise scrisoarea și, cum dădu peste implorările și tânguirile prin care Cleopatra îi cerea s-o îngroape alături de Antoniu, înțelese imediat cum stăteau lucrurile. Întâi se repezi el însuși să salveze situația, apoi se mulțumi să trimită grabnic pe alții să vadă ce se întâmplase. Moartea fusese fulgerătoare. Trimișii lui Cezar, sosiră în goană, dădură peste sentinelele care habar n-aveau, deschiseră ușile și o găsiră pe Cleopatra moartă, întinsă pe un pat de aur, îmbrăcată în veșmintele ei de regină. Dintre cele două slujitoare, Eiras zăcea la picioarele stăpânei sale, trăgând să moară, iar cealaltă, Charmion, căzută și ea, abia putându-și ține sus capul greu de moarte, se silea să așeze diadema pe capul Cleopatrei. Cineva spuse, mânios : „Frumoasă ispravă, Charmion !“ „Nespus de frumoasă, răspunse Charmion, și vrednică de urmașa atâtor regi.“ Apoi nu mai rosti o vorbă, ci căzu acolo, lângă patul reginei.

86 Se spune că vipera a fost adusă o dată cu smochinele acelea, acoperită cu frunze, cum poruncise Cleopatra, și că șarpele s-a repezit s-o muște fără ca ea să-l vadă. Când însă, luând o smochină, l-a văzut, a spus : „Așadar, iată-l!“ și, dezgolindu-și brațul, l-a întins mușcăturii. Alții susțin însă că păstra vipera închisă într-un borcan și că a stâr-

nit-o să iasă de acolo cu un fus de aur, înfuriind-o, până când vipera a împuns-o în braț. Cum a fost cu adevărat, nimeni nu știe. A umblat vorba și că regina purta mereu asupra ei otravă, în scobitura unei scărpinătoare pe care o purta ascunsă în păr. Oricum, nu i-a ieșit pe trup nici o pată și nici vreun alt semn de otrăvire. Nici măcar șarpele n-a fost văzut în încăpere. Câțiva spuneau că i-au văzut doar dâra lăsată pe țărmul mării, către care era orientată clădirea și înspre care dădeau ferestrele ei. Unii ziceau că au văzut pe brațul Cleopatrei două fine, abia perceptibile înțepături, lucru pe care se pare că l-a crezut și Cezar, de vreme ce, în cortegiul triumfal, statuia Cleopatrei avea și o viperă încolăcită pe braț. Iată așadar ce se spune despre moartea Cleopatrei.

Iar Cezar, deși contrariat de moartea ei, i-a admirat noblețea și a dat dispoziții să fie înmormântată, cu regească strălucire, alături de Antoniu. De asemenea, tot la porunca lui, și celor două slujitoare ale Cleopatrei li s-a făcut onoarea unor funeralii alese. Cleopatra a trăit 39 de ani, dintre care a fost regină timp de 22, guvernând împreună cu Antoniu mai mult de 14. Despre Antoniu unii spun că a ajuns până la 56, alții până la 53 de ani. Statuile lui Antoniu au fost doborâte, dar ale Cleopatrei au rămas neclintite: Archibios, unul dintre prietenii ei, i-a dat lui Cezar două mii de talanți pentru ca statuile Cleopatrei să nu aibă soarta celor ale lui Antoniu.

87 Antoniu a lăsat, de la trei soții, șapte copii, numai cel mai mare, Antyllos a fost omorât de Cezar. Pe ceilalți i-a luat Octavia la ea și i-a cres-

cut împreună cu ai ei. Pe Cleopatra, fiica Cleopatrei, a măritat-o cu Iuba ¹²⁷, care era, dintre toți regii vremii, cel mai distins. Iar pe Antoniu, fiul Fulviei, l-a înălțat atât de sus încât, după Agrippa, care avea pe lângă Cezar rangul cel mai înalt, și după copiii Liviei, rangul al treilea îl avea în mod oficial Antoniu. De la Marcellus, Octavia avusese două fete și un băiat, Marcellus, pe care Cezar l-a înfiat și totodată l-a făcut ginere; pe una din fete a dat-o de soție lui Agrippa. După ce, abia căsătorit, Marcellus a murit, iar Cezar nu știa pe care dintre prietenii lui să-l aleagă drept ginere demn de încredere, Octavia a susținut ideea că Agrippa trebuie să ia de soție pe fiica lui Cezar, repudiind-o pe fiica ei. După ce s-au lăsat convinși, întâi Cezar, apoi Agrippa, Octavia și-a luat fata înapoi și a măritat-o cu Antoniu, iar Agrippa s-a căsătorit cu fiica lui Cezar. Dintre cele două fete pe care le avuseseră Antoniu și Octavia, pe una a luat-o de soție Domitius Ahenobarbus, iar pe cealaltă, Antonia, vestită prin virtutea și frumusețea ei, Drusus, fiu al Liviei și fiu adoptiv al lui Cezar. Din Drusus și Antonia s-au născut Germanicus și Claudius, cel care a ajuns mai târziu împărat. Dintre copiii lui Germanicus, Gaius ¹²⁸, după o scurtă și neobișnuită domnie, a fost asasinat împreună cu copiii și soția lui, iar Agri-

¹²⁷ Iuba II, fiul lui Iuba I, regele Numidiei, care a luptat alături de Pompei în războiul civil dintre acesta și Iulius Cezar. După înfrângerea pompeienilor la Thapsus (46 î.Cr.). Iuba I s-a sinucis, iar fiul său, copil încă, a fost luat prizonier. După Actium Octavian i-a dat în căsătorie pe Cleopatra Selene, fiica lui Antoniu și a Cleopatrei, și l-a repus pe tronul tatălui său, ca rege al Mauretaniei. A scris, în grecește, o istorie a Romei.

¹²⁸ Gaius Iulius Caligula, împărat între 37—41.

ppina, care avea de la Ahenobarbus un fiu, Lucius Domitius, s-a căsătorit cu Claudius Cezar. Iar Claudius, adoptându-i fiul, i-a dat numele dle Nero Germanicus. El este cel care a domnit în vremea noastră, și-a ucis mama și a fost pe punctul să ducă la prăbușire imperiul roman, din pricina capriciilor sale smintite. A fost, numărând pe generații, al cincilea descendent al lui Antoniu.

COMPARAȚIE ÎNTRE DEMETRIOS ȘI ANTONIU

De vreme ce, după cât s-a văzut, atât unul cât și celălalt au trecut de la o extremă la alta a soartei, să-i examinăm întâi sub aspectul puterii și a strălucirii lor. Demetrios le-a avut, gata împlinite, de la tatăl său, căci Antigon, cel mai puternic dintre diadohi¹, invadase și cucerise, încă înainte ca Demetrios să fi ajuns la vârsta bărbăției, cea mai mare parte a Asiei. Antoniu, în schimb, fiu al unui tată de bună seamă foarte onorabil, dar fără activitate militară și care nu-i lăsase drept moștenire, pentru a aspira la glorie, nimic deosebit, a avut îndrăzneala să preia puterea lui Cezar, ceea ce, după obârșie, nu era pe măsura lui, și s-a instituit, el singur, moștenitor al rodului strădaniilor aceluia. Și, pornind năvalnic doar cu resursele sale personale, a ajuns atât de puternic, încât, după ce a făcut din lume două părți, și-a ales dintre ele una, luând-o pe cea mai importantă ; nefiind el însuși de față, prin ofițerii

¹ Nume dat generalilor lui Alexandru Macedon care, după moartea acestuia, și-au împărțit imperiul, ducând între ei o îndelungată luptă pentru putere. Cei mai importanți sunt Antigon, Ptolemeu, Lisimah și Seleucos.

sau generalii săi, a învins în repetate rânduri pe părți și a respins până la țărmurile Caspicei neamurile barbare ale Caucazului. Chiar faptele pentru care s-a auzit vorbit de rău stau mărturie a măreției sale. Într-adevăr, tatăl lui Demetrios a fost foarte încântat să-l însoare pe acesta cu Phila, fiica lui Antipater², deși era mai vârstnică, în timp ce lui Antoniu i-a fost luată în nume de rău căsătoria cu Cleopatra, o femeie care întrece în putere și strălucire pe toți regii contemporani cu ea, în afară de Arsaces³. E drept că Antoniu ajunsese atât de mare, încât părea tuturor demn de lucruri mai mari decât voia el însuși.

2 Cât despre hotărârea care i-a determinat să obțină puterea, ea nu merită reproș în cazul lui Demetrios, care a căutat să-și supună, ca rege, oameni obișnuiți să fie supuși unui rege, dar violentă și tiranică la Antoniu, care a înrobii poporul roman abia scăpat de dictatura personală a lui Cezar. Iar dintre toate faptele sale, cea mai mare și mai strălucită, războiul împotriva lui Cassius și Brutus, a fost purtat pentru a răpi libertatea patriei sale și a cetățenilor ei. Demetrios însă, înainte de a fi ajuns în situații mai presus de voința lui, s-a străduit fără răgaz să elibereze Grecia și să alunge din cetățile ei garnizoanele de ocupație, nu ca Antoniu, care își făcea o glorie din faptul că a răpus în Macedo-

² Unul dintre cei mai puternici și mai prețioși colaboratori ai lui Filip al Macedoniei și al lui Alexandru cel Mare. A guvernat Macedonia în timpul absenței lui Alexandru și a învins la Crannon pe atenienii revoltați după moartea cuceritorului (397—319).

³ *Arsaces I*, rege al părților, a câștigat, prin 250 î.Cr., autonomia părților față de regatul seleucid.

nia pe eliberatorii Romei. Și apoi chiar în privința unicului elogiu acordat lui Antoniu, dărnicia, marea lui dărnicie, Demetrios îl întrece în așa măsură, încât a fost generos cu dușmanii săi cât n-a fost Antoniu cu prietenii. Totuși, pentru că a poruncit ca măcar Brutus să fie învelit în giulgiu și înmormântat, i s-au adus laude; Demetrios însă a înmormântat cum se cuvine pe toți dușmanii săi morți, iar pe prizonierii luați lui Ptolemeu i-a trimis acestuia înapoi încărcăți de bani și de daruri.

3 Câtă vreme soarta le-a fost favorabilă, și unul și celălalt au fost fără măsură în orgoliu și cu nestăpânire înclinați spre senzualitate și spre voluptăți. Totuși, nimeni n-ar putea afirma că Demetrios, chiar fiind cufundat în plăcerile bunului trai și ale iubirii, ar fi scăpat vreodată momentul potrivit pentru acțiune; dimpotrivă, desfătărilor le făcea loc doar când avea răgaz din belșug, ca un adaos, iar pe Lamia, ca pe cea din legendă⁴, nu și-o făcuse nimic mai mult decât o trecere de vreme, amuzându-se cu ea sau ațipind în brațele ei. Dar, când se pregătea de război, pe lancea lui nu se înfășura iederă și coiful nu-i mirosea a parfumuri⁵, iar la luptă nu pornea în veșminte splendide și înflorate, ieșind din gineceu. Ci, lăsând să doarmă, potolite, alaiurile nocturne și origiile bahice, devenea, ca vorba lui Euripide, *slujitor al lui Ares cel crâncen*, și niciodată, dar niciodată, plăcerile s-au leneșă delăsare n-au fost pricina înfrângerii sale. Pe

⁴ Lamia din legendă a fost o fată frumoasă din Libia și una dintre nenumăratele și trecătoare iubiri ale lui Zeus.

⁵ Ca zeului Dionysos.

Antoniou însă, așa cum vedem în tablouri pe Omphale⁶ luând lui Heracles măciuca și dezbrăcându-l de blana lui de leu, tot așa Cleopatra, despuindu-l de armă, l-a înduplecat cu vraja ei să lase să-i scape din mâini prilejuri de fapte mari și campanii absolut necesare și să rătăcească în dulcea ei tovărășie pe mălurile Canopului⁷ sau ale Taphosirisului⁸. În sfârșit, ca Paris, fugea din luptă și se cufunda în îmbrățișările ei⁹. Mai mult, Paris s-a refugiat în alcov doar după ce fusese înfrânt, Antoniu însă a fugit pe urmele Cleopatrei renunțând la victorie.

4 Pe lângă asta, Demetrios, fără să facă un lucru interzis, ci după un obicei introdus în familia regală macedoneană de Filip și de Alexandru, a avut mai multe soții, ca Lisimah și Ptolemeu, și toate le-a tratat cu cinstirea cuvenită. Antoniu însă este cel dintâi roman care a îndrăznit să aibă în același timp două soții; apoi a repudiat pe cea din Roma, soția lui legitimă, acordându-și favoarea celei stră-

⁶ Regina legendară a Libiei, la care Heracles a slujit trei ani, pentru a-și ispăși vina de a-l fi ucis pe Iphilos, fiul regelui Oichaliei. Legenda spune că la curtea reginei Heracles umbla îmbrăcat în haine femeiești și învățase să toarcă, în timp ce Omphale purta pielea de leu și măciuca eroului.

⁷ Unul din brațele prin care se varsă Nilul în Mediterana. Curge prin apropiere de Alexandria.

⁸ Pare să fie vorba de Taphis, localitate din Nubia de jos, pe țărmul de apus al Nilului.

⁹ Paris, fiul lui Priam, regele Troiei; el a declanșat războiul troian. Textul face aluzie la un pasaj din cântul III al *Iliadei* (vers 376 și urm. în trad. Murnu), unde se povestește lupta dintre Menelau și Paris. În primejdie să fie omorât, Paris e răpit din luptă de zeița Afrodita și se refugiază în iatacul soției sale.

ine, cu care se unise printr-o căsătorie ilegală. De aceea, Demetrios n-a avut de întâmpinat nici o nenorocire din pricina căsătoriilor sale, Antoniu însă da, pe cele mai mari. Totuși, la acțiunile lui Antoniu nu se adaugă nici un sacrilegiu atât de mare datorat desfrânării, cât la cele ale Demetrios. Fapt este că, cum spun istoricii, accesul câinilor era interzis pe toată întinderea Acropolei, deoarece, mai mult decât oricare altele, aceste animale se împerechează în văzul tuturor. Iar Demetrios s-a împreunat cu târfe chiar în Partenon și a tratat ca pe niște târfe cetățene ale Atenei. Iar cusurul pe care l-ai putea crede cel mai puțin asociat cu astfel de rafinamente senzuale și de voluptăți, cruzimea, cusurul acesta era inclus în setea de plăceri a lui Demetrios, care a tolerat sau mai degrabă a provocat moartea demnă de milă a celui mai frumos și mai curat dintre atenieni, care voise astfel să scape de a fi dezonorat. Într-un cuvânt, din nestăpânire în patimi Antoniu și-a făcut rău sieși. Demetrios altora.

5 Față de părinții săi, Demetrios s-a arătat ireproșabil în toate privințele. Antoniu însă l-a cedat pe fratele mamei sale pentru a obține uciderea lui Cicero, ucidere care este chiar în sine un lucru atât de murdar și de crud, încât Antoniu abia ar merita să fie iertat pentru el, chiar dacă acesta ar fi fost prețul salvării unchiului său. Cât despre faptul că amândoi și-au călcat jurământul și au violat un tratat de armistițiu, unul luând prizonier pe Artabazos, celălalt ucigând pe Alexandru, Antoniu are un motiv acceptabil; fusese părăsit în Media de Artabazos și trădat; despre Demetrios în schimb mulți spun că, inventând false motive pentru ceea ce făcuse, își acuza, el, victima, în loc să se apere ca un vinovat ce era.

Apoi, cum am mai spus, Demetrios a fost el însuși autorul succeselor sale, Antoniu, dimpotrivă, a dobândit cele mai frumoase și cele mai mari biruințe când nu era de față, prin generalii săi.

6. Amândoi s-au prăbușit din situația la care ajunseseră din propria lor vină, deși nu în același fel. Demetrios, abandonat, căci macedonenii s-au lepădat de el, celălalt abandonând, căci a fugit părăsind pe cei care își primejduiau viața pentru el, astfel că unul poate fi acuzat că și-a îndușmănit într-atât soldații împotriva lui, celălalt că a abandonat devotamentul și fidelitatea, atât de mari, puse la dispoziția lui.

Nici felul în care au murit, și unul, și celălalt, nu este de lăudat. Demetrios este cel mai blamabil, pentru că a acceptat să ajungă prizonier și, după ce a fost închis, s-a bucurat să mai câștige trei ani de viață, ca să bea și să mănânce, ajuns, ca animalele, blând sub mâna stăpânului. Iar Antoniu a avut de bună seamă o moarte fără eroism, lamentabilă și dezonorantă, totuși și-a luat viața înainte ca adversarul său să poată pune stăpânire pe el.

CUPRINS

<i>Plutarh din Cheroneea</i> .	V
Plutarh despre <i>Viețile paralele</i> .	1
Demetrios	10
Antoniou	77
Comparație între Demetrios și Antoniu	177

Biblioteca pentru toți împlinește în martie 1995 o sută de ani de apariție neîntreruptă. Ea este cea mai veche colecție de literatură din România și a doua ca vechime neîntreruptă din Europa, după „Universal Reklam Bibliothek“ din Leipzig. A tipărit până în prezent peste 200 de autori români clasici și contemporani și numeroși autori din peste 70 de culturi ale lumii, vechi, moderne și contemporane. Numărul autorilor traduși se ridică la peste 600. De remarcat seria „Cultură generală“, cuprinzând lucrări clasice de istorie, geografie, filosofie, estetică ș.a., serie care a debutat la nr. 4/1895 cu titlul *Despre educație* de H. Spencer.

În vederea publicării *Catalogului general* al colecției, vă rugăm să ne sprijiniți cu informații, mai ales în legătură cu seria veche (1895—1947) și seria nenumerotată (1950—1960), cuprinzând, pentru fiecare titlu : autorul, titlul, prefațatorul, autorul tabelului cronologic, traducătorul, editura, anul apariției, numărul de pagini (prefață și tabel cronologic plus text). Fiecare contribuție de acest fel va fi menționată în catalogul tipărit al colecției. Adresa noastră este : Editura Minerva — Colecția Biblioteca pentru toți, Piața Presei libere nr. 1, București.

În curând vor apare în această colecție :

- Emmanuel Roblès — *Un foc de revolver la Nisa*
- Jan Mårtenson — *Crimă la Veneția*
- Erico Verissimo — *Timpul și vântul*, vol. 3—4
- Vasili Șukșin — *Călina Roșie*
- Theodor Fontane — *Altfel în stele ți-a fost scris*
- Patrick Modiano — *Iertat de pedeapsă*
Henri James — *Lunga vară la Veneția*
- Beaumarchais — *Bărbierul din Sevilla* • *Nunta lui Figaro*
- Heinrich von Kleist — *Prințul Frederic de Homburg*
- Machiavelli — *Principele*
- David Murao-Ferreira — *O dragoste fericită*
- Francisco Morales-Padron — *America în romanele ei*, 2 vol.
- Pompiliu Constantinescu — *Tudor Arghezi*
- * * * *Steaua de veghe*. Proză scurtă din Basarabia
- * * * *Făt Frumos și Soarele*. Povești populare din Basarabia
- Jean Cocteau — *Copiii teribili*
- Constantin Țoiu — *Căderea în lume*

LECTOR : ECATERINA ȚARALUNGA
TEHNOREDACTOR : GEORGETA CÎRSTEA

Bun de tipar : 11.08.1994
coli tipar : 6,5

Tiparul executat sub comanda nr. 20
Imprimeria „Filaret“, str. Fabrica de chibrituri
nr. 9-11, București — ROMANIA